

TC.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİMDALİ

GAZÂLÎ'NİN MÎZÂNU'L-AMEL ADLI
ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİCİ VE
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Büşra Sultan ÖZDEMİR

DANIŞMAN
Prof. Dr. Adil YAVUZ

KONYA 2015

TC.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİMDALİ

GAZÂLİ'NİN MÎZÂNU'L-AMEL ADLI
ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİCİ VE
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Büşra Sultan ÖZDEMİR

DANIŞMAN
Prof. Dr. Adil YAVUZ

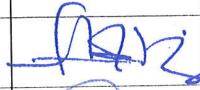

KONYA 2015

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	BÜŞRA SULTAN ÖZDEMİR
	Numarası	128106031014
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	PROF. DR. ADİL YAVUZ
	Tezin Adı	GAZÂLÎ'NİN MİZÂNÜ'L-AMEL ADLI ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Gazâlî'nin Mizânü'l-Amel Adlı Eserindeki Hadislerin Tahriri ve Değerlendirmesi başlıklı bu çalışma 29/01/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Danışman Prof.Dr.	Adil YAVUZ	
2	Üye Prof. Dr.	Bilal SAKLAN	
3	Üye Prof. Dr.	Seyit AVCI	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	BÜŞRA SULTAN ÖZDEMİR		
	Numarası	128106031014		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ HADİS		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	GAZÂLÎ'NİN MİZÂNU'L-AMEL ADLI ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığımı bildiririm.

Büşra Sultan ÖZDEMİR

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	BÜŞRA SULTAN ÖZDEMİR		
	Numarası	128106031014		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	PROF.DR. ADIL YAVUZ		
	Tezin Adı	GAZÂLÎ'NİN MİZÂNÜ'L-AMEL ADLI ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ		

ÖZDEMİR, Büşra Sultan, Gazâlî'nin Mizânu'l-Amel Adlı Eserindeki Hadislerin Tahrirci ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Danışmanı: Prof. Dr. Adil Yavuz, Konya, 2015.

Gazâlî ve Mizânu'l-Amel Adlı Eserindeki Hadislerin Tahrirci ve Değerlendirilmesi isimli tezimiz araştırma hakkında genel bilgiler, giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Tezin konusu ve önemi, tezde takip edilen yöntem ve yararlanılan kaynaklar araştırma hakkında genel bilgiler başlığı altında verilmiştir. Tezin birinci bölümünde Gazâlî'nin hayatı, ilmi yönü ve eserleri üzerinde durulmuş, ikinci bölümde hadisler tespit edilerek tahrir edilmiş ve hadisler hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise hadisler üzerinde çalışmamız boyunca elde ettiğimiz bulguları değerlendirdik.

Anahtar Kelimeler : Gazâlî, Tahrir, Değerlendirme, Mizânu'l-Amel.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	BÜŞRA SULTAN ÖZDEMİR		
	Student Number	128106031014		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	PROF. DR. ADİL YAVUZ		
	Title of the Thesis/Dissertation	ANALYZİNG AND EVALUATING OF THE HADİTHS BY GAZÂLÎ AND ON HIS TREATISE MİZANU'L-AMEL		

ÖZDEMİR, Büşra Sultan, Analyzing and Evaluating of the Hadiths by Gazâlî and His Treatise Mizanu'l-Amel, Postgraduate thesis, Advisor: Prof. Dr. Adil Yavuz, Konya, 2015.

Our thesis consists of Analyzing and evaluating of the hadiths by Gazâlî and on Mizanu'l-Amel composes general data about study, introduction, two chapters and conclusion sections.

The subject and importance of thesis, the followed method and references have been given under 'general data' section. In the first section of the thesis it has been given much important to the life of Gazâlî, his capacity on scholarship and his treatises, on the second section, the hadiths have been determined and revised by investigaty them in their main sources and we have evaluated the hadiths. As for the conclusion section, after study on hadiiths, the results have been evaluated .

Key Words: Gazâlî, Analyzing, Evaluating, Mizanu'l-Amel.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	v
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	vi
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
ÖNSÖZ	3
KISALTMALAR	4

GİRİŞ

ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A-KONUSU VE AMACI	5
B-ÖNEMİ	5
C- METODU VE KAYNAKLARI	6
D-RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE GEÇEN CERH VE TÂDİL LAFIZLARI.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

GAZÂLÎ'NİN (V. 505/1111) HAYATI VE İLMİ ŞAHSİYETİ

I. GAZÂLÎ'NİN HAYATI	10
A-NESEBİ VE KÜNYESİ	10
B- DOĞUMU VE YETİŞMESİ	10
II- GAZÂLÎ'NİN İLMİ ŞAHSİYETİ.....	12
A- İLİM TAHSİLİ.....	12
B- HOCALARI	14
C-ESERLERİ.....	16
D-MİZÂNU'L-AMEL.....	19
E-VEFATI	21

İKİNCİ BÖLÜM**MİZÂNU'L-AMEL'DE YER ALAN HADİSLERİN TAHRİCİ VE SENED
DEĞERLENDİRİLMESİ**

I- RİVAYETLERİN TAHRİCİ	23
II- MİZÂNU'L-AMEL ADLI ESERDE GEÇEN HADİSLERLE İLGİLİ TABLOLAR.....	94
III- RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	98
SONUÇ	101
BİBLİYOGRAFYA.....	103
ÖZGEÇMİŞ	107

ÖNSÖZ

Gazâlî hicrî V. asırda yaşamış, İslami ilimlerin hemen hemen her alanında pek çok eserler vermiştir. Halk arasında Hücetü'l-İslâm ve Zeynü'd-Dîn olarak tanınan İmam Gazâlî çok yönlü bir İslam âlimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmamızda Gazâlî'nin *Mizânu'l-Amel* adlı eserinde yer alan hadislerin tahrir ve değerlendirmesini yapmış bulunmaktayız.

Gazâlî'nin pek çok eseri gibi çalışmamıza konu edindiğimiz bu eser de toplum arasında rağbet görmüş ve adeta elden ele dolaşan kitaplarından birisi olmuştur. Bu eserde yer alan rivayetlerin bazıları Ebû Tâlib el-Mekki'nin *Kâtu'l-Kulüb* adlı eserinde ve Gazâlî'nin halk arasında bilinen en meşhur eseri olan *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinde yer alan rivayetlerdir.

Danışman hocam ile yaptığımız istişareler sonucunda böyle bir konunun bir tez çalışması çapında ele alınabileceği kanaatine vardık. Bu eserdeki rivayetlerin ravilerinin durum değerlendirmelerini titiz bir çalışmayla tek tek ele alarak değerlendirmeye çalıştık. Ayrıca rivayetlerin senedlerindeki râviler hakkında muhaddislerce yapılan cerh-tadil değerlendirmeleri ve rivayetlerin senedlerine yönelik değerlendirmelerine değindik.

Tezimizin giriş bölümünde araştırma hakkında genel bilgiler verdik. Birinci bölümünde Gazâlî'nin hayatı ve ilmi yönünü ele almaya çalıştık. İkinci bölümde Gazâlî'nin *Mizânu'l-Amel* adlı eserindeki rivayetleri tahrir ederek, senedleri açısından değerlendirdik. Ulaştığımız neticeleri ise sonuç bölümünde dile getirdik.

Çalışmamızda bu eserde yer alan rivayetlerin *sahîhini* sakiminden ayırarak eserde bulunan rivayetlerin güvenilirlik derecelerini tespit etmeyi amaçladık. Sonuç olarak okuyucunun bu eserden faydalanırken, içerisinde yer alan rivayetlerin niteliği konusunda okuyucuya bir ışık tutmayı amaçlamış bulunmaktayız.

Tezimizin hazırlanış aşamasında bizlere yol gösteren, kaynaklara ulaşmamıza yardımcı olan, çeşitli yönlendirmelerle araştırmamızın yürütülmesi hususunda usul ve yöntem gösteren danışman hocam Prof. Dr. Adil Yavuz'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamızın okuyucuya faydalı olmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ederim.

Büşra Sultan ÖZDEMİR

KONYA-2015

KISALTMALAR

- a.g.e : Adı geçen eser
- a.g.m. : Adı geçen madde/ makale
- b. : İbn (oğlu)
- bkz. : Bakınız
- D.E.Ü.İ.F.D. : Dokuz Eylöl Üniversitesi İlahiyat Faköltesi Dergisi
- EKEV : Erzurum Költer ve Eğitim Vakfı
- E.Ü.G.N.T.T.E: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü
- h. : Hicri
- hz. : Hazreti
- M.Ü. yay. : Marmara Üniversitesi Yayınları
- İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Faköltesi Yayınları
- r.a. : Radiyallahu anh
- sav : Sallallahu aleyhi ve selem
- TDV DİA : Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- thk. : Tahkik eden
- trs. : Tarihsiz
- TYB : Türkiye Yazarlar Birliği
- v. : Vefat tarihi
- yay. : Yayınları

GİRİŞ

ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A-KONUSU VE AMACI

Gazâlî'nin *Mizanu'l-Amel* adlı eserindeki hadislerin tahriri ve değerlendirmesi tezin konusunu oluşturacaktır. Bu bağlamda müellif Gazâlî ve eseri hakkında bilgi verilecek daha sonra eser içerisinde yer alan hadislerin tahrir ve değerlendirmesine geçilecektir.

Bu çalışmayla Gazâlî'nin *Mizânu'l Amel* adlı eserinde yer alan hadislerin güvenilirlik derecelerini tespit etmek amaçlanmaktadır. Dolayısıyla eserde yer alan hadislere ne derece itibar edilmesi gerektiği hususuna ışık tutulmaya çalışılacaktır. Bu nedenle bu eserdeki rivayetler araştırmaya konu edilerek okuyucunun aydınlatılması amaçlanmaktadır.

B-ÖNEMİ

Peygamber (sav)'in vefatının ardından çeşilli kimselerce hadis uydurma teşebbüsleri olmuştur. Bu tür faaliyetlere karşı hadis âlimleri yoğun bir gayretle pek çok eser vererek uydurma rivayetlerle mücadele etmişlerdir. Bununla birlikte mevzu ve oldukça zayıf olan hadisler tefsir, fıkıh, tasavvuf, ahlak v.b. alanlarda yazılan eserlerde kendilerine yer bulabilmişlerdir.

Gazâlî'nin araştırmamıza konu olan *Mizanu'l-Amel* adlı eseri İslam ahlakının yaşanması için okuyucuyu yönlendiren çok kıymetli bir eser olarak *karşımıza çıkmaktadır*. Halk arasında okunan bu kitaptaki hadislerin tahrir ve değerlendirmesi yapılarak okuyucu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Gazâlî'nin hadisleri ele almada mütesâhil olarak tanınan bir ilim adamı olması sebebiyle araştırmamızda Gazâlî'nin bu eserindeki hadislerin temel hadis kaynaklarındaki yerini araştırıp, râvilerin cerh-tâdil durumlarını tespit ederek hadislerin değerlendirmesini yapacağız. Dolayısıyla bu eserde yer alan rivayetlerin sıhhat derecelerini tespit ederek okuyucunun eserden istifadesinin daha sağlıklı olmasına katkıda bulunmaya çalışacağız.

C- METODU VE KAYNAKLARI

Giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşacak olan çalışmamızın omurgasını oluşturan eserde yer alan *merfû* rivayetlerin tahrici yapıldıktan sonra, rivayetlerin güvenilirlik derecesinin belirlenmesindeki öncelikli şartlardan birisi olan ravilerin cerh ve ta'dil noktasındaki durumları ve senette inkıta olup olmadığının tespiti dipnotlarda ele alınacaktır.

Çalışmamızın Birinci bölümünde Gazâlî'nin hayatı, ilmi yönü, eserleri ele alınacak ikinci bölümde ise yukarıda belirttiğimiz üzere rivayetlerin tahrici yapılacaktır.

Çalışmamızda öncelikle sened tenkidinde göz önünde bulundurulması gereken başlıca unsurlardan birisi olan hoca-talebe ilişkisini dikkate alarak senedlerde herhangi bir inkıta (kopukluk) olup olmadığını tespit amacıyla rivayet senedindeki ravilerin birbirleri arasındaki hoca-öğrenci ilişkisini ortaya koymaya çalışılacaktır. Yine bu çabanın bir gereği olarak ravilerin birbirlerinden hadis tahammülü ve edasını gerçekleştirebilecekleri ihtimalini kuvvetlendiren, aynı dönemde yaşayıp yaşamadıklarını tespit amacıyla ravilerin vefat tarihleri de göz önünde bulundurulacaktır. Daha sonra raviler hakkında cerh ve tâdil *imamlarının* görüşünü aktarıp, ravinin durumu hakkında bilgi vererek hadisin senedinin güvenilir olup olmadığı hususuna ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızda temel hadis kaynaklarından, Kütüb-i Sitte'yi oluşturan eserlerin yanı sıra Abdurrezzâk'm (v. 211/826) *Musamef*'i, Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) *el-Müsned*'i, Bezzâr'm (v.292/905) *Müsned*'i, Taberânî'nin (v. 360/971) *Mu'cemleri*, Beyhaki'nin (458/1066) *Şuabu'l-İmân*'i gibi kaynaklardan da faydalanılacaktır.

Bir hadis tahric çalışması niteliğinde olan bu araştırmamızda senedleri incelerken ravilerin biyografilerini konu edinen başlıca rical kitaplarından olan İbn Hibbân'm (v. 354/965) *Kitâbu's-Sikât*'i; Mizzî'nin (v. 742/1341) *Tehzibu'l-Kemâl*, Zehebî'nin (v. 748/1347) *el-Kâşif* adlı eseri ve İbn Hacer el-Askalânî'nin (v.852/1448) *Tehzibu'l-Tehzîb* adlı eserlerinden faydalanmış bulunmaktayız. Zayıf ravilerin durumlarını ele alan Nesâî'nin (v. 303/915) *Kitâbu'd-Duafâ* ve'l-

Metrukîn'i, *Dârakutnî*'nin (v. 385/ 995) *ed-Duaîfâ ve'l-Metrukîn*'i, İbn Hacer'in *Lisânu'l-Mizân*'ı gibi eserlerden faydalanmış bulunmaktayız. Ayrıca Aliyyü'l-Kârî'nin (v.1014/1605) *el-Masnu' fi Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû* adlı eseri, Aclûnî'nin (v. 1162/1749) *Keşfü'l-Hafâ*'sı gibi eserlerden de faydalandık.

Makale ve ansiklopedi maddelerinden, özellikle Gazâlî'nin hayatının ele alındığı bölümde yararlanılacaktır. Hadislerinin sened tenkidinin yapılmasında ise başta Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde geçen rivayetler için Tirmizî'nin (v.279/892) değerlendirmelerinden faydalanılmıştır. Diğer rivayetlerde ise Ukaylî'nin (v. 322/ 934), *ed-Duaîfâu'l-Kebîr*'i, İbnu'l-Cevzî'nin (v. 597/1201) *el-Mevzûât*'ı, Sübkî'nin (v.771/1370) *Tabakâtu's-Şafiiyyetü'l-Kübrâ*'sı ve İrâkî'nin (v. 806/ 1405) *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr fi Tahrici mâ fi'l-İhyâ mine'l-Ahbâr*'i, Heysemî'nin (v.807/1404) *Mecmeu'z-Zevâid* adlı eseri, Suyûfî'nin (911/ 1505) *el-Leâlîü'l-Masnûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevdûa*'sı, Elbânî'nin (v.1420/1999) *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfe ve'l-Mevdûa* gibi eserler çalışmamızda önemli katkıları olan eserlerdendir.

Eserde yer alan hadisleri incelerken, sadece merfû olan hadisler belirlenip, bunlar üzerinde tahrir çalışması yapıldı. Fakat çalışmamızın sınırlarını aşmamak için mevkuf ve maktû olduğu belirtilen diğer rivayetleri ise araştırmamızın sınırlarına dahil etmemiş bulunmaktayız.

Hadislerin sıralanması yapılırken rivayetleri belirlemede göz önünde bulundurduğumuz eserdeki sayfa numaraları esas alındı. Bu nedenle her hadisten sonra, hadisin eserde geçtiği sayfa numarası beraberinde verildi.

Elbette bu çalışmanın içeriği gereği ravilerin sika veya mecruh olduklarını bildiren hadis imamlarının geliştirdikleri bir takım istulahtarın ne manaya geldiğini de belirtmek gerektiği kanaatindeyiz. Ravilerin hadis âlimlerince çeşitli kriterlere göre güvenilirlik derecelerinin ne olduğuna dair birtakım tanımlamaların yapılması sebebiyle, bu kavramların ne manaya geldiğine de kısaca temas etmek istiyoruz.

D- RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE GEÇEN CERH VE TÂDİL LAFIZLARI

Cerhin istilâhî manası raviyi, adalalet ve zabt sıfatlarının birini veya her ikisini tam olarak taşımadığını söyleyerek tenkit etmektir. Bunun sonucunda duruma göre ravinin rivayet ettiği hadis değer bulur, ya hadisi kabul edilir veya reddedilir.¹

İbn Salah'a (v. 643/1245) göre tâ'dile delalet etmek üzere kullanılan lafızlar mertebelerine göre şöyledir:

1. Bir kimse hakkında *sika* veya mutkin denildiği zaman, onun tarafından rivayet edilen hadislerin huccet (delil) olarak kullanılabilir olmasıdır. Sebt, hucce, hâfiz ve zâbit tabirleri aynı anlamda kullanılmıştır.

2. Bir kişi hakkında *ennehu sadûkun* veya *mahalluhu es-sıdku* ya da *la be 'se bih* denilirse o kişinin rivayet ettiği hadislerin tedkik edilmek üzere yazılabileceğine işaret eder. Bu ibareler, ravide zabt şartının mevcut olup olmadığını kesin bir şekilde tayin etmez. Bunu tespit etmek maksadıyla ravinin hadisi itibar maksadıyla yazılır ve başka raviler tarafından da rivayet edilip edilmediğine bakılır, eğer o hadis farklı bir isnadla daha rivayet edilmişse ravinin doğruluğuna, eğer hadisin başka bir rivayeti yoksa ve bir asla dayanmıyorsa onun *zayıflığına* hükmedilir.

3. Bir kişi hakkında *şeyhun* denilirse, onun da hadisi itibar (tedkik edilmek) için yazılır, fakat bu merteye daha öncekilerin dünündadır.

4. Bir kişi hakkında *sâlihu l-hadis* denirse, yine hadisi itibar için yazılır.²

Tadile işaret etmek üzere bazı hadisçiler bunların dışında da tabirler kullanmışlardır. Mesela bazıları ravinin doğruluğunu övmek için, sıfatları bazen e'âl kalıbında kullanarak mesela *evsaku'n-nâs* (insanların en sağlamı) demişler. bazıları da mesela *sika sika* diyerek aynı ifadeyi tekrar ederek kullanmışlardır. Bazen de *la be 'se bih* yerine, *leyse bihi be 'sün* demişlerdir.³

Cerhte kullanılan lafızlar mertebelerine göre şöyledir:

¹ Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılâhları Sözlüğü*, s. 48.

² İbnu's-Salah, *Ulûmu'l-Hadis*, 122-125.

³ Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü*, s. 190.

1. Bir kişi hakkında *leyyinü'l-hadis* dendiği zaman bu hadislerin itibar için yazılabileceğine delalet eder. Böyle raviler kendilerinden adaleti iskat etmeyecek bir hal ile mecruh addedilirler.

2. Bir kişi hakkında *leyse bi kaviyyin* denilirse bu da birinci derecede olduğu gibi ravinin hadislerinin itibar için yazılabileceğine delalet eder, fakat onun dúnundadır.

3. Bir kişi hakkında *zaifu'l-hadis* denilirse bundan evvelkilerin dúnunda olmakla birlikte, yine de hadisleri itibar için yazılır.

4. Fakat *metruku'l hadis* veya *záhibu'l-hadis* veya *kezzábun* denilirse o kimsenin hadislerine itibar edilmez. Bu derece cerhin en üst derecesidir.⁴

Bunlar dışında da hadis álimlerince cerhe delalet etmek üzere kullanılan çeşitli lafizlar vardır. Hatta ayn lafizlar değişik muhaddisler tarafından farklı anlamlarda da kullanılabilmektedir. Fakat biz çalışmamızın boyutunu aşmamak adına burada onlara girmeyi uygun bulmuyoruz.

şimdi de tezimizin birinci bölümünün konusu olan Gazáfi'nin hayatı üzerinde durmaya ve onun ilmî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

⁴ Ibnu's-Salah, *a.g.e.*, s. 125-127.

BİRİNCİ BÖLÜM

GAZÂLÎ'NİN (V. 505/1111) HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

I. GAZÂLÎ'NİN HAYATI

A-NESEBİ VE KÜNYESİ

Asıl adı Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî et-Tûsî'dir. Fıkhi yönden Şâfiî'dir.⁵

Künyesi Ebû Hâmid olan Gazâlî'nin Hâmid adında bir oğlunun olup olmadığı tam olarak bilinmemekte, şayet varsa küçük yaşta ölmüş olabileceği ihtimali bulunmaktadır.⁶

İmâmü'l-Bahr, Hüccetü'l-İslâm, Ucûbetu'z-Zamân, Zeynüd'din⁷, Muhaccetu'd-din⁸ gibi lakaplarla anılmıştır.

B- DOĞUMU VE YETİŞMESİ

Gazâlî h.450/ m. 1058 yılında (İran'm) Tûs (bugün ki Meşhed) şehrinde doğdu. Doğumunun h. 451'de Taberân da olduğu da söylenir.⁹

Doğum yerinin Tûs şehri olmasından dolayı Tûsî diye de nisbet edildiği görülmür.

Babası yün ticaretiyle meşgul olurdu. Ölümü yaklaştığında onu ve kardeşi Ahmed'i sîfi bir arkadaşına emanet etti.¹⁰

Gazâlî'nin isminin nasıl okunacağı konusunda ihtilaf mevcuttur. Kimi tabakat kitaplarında "Gazzâlî" olarak şeddeli "ze" harfiyle, kimisinde ise muhaffef "ze" harfiyle söylenmiştir. Bir rivayete göre Gazâlî kendisi " İnsanlar bana Gazzâlî

⁵ İbn Hallikân, *ʿefeyât*. IV, 216.

⁶ Çağrıçı, Mustafa, "Gazâlî", *DİA*, XIII, s. 489.

⁷ Zehebi, *Siyeru Alâmi'n-Nübelâ*, XIX, s. 322.

⁸ Sübkî, *Tabâkâtü's-Şâfiyye*, VI, 191.

⁹ İbn Hallikân, *a.g.e.*, IV, 216.

¹⁰ Sübkî, *a.g.e.*, VI, s.193.

diyorlar halbuki ben Gazzâlî değil, Gazâle denilen bir köye nispetle Gazâlîyim, demiştir.¹¹

İbn Hallikan ise Gazzâlî denmesinin sebebinin Harezmi ve Cürcân ehlinin genel olarak insanların yaptıkları mesleklere nisbet ettiğini ve Gazâlî olarak Tûs'un köyelerinden bir köye nisbet edilmesinin meşhurun hilafına olduğu söylenmektedir.¹² Zebîdî ise son dönem tarih ve ensâb imamlarının tercihinin de Gazzâlî olarak babasının yaptığı meslek olan yün eğirip satan manasındaki bu kullanım olduğunu belirtmektedir.¹³

Biz de Zehebî'nin aktardığı anekdota bağlı olarak Gazele köyüne nispetle tezimiz boyunca tek "z"li olarak Gazâlî nisbetini kullanacağız.

Gazâlî'nin Fars asıllı olduğu bilinmekle birlikte, ailesi hakkında da fazla bir bilgi mevcut değildir. Gazâlî'nin büyük amcasının ya da zayıf bir ihtimalle dayısının kendisiyle aynı künye ve nisbeyi taşıdığı bilinmektedir. Ahmed el-Gazâlî adındaki süffî kimliği ile tanınan küçük kardeşi ve birkaç da kız kardeşi vardır. Tasavvufa eğilimi bulunan babası Muhammed Tûs'ta iplikçi dükkanı işletmekteydi. Bir yandan ürünlerini satarken bir yandan da Tûs şehrinin aydın kesimiyle de sıkı bir münasebet içindeydi. Ayrıca cami derslerine de iştirak ederek bilgisini arttırıyor, ilmi çalışmalarına da maddi destek sağlıyordu. İlim meclislerinde almış olduğu haz dolayısıyla öğrencileri Gazâlî ve Ahmed'in de ilim erbâbı olmasını istiyordu. İlerleyen yaş dolayısıyla, onları istediği şekilde eğitmeye ömrünün vefa etmeyeceğini düşündüğünden, sevdiği bir sufi dostuna onları emanet ederek, eğitimleriyle ilgilenmesini rica etti.¹⁴

Gazâlî'nin yetiştiği çevre ve yetişme tarzı kendisinin çocukluğundan itibaren tasavvufa tanıştığı ve dolayısıyla iç içe olduğu tasavvufun ileriki yaşlarda kendisini cezbetmiş olduğu kısmını uyandırmaktadır.

Gazâlî'nin nesebi, doğumu, yetişmesi gibi hayatının önemli noktalarına değindikten sonra şimdi de onun ilmi yönünü kısaca ele almak istiyoruz.

¹¹ Zehebî, *a.g.e.*, XIX, s. 343.

¹² İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, s. 98.

¹³ Zebîdî, *Ithâf*, I, s. 18.

¹⁴ Çağrıncı, *a.g.m.*, s. 490.

II- GAZÂLÎ'NİN İLMİ ŞAHSİYETİ

Çalışmamızın bu kısmında İslam dünyası için büyük bir değer taşıyan bu kıymetli âlimin ilim tahsili, hocaları, öğrencileri, eserleri gibi alt başlıklar altında ilmi yolculuğundan bahsedeceğiz.

A- İLİM TAHSİLİ

Gazâlî'nin ilk eğitiminin, babasının vefatıyla kendisini emanet olarak gözeten baba dostu mutasavvıf eğilimli zâtin rehberliği ve yaşadığı çevrenin kendisine sunduğu imkanlar çerçevesinde şekillendiğini görüyoruz.

Gazâlî muhtemelen okuma yazma, Kur'an-ı Kerim'in ezberlenmesi, dil bilgisi ve aritmetik gibi alanlarda dönemin geleneksel ilk öğrenimini bu baba dostunun desteğiyle görmüştür. Ayrıca gerek babasının gerekse yeni hâmisinin zühd ve tasavvufa eğilimli ruhi yapılarının daha çocukluk döneminde Gazâlî'nin manevi hayatını etkilediğini ve ileride teşekkül edecek olan tasavvufi kişiliği üzerinde müessir olduğunu düşünmek mümkündür.¹⁵

Temel eğitimden sonra, önce Cürcan'a ardından Nişâbur'a giden Gazâlî, burada İmamü'l-Haremeyn'e (v. 478/1085) öğrenci oldu. hilaf, cedel, fıkıh usulü, mantık, hikmet felsefe ilimlerinin hepsinde kendini geliştirerek¹⁶ döneminde medrese programlarında okutulan bütün dersleri almıştır. İmamü'l-Haremeyn zamanında Kur'anı hıfz etti.¹⁷

Gazâlî tasavvuf ilmiyle tanışmasını *el-Munkız mine'd-Dalâl* adlı eserinde: “İlimleri inceledikten sonra, bütün dikkat ve gayretimle tasavvuf yolunu incelemeye başladım. Şunu anladım ki, tasavvuf yolu, ilim ve amel ile tamamlanıyor. Tasavvuf ehlinin ilminin özü nefse âit olan mânileri geçmek, nefsi kötü huylardan ve fenâ vasıflardan temizlemektir. Kalbden Allahu Teâlâ'dan başka herşeyin düşüncesini atmak ve kalbi Allahu Teâlâ'nın zikriyle süslemektir.

¹⁵ Çağırıcı, Mustafa, a.g.m. 490.

¹⁶ Sübkî, a.g.e. VI, s. 195-196.

¹⁷ Sübkî, a.g.e. s. 204.

*Tasavvufim bu ilim yönü, bana amel yönünden daha kolay geldi. Bu sebeble önce tasavvuf ehlinen Ebû Tâlib Mekkinin "Kut-ul-Kulub" adlı kitabını, Hâris-i Muhâsibînin kitâblarını, Cüneyl-i Bağdâdînin, İmâm-ı Şibli'nin, Bâyezîd-i Bistâmî'nin "radıyallahü anhüm" ve diğer büyük sûfilerden nakledilen sözlerin bulunduğu kitâbları okuyup, incelemek sûretiyle, bu ilmi tahsîle başladım."*¹⁸ diyerek anlatmaktadır.

Gazâlî ömrünün son dönemlerinde tasavvufla tanışmasının ardından kendini uzlete çekmiş bu uzletten çıkışını ve sebebini ise şöyle anlatmaktadır: *"Halkın arasına dönme husûsunda kalp gözü açık ve müşâhede erbâbından, yani tasavvuf ehli büyüklere birçok kimse ile istişârede bulundum. Hepsi artık uzleti terk edip, insanların arasına dönmek icâb ettiğini sözbirliği ile söylediler. Tasavvuf ehlinen bazı sâlih kimseler tarafından görülen ve dilden dile dolaşan rüyâlar da insanların arasına dönmemi, halkı şaşkına çeviren sapıklıklara cevap vermek için harekete geçmemi işâret ediyor ve kuvvetlendiriyordu. Bu rüyâlar, Allahü Teâlâ'nın bu asrın yani hierî beşinci asrın başlarında, takdîr buyurduğu bir hayrın doğru i'tikâda, yani Ehl-i sünnete dönmeyen başlangıcı olduğunu gösteriyordu. Allah-u Teâlâ, her asrın başında dîni yeniden dirilteceğini va'd buyurdu. Bütün bu şehâdetlerden dolayı kalbimde ümüdüm kuvvetlendi. Hüsn-i zammın galip geldi. Hierî 499 senesi Zilkâde ayında bu mühim vazifeyi, yani teccîd işini yerine getirmek için Nişâbüra hareket etmem nasip oldu. Bağdâd'dan ayrılışım 488 senesinin Zilkâde ayında idi. Demek ki, insanlardan ayrı, uzlet hâlinde yaşamam, onbir seneyi doldurmuştu."*¹⁹

Gazâlî'nin bahsettiği tarihi göz önüne alacak olursak bu dönemde halk arasında oldukça meşhur olan "İhyâ" adlı eserini bu dönemde (h. 489-495) yazmış olduğunu anlıyoruz.

Gazâlî'nin ilmi yönden kendisini son derece iyi yetiştirmiş bir şahsiyet olmasının onun ömrünün tamamını ilimle hemhâl olarak geçirmesinden kaynaklanmakta olduğunu anlıyoruz. Dolayısıyla Gazâlî'nin hemen hemen her alanda eserler yazmış bir kimse olmasından onun geniş bir yelpazede eğitim aldığını anlamaktayız.

¹⁸ Gazâlî, *el-Munkız mine'ül-Dalâil*, s. 170.

¹⁹ Gazâlî, *el-Munkız mine'ül-Dalâil*, s.195-196.

Gazâlî, medreselerin yeni yeni şekillenmeye başladığı bir zamanda hem bu kurumun öğrencisi hem de hocası olmuş ve hem kendi döneminin hem de kendisinden sonraki dönemin vazgeçilemeyen, her konuda kendisine mutlaka fikir danışılan bir İslam âlimi olmuştur.²⁰

Şimdi de Gazâlî'nin eğitim hayatının şekillenmesinde, ilmi şahsiyetinin gelişmesinde rolü olan, onun yetişmesinde katkı sağlayan hocalarından bahsetmek istiyoruz.

B- HOCALARI

Gazâlî'nin ilk eğitimini babasını vefatından sonra kendisinin sûfi bir kimseye emanet edilmesinden anlaşılacağı üzere, Gazâlî'nin ilk önce tasavvufi bir eğitimden geçtiği düşünülmektedir.

Gazâlî'nin fıkhıta ilk hocası Tûs'taki Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed er-Râzekânî'dir. Sonra Cürcân'a İmam Ebû Nasr İsmâîlî'nin yanına gitti ve ona bağlandı. Daha sonra Tûs'a döndü.²¹ Gazâlî'nin fıkhıtaki diğer hocası ise İmâmü'l-Haremeyndir.²²

Gazâlî ilk olarak Tûs'ta, ikinci olarak Cürcân'da, üçüncü olarak Nişâbur'da okumuştur. Tasavvufta ise hocası Ebû Ali el-Fadl b. Muhammed b. Ali el-Farmedî et-Tûsî(v. 477 /1084)'dir.

Gazâlî'nin hadis aldığı hocalarından bazıları ise şöyledir: Hakim Ebu'l-Feth el-Hakim et-Tûsî, Ebu Sehl Muhammed b. Ahmed b. Ubeydullah el-Hafsi el-Mervezi, Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ahmed, Muhammed b. Yahya b. Muhammed es-Secâi, Ebû'l-Fityan Ömer b. Ebî'l-Hasan er-Ruasî, Nasr b. İbrahim el-Makdisî'dir.²³

Gazâlî Nişâbur'da bulunduğu sırada Nizamiye medresesinde İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meali el-Cüveynî'den (v. 478/1085) vefatına kadar ders almıştır.

²⁰ Oruç, Cemil, "Gazâlî'nin Yaşadığı Döneme Kadar İslam Eğitiminin Yapısı ve Gazâlî'de Eğitim İmkânı" *EKEV Akademi Dergisi*, s. 96; yıl: 14, sayı: 45 (Güz 2010).

²¹ Sübkî, a.g.e, VI, s. 195, Zebîdî, a.g.e, I, s. 19.

²² Zebîdî, a.g.e, c. I, s. 19.

²³ Zebîdî, a.g.e, I, s. 19.

Gazâlî'nin el-Cüveynî'den usul-i fıkıh, mantık, kelam ve cedel ilimlerini öğrendiği bilinmektedir.²⁴

İmâmü'l-Harameyn öldükten sonra Gazâlî, Vezir Nizâmü'l-Mülk'ün ilim ehlini topladığı ilim meclisine giderek ulemayla münazara yaparak, karşı görüşlülere kelamıyla üstün gelince Gazâlî'nin faziletini itiraf etmişlerdir. Bu durum büyük bir saygı ve hürmetle karşılanmış, Nizâmü'l-Mülk kendisini Bağdat'taki medresesine tayin etmiş ve oraya yollamıştır.²⁵ 484/1091 yılında Bağdat'taki Nizâmiye medresine gitmiş, kelâmının güzelliğiyle, faziletinin kemaliyle, sözlerinin feshatiyle halk tarafından sevilmiştir.²⁶

Gazâlî'nin ilim ve zekasını fark eden büyük bir devlet ve siyaset adamı Nizâmü'l-Mülk, hem mensubu bulunduğu Şafî mezhebini güçlendirmek hem de Sünnî yönetime baş kaldıran ve İslam dünyası için büyük bir tehlike olan bâtınî hareketini durdurmak amacıyla onun ilminden faydalanmış olabileceği düşünülmektedir.²⁷

Gazâlî aynı zamanda bir çok öğrenci yetiştirip, değerli eserler vererek İslâm ilim dünyasına önemli katkıları olmuş bir kişidir. Abdülgâfir el-Farîsî (v. 529/1135), Ebu Bekir bin el-Arabî (v. 543/1143), İmam Muhammed Yahya Muhammed bin Esad et-Tusi, Ebu Mansur Muhammed, Ebu'l-Hasan el-Belensi gibi isimler öğrencilerindedir.

İlmî yönü ağır basan bu değerli şahsiyetin 55 yıllık hayatı boyunca pek çok esere imza attığını görmekteyiz. Şimdi de bu bölümde yazmış olduğu eserlere ve daha sonra özelde çalışmamızın konusu olan Mîzânü'l-Amel adlı esere kısaca temas etmek istiyoruz.

²⁴ Demirci, Mehmet, "Gazâlî'nin Tasavvufîteki Üstadaları", s. 79, *D.E.Ü.İ.F. Dergisi* II, İzmir, 1985.

²⁵ Sübki, *a.g.e.*, VI, s. 196-197.

²⁶ Sübki, *a.g.e.*, VI, s. 197.

²⁷ Çağrıci, *a.g.m.*, XIII, s. 491.

C-ESERLERİ

Gazâlî'nin hayatı boyunca pek çok ilimle hemhâl olup özellikle İslâmî ilimlerde derinleşerek bu alanların uzmanı olacak derecede kendini yetiştirebilmiş bir şahsiyet olduğunu görüyoruz. Bu yönüne bağlı olarak Gazâlî çok velûd bir İslam alimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tasavvuf- Ahlak

1. Mizânu'l-Amel : Çalışmamızın temelini oluşturan ve ayrı bir başlık altında daha detaylı bilgi vermeye çalışacağımız bu eser Gazâlî'nin ahlakla ilgili yazmış olduğu önemli bir eseridir.

2. İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn: Halk arasında Gazâlî'nin en çok bilinen eserlerindedir. Hicri 489-495 tarihlerinde yazmış olduğu bu eserde Gazâlî ilim, akaid, İslam ahlakı, tasavvuf, fıkıh ve sosyal hayata dair pek çok konuları eserinde ele almıştır. Eser her cildinde 10 kitap bulunmak üzere toplam 4 cilt halinde basılmıştır.

3. Kimyâ-ı Saâdet: Gazâlî'nin *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn* adlı eserinin özeti mahiyetinde olan bu eser Farsça olarak yazılmıştır.

Gazâlî'nin tasavvuf ve ahlak alanında yazdığı diğer bazı eserleri ise şunlardır: Cevâhiru'l-Kur'an, Eyyuhe'l-Veled, Nasihatu'l-Mülûk, Bidâyetu'l-Hidaye el-Maârifu'l-Aklyyye, el-İmlâ ala Müşkilati'l-İhyâ, Sırru'l-Alemîn, Minhâcu'l-Âbidîn.²⁸

Fıkıh

1. el-Menhu'l-fi'l-Usul (ya da el-Menhûl min Ta'likati'l-Usul)

2. el-Basit fi'l-Fürû: Bu eseri usul-ü fıkıha dair olup, hocası Cüeynî'nin "*Nihayetü'l-Matlab*" isimli eserine şerh olarak yazmıştır. Gazâlî'nin ilk büyük eserlerindedir. 478 yılında henüz hocası hayatta iken yazdığı kabul edilir.²⁹

3. el-Vasit: Gazâlî'nin Şafîi fıkıhıyla ilgili ele aldığı bir eserdir.

²⁸ Karlığa, H. Bekir, *a.g.m, DİA*, XIII, s.523-524.

²⁹ Güzel, Abdurrahim, "Gazâlî'nin Hayatı ve Eserleri", *E.Ü.G.N.T.T.E.*, yayın no : 7, s. 16.

4. el-Mustasfâ: Gazâlî'nin mantıkla fıkıh usulünü ustaca mezcetmiş olduğu bu eser yeni mantık anlayışının da doğmasına zemin hazırlamıştır. Birçok alim tarafından şerh ve ihtisar edilen *el-Mustasfâ* ilk olarak 1322'de (1904) Bulak'ta iki cilt halinde yayımlanmış daha sonra çeşitli baskıları yapılmıştır.³⁰

Gazâlî'nin fıkıhla ilgili diğer bazı eserleri ise: el-Fetâva, el-Veciz, el-Mustasfâ, Hulâsâtü'l-Muhtasâr ve Nikâvetü'l-Mu'tasar, Gâyetü'l-Gavr fi Dirâyetü'd-Devr, Me'âhizu'l-Hilâf, et-Ta'lika fi Furû'î'l-Mezheb, Tehzîbü'l-Usûl'dür.

Kelam

1. el-Fedâihu'l-Bâtiniyye: Gazâlî'nin bâtinî görüşlere cevap niteliğinde yazmış olduğu bir eserdir.

2. el-İktisâd ve'l-İtikâd: Allah'ın zâtı, sıfatları, filleri, nübüvvet, meâd ve imamet gibi konularını ele aldığı ve ondan fazla yazma nüshası günümüze kadar gelebilmiş eserinin çeşitli baskıları yapılmıştır.³¹

Gazâlî'nin bu alanda yazmış olduğu diğer bazı eserleri şunlardır: Faysalü't-Tefrika, el-Maksadu'l-Esnâ fi Şerhi Esmâillahi'l-Hüsnâ, Risale ilâ Ebi'l-Feth Ahmed b. Selâme (er-Risâletü'l-Vaz'iyye), el-Kânûnu'l-Küllî fi't-Te'vil, ed-Dürretü'l-Fâhire, İlcâmu'l-Âvâm an İlmi'l-Kelâm, Kavâidu'l-Akâid, Mufasssılu'l-Hilaf, ed-Dürcü'l-Merkûm bi'l-Cedâvil, Hücetü'l-İlakk, el-Müntehal fi İlmi'l-Cedel'dir.

Metodoloji -Mantık

1. Mi'yâru'l-İlm: Gazâlî bu eserini *Tehâfütü*'ü bitirdikten sonra Şam'a geçmeden önce yazmıştır. Mantık alanına ait olan bu eserinde *Tehâfütü*'teki bazı terimler hakkında açıklarda bulunmuştur.³²

2. Mihekku'n-Nazar fi İlmi'l-Mantık : Gazâlî'nin kıyas teorisini ele aldığı bir eserdir.

Gazâlî'nin bu alanda yazdığı diğer eserleri ise: Şifâu'l-Gafil, el-Kıstâsu'l-Mustakîm, Lubâbu'n-Nazar, Tahsinu'l-Meâhiz, el-Mebâdi ve'l-Gâyât'tır.

³⁰ Karlığa, Bekir, H. Bekir Karlığa, "Gazzâlî", *DİA*, XIII, 519.

³¹ Karlığa, H. Bekir, *a.g.m*, *DİA*, XIII, s. 520.

³² Güzel, Abdürrahim, *a.g.m*, s. 17.

Felsefe

1. Makâsıdu'l-Felâsife: Filozofların tutarsızlıklarını ortaya koymak üzere bu alanda çeşitli eserler yazmayı planlayan müellif, ilkin onların amaçlarının belirtilmesinin faydalı olacağını düşünüp İbn Sina felsefesinin klasik mantık, tabiiyyat ve ilahiyat modeline uyarak ve daha çok onun eserlerinden özetler yaparak 487 (1094) yılında bu kitabı kaleme almıştır. Yazıldığı gündün beri büyük ilgiye mazhar olan, Türk ve dünya kütüphanelerinde on civarında yazma nüshası bulunan eserin erken dönemde Latince'ye ve İbranice'ye tercümeleri yapılmıştır. Gazâlî'yi Batı dünyasında tanıtan ilk eser, XII. yüzyılda Dominicus Gundissalinus tarafından Latince'ye çevrilen *Makâsıdu'l- Felâsife*'dir. Latince tercümesi 1506'da Venedik'te *Logica et Philosophia Al-Gazelis Arabis* adıyla basılmıştır. Çeşitli Batı kütüphanelerinde Latince çevirilere ait yazma nüshaların mantık, fizik ve metafizik bölümlerinin pek çok müstakil nüshası vardır.³³

2. Tehâfütü'l-Felâsife: Gazâlî, filozofların amaçlarını ortaya koyduktan sonra onların tutarsızlığını göstermek üzere bu eseri kaleme almış, kitapta Farâbî ve İbn Sina gibi İslam filozoflarının ilahiyat ve metafiziğe dair konular hakkındaki görüşlerini eleştirmiştir. İbn Rüşd'ün Tehâfütü'l-Tehâfüt adıyla bu esere yazdığı reddiyeden sonra İslam dünyasında "tehâfütler tartışması" denilen yeni bir tartışma alanı ortaya çıkmış ve bu konuda onu aşkın eser kaleme alınmıştır. XIV. yüzyılda Latince'ye ve XV. yüzyılda İbranice'ye çevrildikten sonra Batı dünyasında önemli yankılar uyandıran *Tehâfütü'l-Felâsife*'nin tenkitli neşri Maurice Bouyges tarafından gerçekleştirilmiştir.³⁴

3. el-Munkız mine'd-Dalâl: Gazâlî'nin otobiyografisi niteliğindedir. Gazâlî'nin bütün ilimleri araştırdıktan sonra huzuru tasavvufu bulma sürecini anlatan bir eserdir.

Gazâlî'nin felsefe alanında yazdığı diğer eserleri ise şöyle sıralayabiliriz: el-Madnûn bih Alâ Gayri Ehlih (el-Madnûn'l-Kebîr), el-Madnûn bih ala Gayri Ehlih, er-Risaletu'l-Ledünniyye, Mişkâtü'l-Envâr.

³³ Karlığa, H. Bekir, *a.g.m. DİA*, XIII, s. 521.

³⁴ Karlığa, H. Bekir, *a.g.m. DİA*, XIII, s. 522.

Şimdi de çalışmamızda rivayetlerini incelemeye aldığımız, Gazâlî'nin ahlak alanıyla ilgili konuları ele aldığı *Mizânu'l-Amel* adlı eserini ana hatlarıyla tanıtmaya çalışacağız.

D-MÎZÂNÜ'L-AMEL

Gazâlî eserini mutluluk, nefis temizliği, saadetin gayesi ve mertebeleri, saadete ulaştırın ilim vb. gibi başlıklar altında ele almıştır. Gazâlî anlaşılır bir dille yazdığı bu eseriyle, tasavvufî bir metod takip ederek okuyucuya gerçek saadete ulaştırmanın yollarını göstermektedir.

Gazâlî'nin eserini akıcı bir üslûp ve sade bir anlatımla, yer yer okuyucuyla sohbet havası içerisinde kaleme aldığı hissedilmektedir. Gazâlî eserinde konuların örneklendirirken başta Kur'an-ı Kerim'den ayetler olmak üzere –bizim de çalışmamızda incelemiş bulunduğumuz- hadisi şeriflere de sık sık başvurmaktadır. Ayrıca sahabe kavillerine ve birtakım selef sözlerine de anlatımını kuvvetlendirmek amacıyla eserinde yer verdiği gözlemlenmektedir.

Gazâlî bu eserinde kâmil bir müslümanda olması gereken ahlaki erdemlere ulaşmanın yollarını tarif etmiş, mutlak manada saâdete giden yolun ilim ve amelle gerçekleşebileceğini okuyucuya hatırlatmıştır.

Gazâlî bu eserini insanı gerçek saâdete götüren ilkeleri, yolları ve yöntemleri açıklamak amacıyla yazdığı anlaşılıyor. Bu amacını gerçekleştirirken sadece kuru bilgi aktarmakla kalmadığı, bilakis teoriyi pratiğe dökerek yöntemleri de okuyucusuna sunduğu görülmektedir.

Eseri boyunca Gazâlî nefis tezkiyesi, terbiyesi, ilmin ve alimin fazileti gibi konuları Kur'an ve sünnet çerçevesinde ele alarak ayet ve hadislerle saâdet kapısını aralayacak ipuçları vermiştir.

Gazâlî, saâdete ulaşmanın ilim ve amelden geçtiğini sık sık vurgulamakta olup bu eserini kaleme almakla, ilim tahsil etmenin ve saâdete ulaştırın amelin yollarını göstermeyi amaçladığını ifade etmektedir.

Eserinde bazı analizlerde de bulunarak hakiki saâdetin ve ona ulaştırın yolun önemine dikkatleri çekmeye çalışmıştır. Pek çok kimsenin saâdet yoluna

girmede gevşek davranmalarının sebebini, onların ahiret gününe imanlarının zayıflığından kaynaklandığını, yoksa zaten sadece olgun insanların değil, normal insanların bile saâdet yoluna girmeye çaba harcayacağına dikkat çekmiştir.³⁵

Yine Gazâlî, ilmin değerinden bahsederek, sırf dünyaya sarılmanın zahmetli ve sıkıcı bir iş olduğunu, ilmin lezzetininse daha uzun süreli olduğuna dikkat çekerek, şehvetini frenleyip ona esir olmayan insanın hakiki hür insan olduğunu vurgulamıştır.³⁶ Nefsin saâdetinin, gazabı ve şehveti oluşturan rezillik ve pisliklerden nefsi temizlemekle gerçekleşeceğini, temizliğin gerçekleşmesinin amele bağlı olduğunu, kemale ermenin şartının ise temizlik olduğuna işaret etmektedir.³⁷

Gazâlî eserinde, nefsin derecelerine, arzularla mücadelenin ve nefis tebiyesinin yollarına, huyları güzelleştirme yöntemlerine, kendisiyle saâdete ulaşılan faziletlere değinmiştir. Faziletleri ise hikmet, şecaat, iffet ve adalet olmak üzere dörde ayırmıştır.³⁸

Gerçek saâdetin ahiret saâdeti olduğuna, bunun dışında kalanlarınsa mecaz olarak yahut yanlış olarak saâdet diye isimlendirildiğini söylemektedir.³⁹ Saâdete ulaşma yolunda aklın, ilmin ve ilim öğrenmenin şerefine ve bu yolda öğreticinin üzerine düşen vazifelere de değinmektedir. Dünyada tüzümtüyü giderme yollarından bahsederek, bunun ancak, insanın sürekli kendisinden daha aşağı seviyede olanlara bakması ve dâima Allah'a şükretmesiyle gerçekleşebileceğini vurgulamaktadır.⁴⁰

Gazâlî eserinde insanın mutlu bir hayat yaşaması için bilgi ve ahlaki değerlerle bütünlüşmesi gerektiğine işaret ederek, ilim-amel ve ahlaki değer ilkeleri sayesinde insanın meleklerle özdeşleşebileceğini ifade eder. İnsanın aynı anda hem iyiye hem de kötüye meyilli olarak yaratılmasının, melekleşmesi gibi hayvanlaşmasını da mümkün kılacağını, dürtülerinin esaretine giren bir kişininse, aslında bedenindeki hayvani özelliklerini güçlendireceğine de değinmiştir. Ayrıca bu kimsenin bir köpek kadar saldırgan, bir kaplan kadar mağrur ve bütün

³⁵ Gazâlî, *Mizânu'l-Amel*, s. 181.

³⁶ Gazâlî, *a.g.e.*, s.191.

³⁷ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 221.

³⁸ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 264.

³⁹ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 304-305.

⁴⁰ Gazâlî, *a.g.e.*, s.390.

kötülükleri kendinde barındıran bir şeytan kadar da tehlikeli olacağını ifade etmiştir.⁴¹

Gazâlî, *Mi'yâru'l-İlm* adlı eserinin son bölümünde dünya ve ahiret saâdetinin ilim ve amelle mümkün olduğunu, ilim konusunda ölçü olmak üzere *Mi'yâru'l-İlm*'i yazdığını, amel konusunda ise *Mizânu'l-Amel* adlı eseri yazacağına işaret etmiştir.

Bazı oryantalistler bu eserin Gazâlî'ye aidiyetinden şüphe etmişlerse de son zamanlarda yapılan çalışmalar bu eserin ona ait olduğunu göstermektedir. *Mizânu'l-Amel*'in dokuz kadar nüshası günümüze kadar ulaşmıştır. Ortaçağ'da İbranice'ye tercüme edilen eserin birçok baskısı mevcut olup Süleyman Dünya tarafından 1965 yılında Kâhire'de yeniden neşredilmiştir.⁴²

Bu eser yanlış bir şekilde *Mizanü'l-Emel* diye tanınmış olsa da doğrusu *Mizânu'l-Amel*'dir. 1328 ve 1342 de Mısır'da, 1839' da ise Avrupa'da basılmıştır.

Topkapı Sarayı A. 1419/4; Esad Efendi 1759; Fatih 2877 numaralı mecmualar içerisinde yazma nüshaları vardır. Tercümeleri : Hikmet Haşim tarafından 1945 de Fransızca'ya; 1839 da Abraham b. Samuel tarafından İbranice'ye; "Amellerin Ölçüsü" adıyla da Remzi Barışık tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.⁴³

Gazâlî'nin araştırmamızın temelini oluşturan bu kıymetli eserinden kısaca bahsettikten sonra tezimizin birinci bölümüne geçmeden önce son olarak bu büyük ilmi şahsiyetin vefatını da kısaca ele almak istiyoruz.

E-VEFATI

Gazâlî hayatının son zamanlarında Tûs'a dönmüş, evinin yanında bir medrese ve süfiler için bir hangâh edinmiştir. Allah'a kavuşuncaya kadar zamanını Kur'an hatmetmeye, kalp erbâbının meclislerinde bulunmaya, ilim talebelerinin tedrisine, namaz, oruç gibi ibadetlere ayırmıştır.⁴⁴

⁴¹ Oruç, Cemil, *a.g.m.*, s. 156.

⁴² Karlığa, H. Bekir, "Gazzâlî", *DİA*, XIII, s. 523.

⁴³ Karabulut, Ali Rıza, "Gazzâlî'nin Eserleri", *E.Ü.G.N.T.T.E.*, s. 239, yayın no: 7, Kayseri, 1988.

⁴⁴ Sübkî, *a.g.e.*, VI, s. 200.

H. 505 yılının Cemâziye'l-Âhir ayının 14'ünde Tûs'ta vefat etmiştir. Vefat ettiğinde 55 yaşındaydı⁴⁵, Kabri Tûs'ta, Tûs'un bir kasabası olan Taberân'dadır.⁴⁶

Gazâlî'nin hayatını, ilmi şahsiyetini ele aldıktan sonra şimdi de çalışmamızın konusu olan eserde geçen rivayetlerin tahrir ve değerlendirmesini yapacağımız bölüme geçmek istiyoruz.

⁴⁵ Zehebî, *Siyer-u Âlâmü'n-Nübelâ*, XIX, s. 343.

⁴⁶ Sübki, *a.g.e.*, VI, s. 201; İbn Hallikân, *a.g.e.*, IV, s.219.

İKİNCİ BÖLÜM

MİZÂNÜ'L-AMEL'DE YER ALAN HADİSLERİN TAHRİCİ VE SENED DEĞERLENDİRİLMESİ

Tahrir kelimesi çıkmak manasına gelen **خرج** kök fiilinden türemiş bir kelimedir. Tef' il babındadır.

Bir kimsenin bir hadisi, sözlü veya yazılı ilk kaynaklarından alıp senediyle birlikte kitabına kaydetmesine *tahrir* denir.⁴⁷

Gazâlî hadisleri eserine alırken her hangi bir sened belirtmemiştir. Dolayısıyla çalışmamızın bu bölümünde Gazâlî'nin eserinde geçen rivayetlerin lafzına en yakın olan hadisleri ele alarak, bunların aslı kaynaklarındaki yerlerini belirtip, senedleriyle birlikte değerlendirmeye çalışacağız.

Senedlerde yer alan ravilerin durumlarını cerh ve ta'dil imamlarınca yapılan değerlendirmelere, raviler arasında her hangibir inkitânın söz konusu olup olmadığına ve hadislerin sıhhat dereceleri noktasında ulaştığımız neticelere de yer vererek bu bölümü tamamlayacağız.

1- RİVAYETLERİN TAHRİCİ

1-

أعرفكم بنفسه أعرافكم بربه⁴⁸

Nefsini en iyi bileniniz, Rabbini en iyi bileninizdir.

Bu rivayet bu lafızlarla hadis kitaplarında bulunmamaktadır. Fakat benzer manayı ihtiva eden “من عرف نفسه فقد عرف ربه” rivayeti bulunmaktadır. Bu

⁴⁷ Aydmî, *a.g.e.*, s. 300.

⁴⁸ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 200. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûp*, II, s.80.

rivayet için ise Aclûnî *Keşfu'l-Hafâ'* sında “İbn Teymiye bu rivayet hakkında mevzu, Nevevî sabit değil demiştir. Ebû'l Muzaffer b. Sem'ânî “*el-Kavâti'*” adlı eserinde “ Bu rivayet merfu olarak bilinmez. Yahya b. Muaz er-Râzî'den kendisinin sözü olarak rivayet edilmiştir” demiştir. Ayrıca Aclunî, Muhyiddin Arabî'nin bu rivayeti rivayet yoluyla değil, keşf yoluyla *sahih* kabul ettiğini nakletmektedir.⁴⁹

2-

إن لربكم في أيام دهركم نفحات ألا فتعرضوا لها⁵⁰

Şüphesiz ki sizin şu zamanınızda Rabbinizin lütufları vardır. Dikkat edin, onları arayın, talip olun.

Aynı hadis biraz daha uzun bir metinle *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de şu şekilde geçmektedir:

حدثنا إبراهيم بن هاشم البغوي و محمد بن عبد الله الحضرمي و أحمد بن زيد بن الحريش الالهوازي قالوا ثنا أحمد بن عبد الضبي ثنا الحسن بن صالح بن أبي الأسود ثنا شيخ يكتنى أبا محمد ثنا شيخ يقال له المهاجر في المسجد الاعظم زمن خالد عن محمد بن مسلمة الانصاري قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : (ان لربكم في أيام دهركم نفحات فتعرضوا له لعله أن يصيبكم نفحة منها فلا تشقون بعدها أبدا)⁵¹

Bize İbrahim b. Hâşim el-Begavî ve Muhammed b. Abdullah el-Hadramî ve Ahmed b. Zeyd b. Harîş el-Ehvâzî rivayet etti dediler ki: Bize Ahmed b. Abdudabiyyî rivayet etti: Bize Hasen b. Sâlih Ebi'l-Esved rivayet etti: Bize Ebû Muhammed diye künyelenen şeyh rivayet etti: Bize kendisine Halid zamanında Mescid-i Âzam'a hicret eden denilen şeyh Muhammed b. Mesleme el-Ensârî'den rivayet etti dedi ki: Rasululah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Şüphesiz ki sizin şu zamanınızda Rabbinizin lütufları vardır, onları arayın, olabilir ki onlardan birine denk gelebilirsiniz. Ondan sonra asla bedbaht olmazsınız.*”

⁴⁹ Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ'*, II, s. 262.

⁵⁰ Gazzâlî, a.g.e, s. 208; *İhyâ-ı Ulûmud-Dîn*, IV, s. 77.

⁵¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XIV, s. 233-234

Bu rivâyet hakkında Heysemî (v. 807/1404) ricâlinden bilmediklerim var, bildiklerim *sika* kabul edilmiş kimselerdir, demiştir.⁵²

İrâkî (v. 806/1405), isnadında ihtilaf edilmiştir, demiştir.⁵³ Elbânî ise rivayet hakkında *zayıf*, demiştir.⁵⁴

3-

يُنزَلُ اللهُ كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا، حِينَ يَبْقَى ثَلَاثُ اللَّيْلِ الْأَخِيرِ فَيَقُولُ: هَلْ مِنْ دَاعٍ فَاسْتَجِيبْ لَهُ، هَلْ مِنْ مُسْتَرْحِمٍ فَارْحَمْهُ⁵⁵

“ Allah Teala her gece gecenin son üçte biri kaldığı zaman dünya semasına iner ve şöyle buyurur: “Dua eden var mıdır? Ona icabet edeyim. Bağışlanma dileyen var mıdır? Onu bağışlayayım.”

Aynı hadis şu lafız farklılıklarıyla Buhârî'nin *Sahihî*'nde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ وَأَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْأَعْرَبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَنْزَلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثَلَاثُ اللَّيْلِ الْأَخِيرِ يَقُولُ مَنْ يَدْعُونِي فَاسْتَجِيبْ لَهُ مَنْ يَسْأَلُنِي فَأَعْطِيهِ مَنْ يَسْتَعْفِرُنِي فَأَغْفِرْ لَهُ⁵⁶

Bize Abdullah b. Mesleme⁵⁷, Mâlik'ten⁵⁸, o da İbn Şihâb⁵⁹'dan, o da Ebû Seleme⁶⁰ ve Ebû Abdullah el-Eğâr'den⁶¹ o da Ebû Hureyre'den, Rasulullah (sav)'ın

⁵² Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, X, s. 286.

⁵³ İrâkî, *el-Muğnî an İhtilâf'l-Esfâr fi Talvici mâ fi'l-lhyâ mine'l-Ahbâr*, I, s. 220.

⁵⁴ Elbânî, *Zayıf'l-Câmi's-Suğîr*, I, 277.

⁵⁵ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 208.

⁵⁶ Buhârî, *Teheccüd*, 14.

⁵⁷ Abdullah b. Mesleme b. Kağneb el-Kağnebi (v. 221/ 836) kensinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Mâlik b. Enes de vardır. İclî (v. 261/ 875), *sikadır*; Ebû Hâtim (v. 327/939) *sikadır, hüccettir*, demiştir. İb Hıbbân (v. 354/965) "*Kitâbu's-Sikâ*" mda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *Kitâbu's-Sikâ*, VIII, s. 35 Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XVI, 136-138; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 598; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, s. 433,

⁵⁸ Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Esbehî (v.179/795) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbn Şihâb vardır. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında Abdullah b. Mesleme de vardır. Yahya b. Maîn Zührin ashabının en *sebidir*, demiştir. İbn Hıbbân "*Kitâbu's-Sikâ*" mda onu zikretmiştir. Nesâî ise hadiste ond güveniliri yoktur, demiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *Kitâbu's-Sikâ*, V, 389, Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXVII, s. 91-9 Zehebî, *el-Kâşif*, II, 234; İbn Hacer, *et-Tehzib*, IV, 6-8.

⁵⁹ Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihab b. el-Hâris el-Kuraşî ez- Zührî (v. 124/742 kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Ebû Seleme de vardır. Ebû Dâvud, 2200 hadisi vardır, yar müsneddîr, demiştir. İbn Sa'd *sika sikadır* demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXVI, 419-443; Zehebî, *Kâşif*, II, 219; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 696.

şöyle buyurduğunu rivayet etti: “*Rahbimiz Tebâreke ve Tealâ her gece gecenin son üçte biri kaldığı zaman yakın semaya iner ve şöyle buyurur: Kim bana dua ederse ona icahet ederim, kim benden isterse ona veririm, kim benden bağışlanma dilerse onu bağışlarım.*”

Rivayetin senedinin rical kitaplarından yaptığımız tetkiklere göre *muttasıl*, ravilerinin güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisin Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer almasından da onun Buhârî'nin kriterlerine göre *sahîh* bir hadis olduğunu anlıyoruz.

4-

طال شوق الأبرار إلى لقائي وأنا إلى لقائهم أشد شوقاً⁶²

Has kulların bana kavuşma arzusu arttıkça arttı. Ben ise onlara kavuşmaya daha çok arzuluyum.

Bu rivayet hadis metinleri arasında yer almamaktadır. Fakat “*İhyâ Hadislerinin Tahrici*” adlı eserde şöyle geçmektedir:

Ebû Derdâ (ra) Ka'b el-Ahbar'dan rivayetle “Bana Ahs Tevrat'tan bir ayeti haber verdi, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Has kulların bana kavuşma arzusu arttıkça arttı. Ben ise onlara kavuşmaya daha çok arzuluyum.” demiştir.⁶³

5-

من تقرب إلى شبرا تقربت إليه ذراعا و من أتاني يمشي أتيته هرولة⁶⁴

“Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zivâ yaklaşırım. Kim de bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim.”

⁵¹Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf (v. 94/ 713), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Hureyre, kendisinden hadis rivayet edenler arasında İbn Şihâb ez-Zührî de vardır. onun hakkında Ebû Zür'a, Darakutnî sika, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXIV, 370-376; Zehebî, *el-Kâşif*, II,431; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IV, 531.

⁶¹ Ebû Abdullah Selmân et-Eğar Ebû Abdullah el-Medenî, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Hureyre de vardır. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında İbn Şihâb ez-Zührî de vardır. İbn Abdİberr onun hakkında tabiinün sikâtındandır, demiştir. İbn Hallikân, Zühreylî sika kabul etmiştir. der. İbn Hibbân “*Kütâbu's-Sikâ*” ında onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kütâbu's-Sikâ*, V, 333; Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XI; 256-258; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 452; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, II, 69.

⁶² Gazâlî, a.g.e. s. 209; *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, III, s.335.

⁶³ Haddad, *Tahricü Ehdâsî'l-İhyâ li'l-İrâkî ve İbn Subkî ve 'Z-Zebîdî*, V, s. 2356-2357.

⁶⁴ Gazâlî, a.g.e. s. 209; *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, III, s. 3.

Bu hadis, şu lafız ve isnadla Buhârî'nin *Sahîh*'inde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا عَمْرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ سَمِعْتُ أَبَا صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى أَنَا عِنْدَ ظُنِّ عِبْدِي بِي وَأَنَا
مَعَهُ إِذَا ذَكَرْتَنِي فَإِنَّ ذِكْرَنِي فِي نَفْسِهِ ذِكْرْتُهُ فِي نَفْسِي وَإِنْ ذَكَرْتَنِي فِي مَلَأٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلَأٍ خَيْرٍ
مِنْهُمْ وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ بِشَيْءٍ تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بِأَعْيُنِ بَاغَا وَإِنْ أَتَانِي
يَمْشِي أَتَيْتُهُ هَرْوَلَةً»

Bize Ömer b. Hafs⁶⁶ rivayet etti, bize babam⁶⁷ rivayet etti, bize el-A'meş⁶⁸ rivayet etti dedi ki: Ebû Sâlih⁶⁹; Ebû Hureyre'den (r.a) şöyle rivayet ederken işittim: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: “Allah Teala şöyle buyurur: Ben kulumun benim hakkındaki zanrı üzereyim. Beni andığı zaman onun yanındayım. Eğer beni kendi kendine zikrederse, ben de onu kendim zikrederim. Eğer beni bir topluluk içinde zikrederse, ben de onu onlardan daha hayırlı bir topluluk içinde zikrederim. Eğer bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zirâ yaklaşırım. Bana bir zirâ yaklaşırsa, ben de ona bir kulaç yaklaşırım. Eğer bana yürüyerek gelirse, ben de ona koşarak gelirim.”

Rivayetin senedinin *muttasıl*, ravilerinin güvenilir olduğu görülmektedir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer alması da onun Buhârî kriterlerine göre *sahîh* bir hadis olduğunu göstermektedir.

Bu rivayetin Müslim'deki metninde ise حين يذكرني lafzı yerine إذا ذكرني lafzı vardır. Tirmizî de ise اقترَبَ yerine تَقَرَّبَ lafzı kullanılmıştır.

⁶⁵ Buhârî, Tevhîd, 15. Ayrıca bkz. Müslim, Zikr, 21; Tirmizî, Deavât, 132.

⁶⁶ Ömer b. Hafs b. Ğiyâs (v. 222/837) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Hafs b. Ğiyâs vardır. Ebû Hâtîm, İclî ve Ebû Zûr'a (v. 264/877) onun hakkında *sika* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâ*, XXI, s. 305-306; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 57; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 219.

⁶⁷ Hafs b. Ğiyâs b. Talk b. Muaviye (v. 194/810), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında A'meş vardır, kendisinden hadis rivayet eden kimseler arasında oğlu Ömer b. Hafs da vardır. Yahya b. Maîn *sika*, *sikadır*, *me'mundur*, fakihîr demiştir. Yakup b. Şeybe *sikadır*, kitabından rivayet ettiğinde *sebtir* demiştir. E Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâ*, VII, 70-73; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 343; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, 458.

⁶⁸ Süleyman b. Mihrân el-Hâfiz el-A'meş (v. 148/765), kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Ebû Sâlih vardır. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında ise Hafs b. Ğiyâs da vardır. Yahyâ b. Maîn, *sikadır*, *Ni sikadır*, *sebtir*; İclî, *sikadır*, hadiste *sebtir*, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâ*, XII, 76-90; Zehebî, *el-Kâ* I, 464; İbn Hacer, II, *Tehzîb*, 109-110.

⁶⁹ Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân, (v. 101 /719) Kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Hure kendisinden hadis alan kimseler arasında A'meş ve Abdullah b. Dînar da vardır. İbn Maîn, *sika*, Ebû Hâtin İclî *sikadır*, *sâlihu'l-hadistir*, Ebû Zûr'a *sikadır*, *müstekimü'l-hadistir*, dedi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâ*, V 513; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 386; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, 579-580.

Ğiyâs
I-Ken

A'meş
sika,
tir, t

Sâlih
ir; Ni
d-tii

Hure
Hâtin
uâ, V

الإيمان بضع وسبعون باباً أذناها إباطة الأذى عن الطريق⁷⁰

İman yetmiş küsur kısımdır, bunlardan en alt derecesi yoldaki eziyet verici şeyi kaldırmaktır.

Bu rivayetin incelemesini yaparken, Gazâlî'nin kitabına almış bulunduğu metne daha yakın lafızlar ihtiva ettiği için Tirmizî'de geçen sened ve metni ele almak istiyoruz. Hadis Tirmizî'de şu lafızlarla geçmektedir:

حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ عَنْ سَفْيَانَ عَنْ سَهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْإِيمَانُ بِضْعٍ وَسَبْعُونَ بَابًا أَذْنَاهَا إِباطَةٌ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ وَأَرْفَعُهَا قَوْلٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَالَ أَبُو عِيسَى هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ⁷¹

(Tirmizî:) Bize Ebû Küreyb⁷² rivayet etti, o demiştir ki: Bize Vekî⁷³ Süfyan⁷⁴ dan, o, Süheyl b. Ebî Sâlih⁷⁵ den o da Abdullah b. Dînar⁷⁶ o da Ebû Sâlih⁷⁷ den o da Ebû Hüreyre'den rivayet ederek dedi ki: Rasullullah (sav) şöyle

⁷⁰ Gazâlî, a.g.e, s. 220; Ebû Tâlip el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûp*, II, s. 227; Gazâlî, *İhyâ-u Ulûmü'd-Din*, I, s.123.

⁷¹ Tirmizî, İmân, 6. Ayrıca bkz. Müslim, İmân, 57-58, Nesâî, İman, 16, İbn Mâce, Mukaddime, 9.

⁷² Muhammed b. Alâ b. Küreyb el-Hemdânî Ebû Küreyb el-Kâfi el-Hâfiz (v. 248/862) kendisinin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Vekî b. Cerrâh da vardır. Nesâî, *İbâ'ese bihi*, demiştir. Ebû Hatim'in babası ise *sadih* demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâh*" ında onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikâh*, IX, s. 105, Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI, s. 243-247; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 208; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, s. 667.

⁷³ Vekî b. Cerrâh b. Melih er-Ruâsî Ebû Süfyan el-Kâfi (v.197/812) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Süfyan es-Sevrî de vardır. İbn Hanbel ve Yahya b. Mâin *sebi*; Darimî, İclî ve İbn Sa'd *sikâd*, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXX, 462-483; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 350; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IV, 311-314.

⁷⁴ Süfyan b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî Ebû Abdullah el-Kufî (v. 161/778) kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Süheyl b. Ebî Saîd de vardır, kendisinden hadis rivayet eden kimseler arasında ise Vekî b. Cerrâh sa vardır. el-Hatib *imamdır*; Nesâî *sikâd*, *imamdır* demiştir. Yahya b. Mâin ise Süfyan'ın yaşadığı devirde fıkıh, hadis ve zühud konularında kimsesi onundan üstün saymamıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XI, 154-169; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 449; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, II, 56-57.

⁷⁵ Süheyl b. Ebî Sâlih (v. 140/757), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Abdullah b. Dînar da vardır. Onun hakkında Süfyan b. Uyeyne (v. 198/813) hadiste *sebtir*; İclî *sikâd*, Nesâî, *İyese bihi be's*, demiştir. Ebû Hâtim, hadisi yazılır fakat kendisiyle delil getirilmez, demiştir. Nesâî, *İyese bihi be's*, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XII, 223; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 471; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, II, 129.

⁷⁶ Abdullah b. Dînar el-Kuraşî el-Adevî (127/745), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Süheyl b. Ebû Sâlih, kendisinden hadis alan kimseler arasında Süheyl b. Ebî Sâlih de vardır. Ahmed b. Hanbel onun hakkında *sikâd*, *müstekimu'l-hadis*; Nesâî ve İclî *sikâd*, demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâh*" ında onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikâh*, V, s.10. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIV, 472-473; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 549; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, II, 328.

⁷⁷ Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân, (v. 101 /719) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Hüreyre, kendisinden hadis alan kimseler arasında Abdullah b. Dînar da vardır. İbn Mâin, *sika*, Ebû Hâtim ve İclî *sikâd*, *sâlihü'l-hadis*; Ebû Zûr'a *sikâd*, *müstekimu'l-hadis*, dedi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VIII, 513; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 386; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, 579.

buyurdu: “İman yetmiş küsur kısımdır, bunlardan en alt derecesi yoldaki ziyet verici şeyi kaldırmaktır, en üst derecesi “Lâ ilâhe illallah” sözüdür.” Ebû İsa (Tirmizî) bu hadis hakkında *hasen sahîh* demiştir.

Müslim’in 58 nolu hadisinde ise *أَوْ بَضَعُ وَسُبُّونَ* lafız farklılığıyla ayrıca *أَدْنَاهَا* ifadesiyle geçmektedir. Nesâî’de *أَدْنَاهَا* ifadesi yerine *وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ* ve ayrıca *وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ* ifadesi de aynı şekilde yer almaktadır. İbn Mâce’de ise *بَضَعُ وَسُبُّونَ أَوْ سَبُّونَ بَابًا* lafızıyla geçmektedir.

7-

نَضَرَ اللَّهُ أَمْرًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَوَعَاها ثُمَّ إِذَاها كَمَا سَمِعَهَا فَرُبَّ حَامِلٍ فِقْهٍ غَيْرِ فِقْهِيهِ وَرُبَّ حَامِلٍ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ⁷⁸

Benim sözümlü işitip de iyice anlayan ve sonrada onu işittiği gibi başkasına aktaran kimsenin Allah yüzünü ak eylesin. Nice fıkıh öğrenip nakleden vardır ki fakih (aktardığını iyice anlamış) değildir. Nice fıkıh öğrenip nakleden vardır ki kendisinden daha iyi anlayan bir kimseye aktarmıştır.

Gazâlî’nin kitabına aldığı rivayetin lafızlarına yakın olması sebebiyle rivayeti, İbn Mâce’nin *Sünen*’inde yer alan târîkiyle ele almak istiyoruz.

Bu hadis İbn Mâce’nin *Sünen*’inde şu lafızlarla geçmektedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُعَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَقَ عَنْ عَبْدِ السَّلَامِ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْخَيْفِ مِنْ مَنَى فَقَالَ نَضَرَ اللَّهُ أَمْرًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَبَلَّغَهَا فَرُبَّ حَامِلٍ فِقْهٍ غَيْرِ فِقْهِيهِ وَرُبَّ حَامِلٍ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ⁷⁹

Bize Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr⁸⁰ rivayet etti, bize babam⁸¹ Muhammed b. İshak⁸²,tan o da Abdu’s-Selam’dan⁸³ o da Zühri’dan⁸⁴ o da

⁷⁸ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 220; Ebû Tâlip el-Mekkî, *a.g.e.*, I, s. 154.

⁷⁹ İbn Mâce, *Mukaddime*, 18; Tirmizî, *İlim*, 7; Ahmed b. Hanbel, XXXV, s. 467, ayrıca bkz. 87. hadisin dipnotu.

⁸⁰ Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr el-Hemdanî (v. 234/848) kendisinden hadis aldığı kişiler arasında babası Abdullah b. Nümeyr de vardır. Onun hakkında İclî *sikâdur*, Ebû Hâtîm *sikâdur*, hadisiyle delil getirilir, Nesâî, *sikâdur*, *me’mûr*dur, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XXV, 566-569; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 549; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 618.

Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'den⁸⁵ o da babasından rivayet etti dedi ki: Rasulullah (sav) Mina'nın Hayf (mescidi)nde ayağa kalktı ve şöyle buyurdu: “Benim sözümlü işitip de sonra da onu (başkalarına) ulaştırmanın yüzünü Allah ak eylesin. Nice fıkıh öğrenip nakleden vardır ki fakih (aktardığımlı işitice anlamış) değildir. Nice fıkıh öğrenip nakleden vardır ki kendisinden daha iyi anlayan bir kimseye aktarmıştır.”

Bu rivayet Tirmizi' de ise **فَوَعَاها وَحَفَظَها وَبَيَّنَّها** lafızları ile geçmektedir. Tirmizi *es-Sünen*'ine aldığı tarik hakkında sahih, demiştir.⁸⁶ Ahmed b. Hanbel' de geçen rivayette ise **سَمِعَ مِنْنا حَدِيثًا، فَحَفِظَها حَتَّى بَيَّنَّها غَيْرُهُ** lafzı yer almaktadır.

Muhammed'in babası olan Abdullah b. Nümeyr ile Muhammed b. İshâk arasında hoca talebe ilişkisi tespit edemedik. Dolayısıyla rivayetin senesinde bir kopukluk olduğu görülmektedir. Rivayette yer alan Muhammed b. Cübeyr ve Abdu's-Selâm isimlerindeki raviler hakkındaki eleştiriler göz önüne alınacak olduğunda, rivayetin bu tarikten *zayıf* olduğu anlaşılmalıdır. Rivayetin, 87 nolu hadiste de ele alacağımız üzere Ahmed b. Hanbel' de geçen tarik ise *sahih*' tir.

8-

بنی الدین علی النظارۃ⁸⁷

⁸¹ Abdullah b. Nümeyr el-Hemdâni, (v. 199/814), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Muhammed b. İshâk'ın olduğunu tespit edemedik. Fakat kendisinden hadis alanlar arasında oğlu Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr de vardır. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikât*" ında onu zikretmiştir. İclî onun hakkında *sikâdur*, *sâlihü'l-hadis* demiştir. İbn Sa'd, *sikâdur*, *sadükür*, demiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, V, s. 60-61, Mizzi, *TeHzibu'l-Kemâl*, XVI; 225-229; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 604; İbn Hacer, *et-TeHzib*, II, 446.

⁸² Muhammed b. İshâk b. Yesar (v. 151/768) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Abdu's-Selâm da vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel ve İbn Nümeyr *hasenu'l hadis*, Mervezi *tedlis* yapar. Yahya b. Ma'in *zayıf*. İclî ve İbn Sa'd ise *sika* demiştir. Bkz. Mizzi, *TeHzibu'l-Kemâl*, XXIV, 405-429; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 156; İbn Hacer, *et-TeHzib*, III, 504-507.

⁸³ Abdu's-Selâm b. Ebî Cenâb el-Medenî kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbn Şihâb ez-Zühri de vardır. Kendisinden hadis alanlar arasında Muhammed b. İshâk da yer almaktadır. Ebû Zür'a onun hakkında *zayıf* demiştir. Ali b. el-Medenî ve Dârakutnî, *münkeru'l-hadis*; Ebû Hâtim ise *metvuku'l-hadis*, demiştir. Bkz. Mizzi, *TeHzibu'l-Kemâl*, XVII, 62-64; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 651; İbn Hacer, *et-TeHzib*, II, 574.

⁸⁴ Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullâh b. Şihâb b. el-Hâris el-Kuraşî ez-Zühri (v. 124/742), kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Cübeyr, kendisinden hadis rivayet edenler arasında Abdu's-Selâm da vardır. Ebû Dâvud, 2200 hadisi vardır, yarısı müsneddîr, demiştir. İbn Sa'd *sikâdur* demiştir. Bkz. Mizzi, *TeHzibu'l-Kemâl*, XXVI, 419-443; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 219; İbn Hacer, *et-TeHzib*, III, 696.

⁸⁵ Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im en-Nevîlî'nin (v. 100/718), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Cübeyr b. Mut'im de vardır. Kendisinden hadis alanlar arasında Zühri de vardır. İclî ve İbn Hîrâs (v. 104/722) *sika*, demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikât*" mda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, V, s. 355, Mizzi, *TeHzibu'l-Kemâl*, XXIV, 573-575; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 161; İbn Hacer, *et-TeHzib*, III, 529.

⁸⁶ Tirmizi, İlim, 7.

Din temizlik üzerine bina edilmiştir.

Irakî rivayeti bulamadım demiştir.⁸⁸ Sübkî ise herhangi bir isnâd bulamadım, demiştir.⁸⁹ Ancak Müslim, *Sahîh*'inde "الطَّهْرُ شَطْرُ الْإِيمَانِ ..." "Temizlik imânın yarasıdır..." lafzı ile anlam yönünden bu rivayete yakın bir hadis tahrîc etmiştir.⁹⁰

9-

تَفَكَّرَ سَاعَةً خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ سِتِّينَ سَنَةً⁹¹

Bir saat tefekkür altmış yıl ibadetten daha hayırlıdır.

Bu rivayet Ebû Şeyh el-Esbehânî'nin "el-Azame" adlı eserinde şu senedle geçmektedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زَكَرِيَّا، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْقُرَشِيُّ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَجِيحِ الْمَلْطِيُّ، حَدَّثَنَا عَطَاءُ الْخُرَّاسَانِيُّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فِكْرَةٌ سَاعَةٍ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ سِتِّينَ سَنَةً»⁹²

Bize Abdullah b. Muhammed b. Zekeriya rivayet etti, bize Osman b. Abdullah el-Kuraşî⁹³ rivayet etti, bize İshak b. Necîh el-Meletî⁹⁴ rivayet etti, bize Ata' el-Horasânî Ebû Hureyre'den (ra) rivayet etti, şöyle dedi: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Bir saat tefekkür altmış yıl ibadetten daha hayırlıdır."⁹⁵

İbn Cevzî, isnâdında bulunan iki yalancı ravinin, İshâk b. Necîh ve Osman b. Abdullah olmasından dolayı, bu rivayetin *sahîh* olmadığını söylemiştir.⁹⁶

⁸⁷ Gazâlî, *a.g.e.*, s.221. Gazâlî, *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, I, s.49.

⁸⁸ İrakî, *a.g.e.*, I, s. 60.

⁸⁹ Sübkî, *Tabakâtu's-Şâfi'iyyetu'l-Kübrâ*, VI, s. 289.

⁹⁰ Bkz. Müslim, Tahâre, I.

⁹¹ Gazâlî, *a.g.e.*, s.229. Ebû Tâlip el-Mekkî, *a.g.e.*, I, s. 29. Gazâlî, *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, c. 4, s. 423.

⁹² Esbehânî, *el-Azame*, I, s. 300.

⁹³ İbn Hibban, Osmân b. Abdullah hakkında o sika raviler üzerinden hadis uydurur, demiştir. Bkz. İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrükîn*, II, s. 102.

⁹⁴ Zehabî onun hakkında *kezzâb*, demiştir. Bkz. İbn Cevzî, *el-Mevlûât*, III, s. 144. Zehabî, *Telhisü Kütübü'l-Mevlûât li İbni'l-Cevzî*, I, s. 271.

⁹⁵ İshâk b. Necîh el-Meletî Darakutnî onun hakkında *metrük*, Nesâî ise *metrükü'l-hadis*, demiştir. Ahmed b. Hanbel o insanların en yalancısıdır, Yahya b. Maîn'in o yalancı ve hadis uyduran bir kimse olarak tanınır, demiştir. Bkz. İbn Cevzî, *el-Mevlûât*, III, s. 144; Darakutnî, *ed-Duafâ ve'l-Metrükîn*, s. 143; Nesâî, *Kütübü'd-Duafâ ve'l-Metrükîn*, s.53.

⁹⁶ Ebû Şeyh el-Esbehânî, *a.g.e.*, I, s. 300.

⁹⁷ İbn Cevzî, *el-Mevlûât*, III, s. 144.

Ukayli, İshak b. Necîh hakkında insanların en yalancısıdır⁹⁷, demiştir. Suyûfî ise Osman b. Abdullah hakkında hadis uydurur⁹⁸, demiştir.

10-

فَضَّلَ الْعَالِمَ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضَّلَ الْقَمَرَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ⁹⁹

“Âlimin âbide üstünlüğü on dördüncü gecede ki ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir.”

Bu hadis şu senedle daha uzun bir metinle Ebû Dâvud’da yer almaktadır:

حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مَسْرُودٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ سَمِعْتُ عَاصِمَ بْنَ رَجَاءَ بْنَ خَيْوَةَ يَحَدِّثُ عَنْ دَاوُدَ بْنِ جَمِيلٍ عَنْ كَثِيرِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ كُنْتُ جَالِسًا مَعَ أَبِي الدَّرْدَاءِ فِي مَسْجِدِ دِمَشْقَ فَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ إِنِّي جِئْتُكَ مِنْ مَدِينَةِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَدِيثٍ بَلَّغْتَنِي أَنَّكَ تُحَدِّثُهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا جِئْتُ لِحَاجَةٍ قَالَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللَّهُ بِهِ طَرِيقًا مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَتَّبِعُنَّ أَجْنَحَتَهَا رِضًا لِطَالِبِ الْعِلْمِ وَإِنَّ الْعَالِمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالْجِبْتَانِ فِي جُوفِ الْمَاءِ وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ وَإِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرِثَةَ الْأَنْبِيَاءِ وَإِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يَورَثُوا دِينًا وَلَا بَرَهُمَا وَرَثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحِطِّهِ وَإِذَا¹⁰⁰

Bize Müsedded b. Müserhed¹⁰¹, bize Abdullah b. Davud¹⁰² rivayet etti dedi ki: Âsım b. Raca' b. Hayve¹⁰³,nin Davud b. Cemil¹⁰⁴,den o da Kesir b. Kays¹⁰⁵,dan

⁹⁷ Ukayli, ed-Duafâu'l-Kebîr, I, s. 105.

⁹⁸ Suyûfî, el-Leahü'l-Masni'a fi'l-Ehdîsi'l-Mevdi'a, II, s. 235.

⁹⁹ Gazâli, a.g.e. s. 229. Ebû Tâlib el-Mekki, a.g.e. I. s. 206. Gazâli, İhyâ-u Ulümü'd-Dîn, I, s. 6.

¹⁰⁰ Ebû Dâvud, İlim, I; Bkz. Tirmizi, İlim, 2, 19; İbn Mâce, Mukaddime, 17.

¹⁰¹ Müsedded b. Müserhed b. Müserbel el-Fsâfi el-Basri Ebû'l-Hasen el-Hafiz 'dan (v.228/843) Buhârî ve Ebû Dâvud hadis rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel ve İbn Ma'in onun için sadik demiştir. Nesâî ve İcî onun için sika demiştir. Tirmizî ve Nesâî ondan hadis rivayet etmiştir. Bkz. Mizzi, Tehzîbu'l-Kemâl, XXVII, 443; Zehebi, el-Kâşif, II, 256; İbn Hacer, et-Tehzîb, IV, 57.

¹⁰² Abdullah b. Dâvud el-Huraybî el-İmâm (v. 213/828), kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Âsım b. Racâ b. Hayve, kendisinden hadis alan kimseler arasında ise Müsedded b. Müserhed de vardır. Onun hakkında Nesâî, Darakutnî ve Ebû Zühr'a sika, demiştir. Bkz. Mizzi, Tehzîbu'l-Kemâl, XIV, 458-467; Zehebi, el-Kâşif, I, 549; İbn Hacer, et-Tehzîb, II, 327.

¹⁰³ Âsım b. Racâ b. Hayve, el-Kindî, el-Filistinî; kendisinden rivayet ettiği kimseler arasında Dâvud b. Cemil'de vardır. Ebû Zühr'a. lâ be'se bih, demiştir. İbn Ma'in Suveyli, demiştir. İbn Hibbân "Kitâbu's-Sikâ" adlı kitabında zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, Kitâbu's-Sikâ, VII, s. Mizzi, Tehzîbu'l-Kemâl, XXXIII, 483-484; İbn Hibbân, Kitâbu's-Sikâ, VII, s. 259; Zehebi, el-Kâşif, I, 518; İbn Hacer, et-Tehzîb, II, 252.

rivayet ettiğini işittim. Dedî ki: Ebû Derdâ ile Şam Mescidi'nde otururken ona bir adam gelerek şöyle dedi: Ey Ebû Derdâ ben sana Rasulullah (sav)'in Medine'sinden senin Rasulullah (sav)'den rivayet ettiğin bana ulaşan bir hadis için geldim. Bir ihtiyaç için gelmedim. (Ebû Derdâ) Dedî ki: Rasulullah (sav)'i şöyle derken işittim. “ *Kim ilim tahsil etmek için bir yola girerse Allah da onu cennet yollarından bir yola girdirir. Melekler ona ilim öğrencisinden razı olduklarından dolayı kanatlarını gererler. Yeryüzündeki ve gökyüzündeki her şey sudaki balık dahi âlim için bağışlanma diler. Şüphesiz ki âlimin âbide üstünlüğü on dördüncü gecedeki dolunayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin varisleridirler. Şüphesiz ki peygamberler ne bir dinar ne de bir dirhem miras bırakırlar. İlimi miras bırakırlar ki kim onu alsın bol bir pay almış olur.* ”

Tirmizî'de ve İbn Mâce'de ise rivayette bulunan **لَيْلَةُ الْبُذْرِ** ifadesi yer almamaktadır.

Tirmizî “ Bu rivayeti Âsım b. Racâ b. Hayve hadisinden başka tarikiyle bilmiyoruz ve o da bana göre muttasıl değildir. Bize, Mahmud b. Hıdâş bu hadisi Âsım b. Racâ'dan, o da Velid b. Cemil'den, o da Kesir b. Kays'tan, o da Ebu'd-Derdâ'dan, o da Rasulullah (sav)'den rivayet etmiştir. Bu hadis, Mahmud b. Hıdâş hadisinden daha sahihtir. Muhammed b. İsmâil'in (Buhârî'nin) görüşü de bu tarikin daha sahih olduğu yönündendir.”¹⁰⁶ demiştir.

Zeylâî, Ebû Davud'da yer alan hadisin isnâdının, Tirmizî de geçen isnâddan daha sahih olduğunu söylemiştir.¹⁰⁷

Bu rivayetin senedinin muttasıl olduğu görülmektedir, fakat Davud b. Cemil ve Kesir b. Kays hakkında muhaddislerce yapılan tenkid göz önüne alındığında rivayetin *hasen* olduğu söylenilebilir.

¹⁰¹ Dâvud b. Cemil, kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Kays b. Kesir de vardır. Kendisinden hadis alanlar arasında Âsım b. Racâ da vardır. İbn Hacer, *zayıf* bir râvi, demiştir. İbn Hibbân "*Kütübü's-Sikâh*" mda onu zikretmiştir. Darakutnî onun hakkında *meçhûl* demiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kütübü's-Sikâh*, VI, s. 280; Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, VIII, 378; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 378; İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, 561.

¹⁰⁵ Kesir b. Kays, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Derdâ, kendisinden hadis alanlar arasında ise Dâvud b. Cemil de vardır. Darakutnî *zayıf* demiştir. İbn Hibbân "*Kütübü's-Sikâh*" mda onu zikretmiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXIV, 149; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 146; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 464. /

¹⁰⁶ Tirmizî, İlim, 19.

¹⁰⁷ Zeylâî, *Tahriru Ehadisu'l-Kesşaf*, III, s. 7.

11-

هو أن تعفو عن ظلمك و تعطى من حرمك و تصل من قطعك و تحسن لمن أساء اليك¹⁰⁸

Sana zulmedeni bağışlaman seni mahrum bırakana vermen, seninle ilişkisini koparanla ilişkiyi koparmaman, sana kötülük edene iyilik etmen.

Bu rivayetin benzeri *el-Mu'cemu'l-Evsât*'ta şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ قَالَ: نَا سَعِيدٌ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ الْيَمَامِيِّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ خَاسِيَةٌ اللَّهُ جَسَابًا يَسِيرًا، وَأَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ» قُلْتُ: مَا هُنَّ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «تَصِلُ مَنْ قَطَعَكَ، وَتُعْطِي مَنْ حَرَمَكَ، وَتَعْفُو عَمَّنْ ظَلَمَكَ»

لَمْ يَزِدْ هَذَا الْحَدِيثُ عَنْ يَحْيَى إِلَّا سُلَيْمَانُ¹⁰⁹

Bize Ahmed rivayet etti, şöyle dedi: Bize Saîd, Süleymân b. Dâvud el-Yemâmî'den¹¹⁰ o da Yahyâ b. Ebî Kesîr'den¹¹¹ o da Ebû Seleme'den¹¹² o da Ebû Hüreyre'den rivayet etti, dedi ki: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Üç özellik kimde bulunursa Allah onu kolay bir hesapla sorgular ve onu cennete girdirir. Dedim ki: Hangileri ya Rasulullah? O da şöyle buyurdu: Seninle ilişkisini koparanla ilişkiyi koparmazsın, seni mahrum bırakana verirsin, sana zulmedeni bağışlarsın."

Bu rivayeti Yahyâ'dan yalnız Süleymân rivayet etti.

Heysemî, Süleymân b. Dâvûd *zayıftır*, demiştir.¹¹³ Ravileri arasında zayıf ravi bulunduğundan dolayı senedi *zayıf* bir rivayettir.

¹⁰⁸ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 237; *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, III, s. 154.

¹⁰⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsât*, V, s. 196.

¹¹⁰ Süleymân b. Dâvud el-Yemâmî, Yahya b. Mâin onun hakkında *leyse bi şey'*. Buhârî *münkeru'l-hadis*. Ebû Hâfîm *zaifu'l-hadis*, demiştir. Bkz. İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, s. 141.

¹¹¹ Yahyâ b. Ebî Kesîr et-Tâi el-İmâm Ebû Nasr el-Yemâmî (v. 129/747) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebu Seleme de vardır. Onun hakkında İclî sika, imamdır, sika raviden başkasından rivayet etmez, Ahmed b. Hanbel *eshetü'n-nâs*, demiştir. Ukaylî o *tedlisle* anılır, demiştir. Mizzâ, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXI, 504-509; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 373-374; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IV, 383-384.

¹¹² Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf (v. 94/713), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Hüreyre de vardır. Onun hakkında Ebû Zûr'a, Darakutnî sika, demiştir. Bkz. Mizzâ, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXIV, 370-376; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 431; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IV, 531.

¹¹³ Heysemî, *a.g.e.*, VIII, s. 247.

12-

أعدى عدوك نفسك التي بين جنبيك¹¹⁴

En büyük düşmanın senin iki yanın arasında olan nefsidir.

Bu rivayet Beyhakî'nin *ez-Zühd*'ünde şu şekilde geçmektedir:

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْأَخْفِيفُ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو عُمَانَ سَعِيدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غَرْوَانَ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عِيَّاشٍ، عَنْ حَنْشِ الرَّحْبِيِّ، عَنْ عِكْرَمَةَ، ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَعْدَى عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْكَ»¹¹⁵

Bize Abdullah el-Hâfiz haber verdi, bana Abdullah b. Muhammed er-Râzî haber verdi, bize Ebû Osman Saîd b. İsmail rivayet etti, bize Muhammed b. Abdurrahman b. Ğazvân¹¹⁶ rivayet etti, bize İsmail b. Ayyaş¹¹⁷, Haneş er-Ruhabi'den o da İkrime'den o da İbn Abbas'tan (ra) rivayet etti, şöyle dedi, Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: *En büyük düşmanın senin iki yanın arasında olan nefsidir.*

İrâkî, Muhammed b. Abdurrahmân b. Ğazvân hakkında, hadis uydurucularından biridir, demiştir.¹¹⁸ Heysemî ise İbn Ğazvân hakkında *vazzâ*¹¹⁹; Aclûnî bu rivayet hakkında isnadı zayıftır, demiştir.¹²⁰ Elbânî ise İbn Ğazvân *kezzâb* olarak tanıtır ve bu rivayet uydurmaz, demiştir.¹²¹

¹¹⁴ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 237; *İhyâ-u-Ulûmü'd-Dîn*, III, s. 4.

¹¹⁵ Beyhakî, *ez-Zühd*, I, s. 156-157.

¹¹⁶ Muhammed b. Abdurrahman b. Ğazvân, Darakutnî onun hakkında *metrûktur*, demiştir. Bkz. Dârakutnî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, s. 353.

¹¹⁷ İsmail b. Ayyaş b. Süleym el-Ansî, Ebu Utbe el-Hımsî (v.181/797) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Haneş er-Ruhabî'nin alup olmadığını tespit edenemiş bulunmaktayız. Yahya b. Maîn: Şam ehline göre *leyse bihi be's dir*. Irak ehli ise hadisini kerih görür, demiştir. Ebu Hâtim *teyyindir*, rivayeti araştırmak üzere yazılır, Nesâî Şam ehline göre hadiste *sâlihtir*. İbn Huzeyme kendisiyle delil getirilmez demiştir. Buharî ise Hıms ehlinde rivayet ediyorsa *sahih*tir, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kenâî*, III, 163-181; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 248; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, 162-164.

¹¹⁸ İrâkî, *el-Muğnî an Ulamî'l-Esfâr fi Tahrîci mâ fi'l-İhyâ mine'l-Ahbâr*, I, s. 878.

¹¹⁹ Hesyemî, *a.g.e.*, I, 32.

¹²⁰ Aclûnî, *a.g.e.*, I, s. 143.

¹²¹ Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdisu'd-Daife ve'l-Mevdüa*, hadis no:1164, III, s. 308.

جهادك هواك¹²²

Asıl cihad hevânla (nefsinle) olan cihaddır.

Bu rivayetin benzeri Tirmizî'nin *Sünen*'inde şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ قَالَ: أَخْبَرَنَا حَيَّوَةُ بْنُ شَرِيحٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو هَاتِبِ الْخَوْلَاطِيُّ، أَنَّ عَمْرُو بْنَ مَالِكِ الْجَنَيْبِيِّ، أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ فَضَالَهَ بْنَ غَيْبِدٍ، يُحَدِّثُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «كُلُّ مَيِّتٍ يُخْتَمُ عَلَى عَمَلِهِ إِلَّا الَّذِي مَاتَ مُرَابِطًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنَّهُ يُنْمَى لَهُ عَمَلُهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَيَأْمَنُ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ»، وَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «الْمَجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ»: وَفِي الْبَابِ عَنْ عُقَيْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، وَجَابِرٍ.

وَحَدِيثُ فَضَالَهَ حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ¹²³

Bize Ahmed b. Muhammed rivayet etti, dedi ki: Bize Abdullah b. Mübârek haber verdi, dedi ki: Bize Hayve b. Şurayh¹²⁴ haber verdi, dedi ki: Bana Ebû Hânî el-Havlânî¹²⁵ haber verdi ki Amr b. Mâlik el-Cenbî'ye¹²⁶ Fedâle b. Ubeyd'in¹²⁷ şöyle işittiğini haber vererek, o, Rasulullah (sav)'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: “Her ölü ameli mühürlenir (sona erer) ancak Allah yoluna bağlı olanlar dışında. O kimse ki kıyamet günü ameli ona yükseltilir, kabir fitnesinden emin olur.” Rasulullah (sav)'in şöyle dediğini işittim: “Mücâhid nefsiyle cihad edendir.”

(Tirmizî:) Ukbe b. Âmir'den ve Câbir'den de bu konuda hadis rivayet edilmiştir, Fedâle'nin hadisi ise *hasen sahihtir*.

¹²² Gazâlî, *a.g.e.*, s. 239.

¹²³ Tirmizî, *Fadâilü'l-Cihad*, 2.

¹²⁴ Hayve b. Şurayh b. Yezîd el-Hadramî, Ebu Abbas b. Ebî Hayve el-Hımsî (v. 224/839) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Hânî el-Havlânî de vardır. Yahya b. Maîn ve Yakup b. Şeybe onun hakkında *sika*, İbn Hibbân “*Kitâbu's-Sikâ*” mda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikâ*, VI, s. 246-247, Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VII, 482-484; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 360; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, 509.

¹²⁵ Humeyd b. Hânî, Ebû Hânî el-Havlânî (v. 142/759) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Amr b. Mâlik de vardır. Onun hakkında Ebû Hâtîm *salih*, Nesâî *leyse bihi be's*, Dârankutnî *lâ be'se bih*, demiştir. İbn Hibbân “*Kitâbu's-Sikâ*” mda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikâ*, IV, 149, Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, V, s. 401-403; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 355; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, 499-500.

¹²⁶ Amr b. Mâlik Ebû Ali el-Cenbî, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Fedâle b. Ubeyd de vardır. Yahya b. Maîn onun hakkında *sika* demiştir. İbn Hibbân “*Kitâbu's-Sikâ*” mda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikâ*, V, s. 183, Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII, s. 209-211; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 87; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 301.

¹²⁷ Fedâle b. Ubeyd (v. 53/ 673) *sahabidir*. Uhud savaşında şehit olmuştur. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, s.121.

14-

لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ إِنَّمَا الشَّدِيدُ مِنْ مَلِكٍ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ¹²⁸

Güçlü kimse gürüşte rakibini yenen değil, kızgınlık anında nefesine hakim olabilir.

Bu hadis Buhârî'nin *Sahîhi*'nde ise şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ، إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ»¹²⁹

Bize Abdullah b. Yusuf¹³⁰ rivayet etti, bize Mâlik¹³¹ İbn Şihâb'dan o da Saîd b. Müseyyeb'ten¹³² o da Ebû Hureyre'den naklederek haber vermiştir, Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “*Güçlü kimse gürüşte rakibini yenen değil, kızgınlık anında nefesine hakim olabilir.*”

Rivayet Müslim'de de aynı lafızlarla yer almaktadır.

Rivayetin senedinin *muttasıl*, ravilerinin güvenilir olduğu görülmektedir.

Buhârî'nin *Sahîhi*'nde yer alması da onun *sahih* bir hadis olduğunu göstermektedir.

¹²⁸ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 239: *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, III, s. 165.

¹²⁹ Buhârî, *Edeb*, 76; ayrıca bkz. Müslim, *Birr*, 107-108.

¹³⁰ Abdullah b. Yusuf (v. 218/833); Ebû Muhammed ed-Dımeşkî, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Mâlik de vardır. İcîlî ve et-Tatârî onun hakkında *sika*; Buhârî, Şamîhların en *sebtî* (Sehâviye göre ta'dîlin birinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan şîga. Bkz. Abdullah Aydınî *a.g.e.*, s. 72.), Cürcânî *sikadır*, demıştır. İbn Adî, *sadük ve lâ be'se bih*, demıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVI, 333-336; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 610; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, II, 461.

¹³¹ Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Esbehlî (v.179/795) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Saîd b. Müseyyeb de vardır. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında Abdullah b.Yusuf da vardır. Yahya b. Maîn Zühri'nin ashabının en *sebtîdir*, demıştır. Nesâî ise hadiste ondan güvenilirli yoktur, demıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVII, s. 91-95; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 234; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IV, 6-8.

¹³² Saîd b. Müseyyeb Hazn (v. 94/713), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Hureyre, kendisinden hadis alanlar arasında İbn Şihâb da vardır. Ahmed b. Hanbelî *hüccettir*; İcîlî *salih*tir, fakihtir; Ebû Zür'a *sikadır*, *imamdır*, demıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XI, 66-74. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 444-445; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, II, 43-44.

15-

جاهدوا اهل اعداءكم كما تجاهدون اعداءكم¹³³

Düşmanlarınızla savaştığınız gibi nefsinizin arzularıyla da mücadele ediniz.

Bu rivayet ulaşabildiğimiz hadis kitaplarında yer almamaktadır. Fakat bu rivayet Râğıb el-İsfahânî'nin (v. 502/1108) *Tefsîru Râğıb İsfahânî* adlı eserinde geçmektedir. Gazâlî'nin rivayeti muhtemelen bu eserden almış olduğunu düşünmekteyiz.¹³⁴

16-

ما من احد الا وله شيطان و ان الله قد اعانني على شيطاني حتى ملكته¹³⁵

Sizden hiç biriniz yoktur ki onun bir şeytanı olmasın. Muhakkak ki Allah benim yanımda bulunan şeytan hakkında bana yardım etti de ben ona hakim oldum.¹³⁶

Bu rivayetin benzeri Müslim'in *Sahih*'inde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنِي هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو صَخْرٍ، عَنْ ابْنِ قُسَيْطٍ، حَدَّثَهُ أَنْ عُرْوَةَ حَدَّثَهُ، أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَدَّثَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ مِنْ عِنْدِهَا لَيْلًا، قَالَتْ: فَعَزَّتْ عَلَيْهِ، فَجَاءَ فَرَأَى مَا أَصْنَعُ، فَقَالَ: «مَا لَكَ يَا عَائِشَةُ أَعَزَّتِ؟» فَقُلْتُ: وَمَا لِي لَا يَغَارُ مِنِّي عَلَى مَثَلِي عَلَى مَثَلِكَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَفَدَّ جَاعَكَ شَيْطَانُكَ؟» قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْ مَعِيَ شَيْطَانٌ؟ قَالَ: «نَعَمْ، قُلْتُ: وَمَعَ كُلِّ إِنْسَانٍ؟ قَالَ: «نَعَمْ» قُلْتُ: وَمَعَكَ؟ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: «نَعَمْ، وَلَكِنْ رَبِّي أَعَانَنِي عَلَيْهِ حَتَّى أَسْلَمْتُ»¹³⁷

(Müslim demiştir ki:) Bana Hârun b. Said el-Eylî¹³⁸ rivayet etti, bize İbn Vehb¹³⁹ rivayet etti, bana Ebû Sahr¹⁴⁰, İbn Kusey'ten¹⁴¹ haber verdi ki, ona Urve¹⁴²

¹³³ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 241

¹³⁴ Râğıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyn b. Muhammed, *Tefsîru Râğıb el-İsfahânî*, I, s. 502.

¹³⁵ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 241.

¹³⁶ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 241.

¹³⁷ Müslim, Kıyame, 70. Ayrıca bkz. Müslim, Kıyâme, 69; Nesâî, İşretü'n-Nisâ, 4.

¹³⁸ Hârun b. Said b. Heysem el-Eylî (v.253/867), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbn Vehb de vardır. Onun hakkında Ebû Hâtim şeyh, Nesâî lâ be'se bila, demiştir. İbn Hibbân *"Kitâbu's-Sikâti"* nda onu

rivayet etti, Nebî (sav)'in eşi Âişe, Rasulullah (sav)'in kendisinin yanından bir gece çıktığını rivayet etti. Dedi ki: Onu kıskandım, sonra geldi ve ne yaptığımı gördü. “Neyin var? Ey Âişe kıskandın mı?” buyurdu. Bana ne oluyor da benim gibi birinin gibi birisini kıskanmasın? dedim. Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: “Şeytanın sana geldi mi?” Ya Rasulullah yoksa benim yanında şeytan mı var? dedi. “Evet” buyurdu. Ben de her insanın yanında var mı? dedim. “Evet” buyurdu. Ya senin yanında ya Rasulullah? dedim. “Evet, fakat Rabbim bana ona karşı yardım etti de teslim oldu”, buyurdu.

gece
ü. “
biri
ının
vet”
enin
i de

Bu rivayetin benzeri İbn Mâce'de «بلى، ولكن الله أعانني عليه، أما لك شيطان؟ فقال: «أما لك شيطان؟ فقال: «بلى، ولكن الله أعانني عليه»¹⁴³ lafızlarıyla şekilde geçmektedir.

é ^

Rivayetin senedinin *muttasıl*, ravilerinin güvenilir olduğu görülmektedir. Müslim'in *Sahih*'inde yer alması da onun Müslim'in kriterlerine göre *sahih* bir hadis olduğunu göstermektedir.

dir.
bir

17-

ما سلك عمر فجا إلا سلك الشيطان فجا غير¹⁴³

Ömer bir yola girdi mi şeytan hemen ondan başka bir yola girerek kaçır.

Bu rivayetin benzeri Buhârî'nin *Sahih*'inde şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ، عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَبْدِ الْخَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: اسْتَأْذَنَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَعِنْدَهُ نِسْوَةٌ مِنْ قُرَيْشٍ يَسْأَلُنَهُ

öi

a^

zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikâh*, IX, s. 240, Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXX, s. 90-92; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 329; İbn Hacer, *et-Tehzib*, IV, s. 254.

¹³⁹ Abdullah b. Vehb b. Müslim (v. 197/812) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında, Ebû Sahr da vardır. Yahya b. Maîn onun hakkında *sika*; Ebû Hâfım *sadık*; Ebû Zûr'a *sika*, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XVI, 277-286; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 606; İbn Hacer, *et-Tehzib*, 453-454.

¹⁴⁰ Humeyd b. Ziyâd Ebû Sahr, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbn Kuseyd de vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel *leyse bihi be's*; Dârkutnî *sika*; Yahya b. Maîn ve Nesâî *zavıf*, demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâh*" unda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikâh*, VI, s. 188, Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, VII, s. 366-372; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 353; İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, s. 495.

¹⁴¹ Yezîd b. Abdullah Kuseyd el-Leysi (v. 122/740) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Urve de vardır. Yahya b. Maîn onun hakkında *sahih*, *leyse bihi be's*; Nesâî ve İbn Sa'd *sika*, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXXII, 177-180; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 386; İbn Hacer, *et-Tehzib*, IV, 419-420.

¹⁴² Urve b. Zübeyr b. el-Avvâm (v. 94/713) kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Hz. Aişe de vardır.

Onun hakkında İbn Sa'd *sika*, *me'mun*, *sebi*; İcî *sika* demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XX, 11- Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 18; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 92-94.

¹⁴³ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 241; *Ihyâ-u Ulümü'd-Dîn*, III, s. 38.

Zehebî, *el-*

Ebû Sahr da
, *Tehzibu'l-*

vardır. Onun
İbn Hibbân
'bu'l-Kemâl,

nda Urve de
Bkz. Mizzi,

vardır.
II- Zehebî,

وَيَسْتَكْتَرِنَهُ، عَالِيَةً أَصَوَاتُهُنَّ عَلَى صَوْتِهِ، فَلَمَّا اسْتَأْذَنَ عُمَرُ تَبَادَرَنَ الْحِجَابَ، فَأَذِنَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ وَالتَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضْحَكُ، فَقَالَ: أَضْحَكَ اللَّهُ سِنَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَا أَبَى أَنْتَ وَأُمِّي؟ فَقَالَ: «عَجِبْتُ مِنْ هَوْلِ اللَّائِي كُنَّ عِنْدِي، لَمَّا سَمِعْتَ صَوْتَكَ تَبَادَرَنَ الْحِجَابَ» فَقَالَ: أَنْتَ أَحَقُّ أَنْ يَهَيِّنَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ: يَا عَدَوَاتِ أَنْفُسِهِنَّ، أَتَهَيَّبُنِي وَلَمْ تَهَيِّنِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقُلْنَ: إِنَّكَ أَقْطُ وَأَعْظَمُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِيَّاهُ يَا ابْنَ الْخَطَابِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، مَا لَقَيْتُكَ الشَّيْطَانُ سَالِكًا فَجَأًا إِلَّا سَنَكَ فَجَأًا غَيْرَ فَجَأِكَ»¹⁴⁴

Bize İsmâil¹⁴⁵ rivayet etti, bize İbrâhim¹⁴⁶, Sâlih b. Keysân¹⁴⁷ dan o da İbn Şihâb'dan o da Abdu'l-Humeyd b. Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Hattâb'dan¹⁴⁸ o da Muhammed b. Sa'd'dan¹⁴⁹ o da babasından rivayet etti, dedi ki: Ömer b. Hattâb (ra) Rasûlullah (sav) den yanında Kureyş'ten ona soru soran ve daha fazla hak isteyerek seslerini onun sesinden daha çok yükselten kadınlar olduğu halde izin istedi. Ömer izin isteyince örtülerine büründüler. Rasûlullah (sav) ona izin verdi. Rasûlullah (sav) gülerken içeriye girdi. Allah seni ebediyen güldürsün ya Rasûlullah, diyerek (sebebinin öğrenmek istediğini imâ etti). "*Benim yanında olan şu kadınlara hayret ettim, senin sesini duyduklarında örtülerine büründüler*", buyurdu. Sen saygı göstermelerine daha lâıykısın ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Sonra (Ömer) onlara döndü ey kendi nefislerinin düşmanları Rasûlullah (sav) çekinmiyorsunuz da benden ni çekiniyorsunuz? Onlar da sen Rasûlullah (sav) den daha katımsın ve kabasım. Rasûlullah (sav) de bunun üzerine şöyle buyurdu: "*Evet ey Hattâb oğlu nefsim*

¹⁴⁴ Buhârî, Edeb, 68; Menâkıb, 34. Ayrıca bkz. Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, XVI, 49; İrâkî, *a.g.e.*, rivayet no:2403,VI, s.1560.

¹⁴⁵ İsmâil b. İbrâhim b. Ma'mer b. el-Hasen el-Huzelî (v. 236/850), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbrâhim b. Sa'd da vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd *sika ve sebt*; Yahya b. Mâin ise *sika, me'mûn*, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, III, 19-23; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 243; İbn Hacer, *et-Tezhib*, I, s. 139-140.

¹⁴⁶ İbrâhim b. Sa'd b. İbrâhim ez-Zührî (v. 183/799) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Sâlih b. Keysân da vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Mâin, İclî, Ebû Hâtîm *sika*, İbn Ebî Meryem *Iucce* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, II, 88-93; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 212; İbn Hacer, *et-Tezhib*, I, 66.

¹⁴⁷ Sâlih b. Keysân el-Medenî, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbn Şihâb da vardır. Yahya b. Mâin ve İbn Hîrâş onun hakkında *sika* demiştir. Ya' kub b. Şeybe ise *sika*dır, *sebt*dir, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, XIII, s.79-84; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 498; İbn Hacer, *et-Tezhib*, II, 198-199.

¹⁴⁸ Abdu'l-Humeyd b. Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Hattâb kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Muhammed b. Sa'd da vardır. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında ise İbn Şihâb da vardır. Onun hakkında Ebû Dâvud *sika*, demiştir. İbn Hibbân "*Kütübü's-Sikâ*" nda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kütübü's-Sikâ*, VII, 117; Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, XVI, 449-452; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 617; İbn Hacer, *et-Tezhib*, II, 478.

¹⁴⁹ Muhammed b. Sa'd b. Ebî Vakkâs el-Kuraşî; kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Sa'd b. Ebî Vakkâs da vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd *sika* demiştir. İbn Hibbân "*Kütübü's-Sikâ*" nda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kütübü's-Sikâ*, V, s. 354. Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, XXV, 258-260; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 174; İbn Hacer, *et-Tezhib*, III, s. 571.

kuğret elinde olan Allah'a yemin ederim ki Őeytân sen bir yolda olduğun halde seninle karŐılaŐsa mutlaka senin yolundan başka bir yol tutar.”

Bu rivayetin benzeri *Müsnedü'l-Bezzâr*'da ise مَا لَقِيتَ الشَّيْطَانَ فَطُ سَالِكًا فُجَا إِلَّا سَلَكَ عَنْكَ لَافِزَ فَرْحِهِ فَجَكَ

Rivayetin senedinin *muttasıl*, ravilerinin güvenilir, sika olduğu görölmektedir. Ayrıca Buhâri'nin *Sahih*'inde yer alması da onun Buhâri'nin kriterlerine göre *sahih* bir hadis olduğunu göstermektedir.

18-

حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ¹⁵⁰

Cennet nefsin hoşuna gitmeyen şeylerle çevrilmiştir. Cehennem ise nefsin hoşuna giden şeylerle çevrilmiştir.

Bu rivayetin benzeri Buhâri'nin *Sahih*'in'de şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الزُّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «حُجِبَتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ، وَحُجِبَتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ»¹⁵¹

Bize İsmâil¹⁵² rivayet etti, şöyle dedi: Bana Mâlik¹⁵³, Ebû'z-Zinâd¹⁵⁴, o da el-A'rac'tan,¹⁵⁵ o da Ebû Hureyre'den rivayet etti, Rasulullah (sav) şöyle buyurdu:

¹⁵⁰ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 243; *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, IV, 57.

¹⁵¹ Buhâri, Rikâk, 28. Ayrıca bkz. Müslim, Cenne, 1.

¹⁵² İsmâil b. İbrâhîm b. Ma'mer b. el-Hasen el-Hüzelî (v. 236/850), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Mâlik de vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd *sika ve sebt*; Yahya b. Mâin ise *sika, me'mûn*, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, III, 19-23; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 243; İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, s. 139-140.

¹⁵³ Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Selebi (v.179/795) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû'z-Zinâd da vardır. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında İsmâil b. İbrâhîm de vardır. Yahya b. Mâin Zührin'in ashabının en *sebt*idir, demiştir. Nesâî ise hadiste ondan güvenilirli yoktur, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXVII, s. 91-95; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 234; İbn Hacer, *et-Tehzib*, IV, 6-8.

¹⁵⁴ Abdullah b. Zekvân Ebû'z-Zinâd el-Medenî (v. 131/748)Ahmed b. Hanbel, Ebû'z-Zür'a Nesâî ve İclî *sika*; Ebû Hâtim *sika*, fakih *salihu'l-hadis* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XIV, 476-482; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 549; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, 329.

¹⁵⁵ Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac Ebû'l-Medenî (v. 117/735) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Hureyre kendisinden hadis alan kimseler arasında Abdullah b. Zekvân da vardır. Onun hakkında İbn Sa'd, İclî, Ebû Zür'a, İbn Hirâş *sika* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XVII, 367-371; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 647; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, 562.

“*Cehennem nefsin hoşuna giden şeylerle, cennet ise nefsin hoşuna gitmeyen şeylerle çevrilmiştir.*”

Rivayet Müslim’de ise **حجبت** lafzı yerine **حفت** lafzıyla geçmektedir.

Rivayetin senedinin *muttasıl*, ravilerinin güvenilir olduğu görülmektedir. Buhârî’nin *Sahîh*’inde yer alması da onun Buhârî’ye göre *sahîh* bir hadis olduğunu göstermektedir.

19-

فَرَّغَ اللَّهُ مِنَ الْخَلْقِ¹⁵⁶

Allah yaratmayı bitirince...

Bu rivayetin metninin tamamı Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned* adlı eserinde şu şekilde yer almaktadır:

حَدَّثَنَا وَبَيْعَ عَنْ سُنْفِيَانَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا فَرَّغَ اللَّهُ مِنَ الْخَلْقِ كَتَبَ عَلَيَّ عَرْشُهُ رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي¹⁵⁷

Bize Vekî¹⁵⁸ Süfyan’dan¹⁵⁹ o da A’meş’den¹⁶⁰ o da Ebû Sâlih’ten¹⁶¹ o da Ebû Hureyre’den rivayet etti ki Rasullullah (sav) şöyle buyurdu: Allah yaratmayı bitirince arşı üzerine “Rahmetim gazabımı geçti” diye yazmıştır.

¹⁵⁶ Gazâlî, *a.g.e.*, 247.

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, 10014, XVI, s. 70.

¹⁵⁸ Vekî b. Cerrah b. Melîh er-Ruâsî Ebû Süfyan el-Kûfî (v.197/812) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Süfyan es-Sevrî de vardır. İbn Hanbel ve Yahya b. Main *sebt*: Darimî, İclî ve İbn Sa’d *sikadır*, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu’l-Kemâl*, XXX, 462-483; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 350; İbn Hacer, *et-Tehzib*, IV, 311-314.

¹⁵⁹ Süfyan b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî Ebû Abdullah el-Kufî (v. 161/778) kendisinden hadis aldığı kimseler arasında A’meş de vardır, kendisinden hadis rivayet eden kimseler arasında ise Vekî b. Cerrâh sa vardır. el-Hatib *imamdır*; Nesâî *sikadır*, *imamdır* demiştir. Yahya b. Main ise Süfyan’ın yaşadığı devirde fıkıh, hadis ve zühd konularında kimseyi onundan üstün saymamıştır. Bkz. Mizzi, *Tehzibu’l-Kemâl*, XI, 154-169; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 449; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, 56-57.

¹⁶⁰ Süleyman b. Mührân el-Hâfız el-A’meş (v.148/765), kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Ebû Sâlih de vardır. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında ise Süfyan da vardır. Yahyâ b. Main, *sikadır*; Nesâî *sikadır*, *sebtir*; İclî, *sikadır*, hadiste *sebtir*, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu’l-Kemâl*, XII, 76-90; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 464; İbn Hacer, II, *Tehzib*, 109-110.

¹⁶¹ Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân, (v. 101 /719) Kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Hureyre, kendisinden hadis alan kimseler arasında A’meş de vardır. İbn Main, *sika*, Ebû Hâtim ve İclî *sikadır*, *sâlihu’l-hadistir*, Ebû Zür’a *sikadır*, *müstekimu’l-hadistir*, dedi. Bkz. Mizzi, *Tehzibu’l-Kemâl*, VIII, 513; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 386; İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, 579-

Bu rivayetin senedinin *muttasıl*, ravilerinin güvenilir olması sebebiyle rivayetin isnâdının *sahih* olduğu anlaşılmaktadır.

20-

حسنوا اخلاقكم¹⁶²

Ahlakımızı güzelleştirin.

İrâkî, bu rivayeti Ebû Bekir b. Lâl tarafından “*Mekârimu'l-Ahlâk*” adlı eserde Muaz hadisini “*يا معاذ حسن خلقك لناس*” “*Ey Muâz insanlara karşı ahlakını güzelleştir*” şeklinde munkatı' ve ravileri *sikâttan* olan kimselerden rivayet etmiştir¹⁶³, demiştir. Sübkî ise bu hadisin aslını bulamadım¹⁶⁴, demiştir.

21-

جعلت قرة عيني في الصلاة¹⁶⁵

Namaz gözümün nuru kıldı.

Bu rivayet Nesâî'nin *es-Sünen'in* de şöyle geçmektedir:

أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْلِمٍ الطُّوسِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا سَيَّارٌ قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرٌ قَالَ: حَدَّثَنَا ثَابِتٌ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «حَبِيبٌ إِلَيَّ النِّسَاءُ وَالطَّيِّبُ، وَجَعَلْتُ قُرَّةَ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ»¹⁶⁶

Bize Ali b. Müslim et-Tûsî¹⁶⁷ haber verdi, dedi ki: Bize Seyyâr¹⁶⁸ rivayet etti, dedi ki: Bize Ca' fer¹⁶⁹ rivayet etti, dedi ki: Bize Sâbit¹⁷⁰ Enes'ten rivayet etti, dedi

¹⁶² Gazâlî, *a.g.e.*, s. 247; *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, III, s. 56.

¹⁶³ İrâkî, *el-Muğni an Hamli'l-Esfâr fi Tahrici mâ fi'l-İhyâ mine'l-Ahbâr*, I, 937.

¹⁶⁴ Sübkî, *Tabakâtu's-Sâfiyyetü'l-Kübrâ*, VI, s. 332.

¹⁶⁵ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 255; Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, II, s. 162.

¹⁶⁶ Nesâî, *İsrâtü'n-Nisâ'*, I; ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, XXIV, 12293-12294, s. 305,307; XX, 13057, s. 351; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XX, 420.

¹⁶⁷ Ali b. Müslim et-Tûsî (v. 253/867), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Seyyâr da vardır. Onun hakkında Nesâî, *İeyse bihi be's* demiştir. Dârakutnî *sika* demiştir. İbn Hibbân “*Kitâbu's-Sikâti*” nda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikâti*, VIII, s. 473. Mizzî, *Tehezibu'l-Kemâl*, XXI, 132-134; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 47; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 192-193.

¹⁶⁸ Seyyâr b. Hâtim el-Anezî (v.200/815), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ca' fer b. Süleymân da vardır. İbn Hibbân “*Kitâbu's-Sikâti*” nda onu zikretmiştir. Zehebî ise *sadûktur*, demiştir. Ukayli, hadisleri *münkerdirler* demiştir ve İbn Medîni'nin onu *zayıf* kabul ettiğini söylemiştir. *el-Ezdi* ise *münkerleri* vardır,

s. 351;

vardır.
la onu
bi, el-

zymân
disleri
vardır.

ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “ *Bana kadınlar ve güzel koku sevdirdi. Namaz ise gözümün nuru kıldı.*”

Rivayet Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde ise farklı olarak sadece **جعلت** yerine **جعل** ifadesi yer almaktadır. Taberânî’nin *el-Mu’cemu’l-Kebîr*’inde ise yalnızca **جعلت فُرَّةً عَيْتِي فِي الصَّلَاةِ** ifadesi yer almaktadır.

Rivayetin senedi muttastıdır. Fakat ravilerinden Seyyâr ve Ca’fer cerh ve ta’dil imamlarınca cerh edilmiştir. Bu sebeple rivayetin isnâdının *zayıf* olduğu anlaşılmaktadır.

22-

إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَعْمَلَ فِي الرَّضَىٰ لِلَّهِ فَاعْمَلْ وَإِلَّا فِى الصَّبْرِ عَلَىٰ مَا تَكَرَّرَ خَيْرٌ كَثِيرٌ¹⁷¹

*Allah’ın rızası için bir şey yapmaya güç yetirebilirsen yap. buna gücün yetmiyorsa hoşlanmadığın şeye sabretmekte birçok hayır vardır.*¹⁷²

Bu rivayetin mana yönünden bir benzeri Ebu Nuaym el-İsfahânî’nin “*el-Hilye*” adlı eserinde şöyle geçmektedir.

حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ بَهْرَامَ، ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ أَبِيوبَ، ثَنَا عَبَادُ بْنُ عَبَّادٍ، ثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ فَرَاغَةَ، عَنْ رَجُلَيْنِ سَمَّاهُمَا، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَىٰ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ: «يَا غُلَامُ.....فَاعْمَلْ لِلَّهِ تَعَالَىٰ بِالرَّضَىٰ فِي الْيَقِينِ، وَاعْلَمْ أَنَّ فِي

demistir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu’s-Sikât*, VIII. s. 298, Mizzi, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XII. s. 307-308; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 471; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, II, s. 142.

¹⁶⁹ Ca’fer b. Süleymân ed-Dubei (v. 178/794) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Sabit el-Bünânî de vardır. Yahya b. Maîn onun hakkında *sika* demistir. İbn Sa’d *sikadır*, onda za’f da vardır, ayrıca Şii düşünceye sahiptir, demistir. Buhârî “*ed-Duaâfâ*”ında bazı hadislerinde ihtilaf eder, demistir. Bkz: Mizzi, *Tehzîbu’l-Kemâl*, IV, s. 43-49; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 294; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, s. 306-308.

¹⁷⁰ Sâbit b. Estem el-Bünânî (v. 127/745) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Hz. Enes de vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, *sahîhu’l-hadis*, İcîlî, Nesâî *sika*; Ebû Hâtîm ise Hz. Enes ashâbının en güvenilir ravilerinden birisi, demistir. Bkz. Mizzi, *Tehzîbu’l-Kemâl*, IV, s. 342-348; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 281; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, 262-263.

¹⁷¹ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 255. *İhyâ-u Ulümü’-d-Dîn*, III, s. 58.

¹⁷² Bkz. İbn Teymiyye, *Risâletü’l-Tevbe*, s. 250.

الصَّبْرِ عَلَى مَا تَكَرَّرَ خَيْرًا كَثِيرًا، وَإِنَّ النَّصْرَ مَعَ الصَّبْرِ، وَإِنَّ الْفَرَجَ مَعَ الْعُرْبِ، وَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يَسْرًا»¹⁷³

Bize Ebû Ahmed Muhammed b Ahmed b. İbrâhîm rivayet etti, bize El-Hasen b. Muhammed b. Behrâm rivayet etti, bize Yahya b. Eyyüb rivayet etti, bize Abbâd b. Abbâd rivayet etti, bize Haccâc b. Furâfisa isimlendirdiği iki adamdan, onlarda Zühri'den, o da Ubeydullah b. Abdullâh'tan o da İbn Abbâs'tan (ra) rivayet etti, Rasulullah (sav) ona dedi ki: *Ey genç!.....Allah Teâlâ'nın rızası için yakîne ulaşmaya çalış, bil ki hoşlanmadığın şeye sabretmekte birçok hayır vardır. Yardım sabırlıdır, gönül rahatlığı sıkıntılıdır, zorlukla birlikte kolaylık vardır.*

Elbâni Haccâc b. Furâfisa¹⁷⁴ hakkında zayıftır, demiştir. Aynı şekilde bu rivayet hakkında Elbâni zayıf, demiştir.¹⁷⁵

Rivayetin ravilerinden Haccâc b. Furâfisa'nın cerh edilmiş olması, ayrıca senedde yer alan Haccâc b. Furâfisa'nın rivayeti aldığı iki adamın isminin senedde zikredilmeyişinden dolayı rivayetin zayıf olduğunu düşünmekteyiz.

23-

طول العمر في طاعة الله¹⁷⁶

Bütün ömür boyunca Allah'a taatte (bulunmalıdır.)

Bu rivayet Kudâî'nin (v. 454/1062) *Müsnedü's-Şihâb* adlı eserinde şöyle geçmektedir:

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْفَارِسِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْخَافِضُ، ثنا بَكَيْرُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ سَهْلِ الْحَدَّادِ، بِمَكَّةَ، ثنا أَبُو نَعِيمٍ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ فَرِيضٍ، ثنا إِدْرِيسُ بْنُ مُوسَى الْهَرَوِيُّ،

قال:، ثنا موسى بن ناصح، ثنا ليث بن سعد، عن نافع، عن ابن عمر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «السَّعَادَةُ كُلُّ السَّعَادَةِ طُولُ الْعُمْرِ فِي طَاعَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ»¹⁷⁷

¹⁷³ İsfahâni, *İhtiyatü'l-Evliya*, I, 314.

¹⁷⁴ Haccâc b. Furâfisa el-Bâhili, Yahya b. Ma'in onun hakkında la be'se bihi, Ebû Zür'a leysa bi kavî; Ebû Hâtim *seyhun, salihun* demiştir. Bkz. Mizâ, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VI, 447-448; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 313; İbn Haçer, *et-Tehzîb*, I, s. 360.

¹⁷⁵ Elbâni, *Silsiletü'l-Ehâdisü'z-Za'ife ve'l-Mevdüa*, XI, 182.

¹⁷⁶ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 256; *Ihyâ-u Ulümü'd-Din*, III, s. 58.

Bize Muhammed b. İsmâil el-Fârisî haber verdi, bize Muhammed b. Abdullah el-Hâfız rivayet etti, bize Bûkeyr b. Ahmed b. Sehl el-Haddâd Mekke'de rivayet etti, bize Ebû Nuaym Abdurrahmân b. Kurayş rivayet etti, bize İdris b. Mûsâ el-Heravî rivayet etti, dedi ki bize Musâ b. Nâsîh rivayet etti, bize Leys b. Sa'd¹⁷⁸, Nâfi'den¹⁷⁹ o da İbn Ömer'den rivayet etti, dedi ki Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: *Mutluluk, mululuğun tümü ömür boyunca Allah'a taatte bulunmaktadır.*

Aclûnî *Keşfu'l-Hafâ'*'sında rivayetin *hasen li ğayrihi* olduğunu söylemiştir.¹⁸⁰

Elbâni İdris b. Mûsâ el-Heravî'nin tercemesini bulamadığını söylemiştir. Ayrıca bu rivayet hakkında *zayıf*, demiştir.¹⁸¹

24-

الْعُلَمَاءُ وَرِثَةُ الْأَنْبِيَاءِ¹⁸²

Âlimler peygamberlerin varisleridir.¹⁸³

25-

الْجَمْعَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ¹⁸⁴

Hikmet mü'minin yitmiştir.

Bu rivayet daha uzun bir metinle senedli bir şekilde İbn Mâce'nin *es-Süneni*'nde şöyle geçmektedir:

¹⁷⁷ Kudâi, *Müsnedü's-Şihâb*, I, s. 206.

¹⁷⁸ Leys b. Sa'd Ebû'l-Haris (v. 175/791) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Nâfi'de vardır. Kendisinden hadis alanlar arasında Musa b. Nâsîh'i tespit edememiş bulunmaktayız. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel sahihu'l-hadis, Nesâî ve Yahya b. Main; İclî sika demiştir. Bkz. Mizî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIV, s. 255-270; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 151; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 481-484.

¹⁷⁹ Nâfi Ebû Abdullah el-Fakîh (v. 117/735) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbn Ömer, kendisinden hadis rivayet arasında Leys b. Sâd da vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, İclî, İbn Hirâş, Nesâî sika demiştir. Bkz. Mizî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIV, s. 298-306; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 315; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IV, 201-211.

¹⁸⁰ Aclûnî, *a.g.e.*, I, 452.

¹⁸¹ Elbâni, *a.g.e.*, V, 427.

¹⁸² Gazâlî, *a.g.e.*, s. 264; *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, I, s. 5.

¹⁸³ Bu hadis çalışmamızın 10 numaralı hadisinin bir bölümüdür. Bkz. tahric için 10 numaralı hadisin dipnotu.

¹⁸⁴ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 265; *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, I, s. 50.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبِرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَلِمَةُ الْحَكْمَةُ ضَالَّةٌ الْمُؤْمِنِ حَيْثُمَا وَجَدَهَا فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا¹⁸⁵

Bize Abdullah b. Nümeyr¹⁸⁶, o da İbrahim b. el-Fadl'dan¹⁸⁷, o da Saïd el-Makburi'den¹⁸⁸, o da Ebû Hüreyre'den şöyle demiştir: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: *Hikmetli söz mü'minin yitiğidir. Mü'min nerede bulursa onu almaya daha çok hak sahibidir.*

Rivayet Tirmizî'de de aynı lafızlarla geçmektedir.

Rivayetin senedi muttasıldır. Fakat ravileri arasında yer alan İbrâhîm b. el-Fadl cerh edilmiş olmasından dolayı hadisin isnadının *zayıf* olduğu anlaşılmaktadır.

26-

شيبتيي هود و اخواتها¹⁸⁹

Hud ve benzeri sureler beni ihtiyarlatı.

Bu rivayet *el-Mu'cemu'l-Kebir*'de şöyle geçmektedir:

حدثنا محمد بن محمد التمار البصري ثنا أبو الوليد ثنا ليث بن سعد عن يزيد بن أبي حبيب عن أبي الخير عن عقبه بن عامر : أن رجلا قال يا رسول الله شبت قال : شيبتيي هود و اخواتها¹⁹⁰

Bize Muhammed b. et-Temmâr el-Basrî rivayet etti , bize Ebû'l-Velîd¹⁹¹ rivayet etti, bize Leys b. Sa'd Yezid b. Ebî Habîb'den, o Ebi'l-Hayr'dan o da Ukbe

¹⁸⁵İbn Mâce, Zühd, 15. Ayrıca bkz. Tirmizî, İlim, 19.

¹⁸⁶ Abdullah b. Nümeyr el-Hemdî'nin (v. 199/814) kendisinden hadis rivayet edenler arasında İbrâhîm b. el-Fadl da vardır. İchi onun hakkında *sikadır, sālihu'l-hadis* demiştir. İbn Sa'd, *sikadır, sadükür*, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XVI; 225-229; Zehebi, *el-Kāşif*, I, s. 604; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, 446.

¹⁸⁷ İbrâhîm b. el-Fadl el-Mahzûmî, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Saïd el-Makbûrî, Kendisinden hadis alanlar arasında Abdullah b. Nümeyr de vardır. Ahmed b. Hanbel onun hakkında *zaifü'l-hadis, leys bi kavi fi'l-Hadis*, Yahyâ b. Saïd *leys hadisü bi şey'*, demiştir. Ebû Zûr'a, *zaifü*; Ebû Hâtîm, *zaifü'l-hadis*, Buhârî ve Nesâî *münkeru'l-hadisür*, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, II, s. 165-166; Zehebi, *el-Kāşif*, I, s. 220; İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, 79-80.

¹⁸⁸ Saïd b. Ebi Saïd el-Makbûrî (v. 125/743) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Hüreyre de vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel *la be'se bilî*; Dârimî *leys bihi be's*; Ebû Hâtîm *sadük*, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, X, 466-472; Zehebi, *el-Kāşif*, I, 437; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, 22.

¹⁸⁹ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 268; *İhyâ-u Ulümü'd-Dîn*, I, s. 382; Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, II, s. 297.

¹⁹⁰ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebir*, 17, s. 286-287. Rivayetin benzeri için bkz. Tirmizî, *Tefsiru'l-Kur'an*, 56.

b. el-Bkz.

kburi, ifu'l-âtim, 5-166;

ere de . Bkz.

b. Âmir'den rivayet etti: Bir adam Rasûlullah (sav)'e şöyle dedi: Yaşladın ya Rasûlullah! "*Hud ve benzeri sûreler saçlarını ağarttı.*" buyurdu.

Rivayet Tirmizî de ise " *هُودٌ، وَالْوَأَقِعَةُ، وَالْمُرْسَلَاتُ، وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ، وَإِذَا الشَّمْسُ* " *كُوْنَتْ* ifadesi yer almaktadır.

Bu rivayet hakkında Heysemî, ricâli, *sahîh* hadis ricâlidir. demiştir.¹⁹²

27-

الناس كلهم موتى إلا العالمون ، والعالمون كلهم موتى إلا العاملون ، والعالمون كلهم موتى إلا المخلصون ، والمخلصون على خطر عظيم¹⁹³

Âlimler dışında insanların hepsi ölüdür, amel edenler dışında âlimlerin de hepsi ölüdür, ihlâş olanlar dışında amel edenlerin de hepsi ölüdür, ihlâş olanlar ise büyük bir tehlikededirler.

Elbâni bu rivayet hakkında *mevzû*, demiştir.¹⁹⁴

Sâgâni ise bu rivayet hatalı lafızlar da asılsızdır. Doğrusu irâb bakımından şöyleedir: "العالمين والعاملين والمخلصين"¹⁹⁵ demiştir.

28-

طوبى لمن تواضع من غير منقصة وذُل في نفسه من غير مسكنة¹⁹⁶

Bir kusur hata olmaksızın tevazu gösterenlere, zavallı bir konuma düşmeden nefsinin alçaltanlara müjdelersun.

Bu rivayet Taberâni'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inde şu şekilde geçmektedir:

¹⁹¹ Abdullah b. Hâris el-Ensârî Ebû'l Velîd el-Basrî, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Avâne, kendisinden hadis rivayet eden kimseler arasında ise Abd b. Humeyd de vardır. Onun hakkında Ebû Zûr'a ve Nesâî *sika*, Ebû Hâtîm hadisi yazılır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIV, 400-401; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 544; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, II, 318-319.

¹⁹² Heysemî, *a.g.e.*, VII, s. 82.

¹⁹³ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 269.

¹⁹⁴ Elbâni, *a.g.e.*, I, s. 174.

¹⁹⁵ Sâgâni, *el-Mevdûât*, I, 38. Ayrıca bkz. Muhammed Tâhir b. Ali el-Fettenî. *Tezkiratu'l-Mevdûât*, s. 200.

¹⁹⁶ Gazâlî, *a.g.e.* s. 279; *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, III, s. 340.

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبَّاسٍ، ثنا الْمُطْعِمُ بْنُ الْمُقَدَّامِ، عَنْ نَصِيحِ الْغَنَسِيِّ، عَنْ رَبِّهِ الْمَصْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «طُوبَى لِمَنْ تَوَاضَعَ مِنْ غَيْرِ مَنَقَصَةٍ، وَذَلَّ فِي نَفْسِهِ مِنْ غَيْرِ مَسْكَنَةٍ، وَأَنْفَقَ مَالًا جَمَعَهُ فِي غَيْرِ مَغْصِيَةٍ، وَرَجَمَ أَهْلَ الدُّنْيَا وَالْمَسْكَنَةِ، وَخَالَطَ أَهْلَ الْفَقْهِ وَالْحِكْمَةِ، طُوبَى لِمَنْ طَابَ كَسْبُهُ وَصَلَحَتْ سَرِيرَتُهُ وَكَرُمَتْ عِلَاقَتُهُ وَعَزَلَّ عَنِ النَّاسِ شَرَّهُ، طُوبَى لِمَنْ عَمِلَ بِعِلْمٍ وَأَنْفَقَ الْفُضْلَ مِنْ مَالِهِ وَأَمْسَكَ الْفُضْلَ مِنْ قَوْلِهِ»¹⁹⁷

Bize Abdân b. Ahmed rivayet etti, bize Hişâm b. Ammâr rivayet etti, bize İsmâil b. Ayyâş rivayet etti, bize Mut'ım b. Mîkdâm, Nasîh el-Ansî'den o da Rakk el-Mısıri'den rivayet etti, dedi ki: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: *Noksanlıktan olmaktan tevazu gösterenlere, meskenete düşmeden nefsinin alçaltanlara, günaha düşmeden biriktirdiği malı infak edenlere, zillet ve meskenet ehline acıyanlara, fıkah ve hikmet ehliyle oturup kalkanlara müjdelersun. Kazancını temizleyene, yavaşlığı düzgün olanlara, açıktan yaptığı işleri kıymetli olana, şerrini insanlardan uzaklaştırana müjdelersun. İlimle amel edene, malının fazla olanını infak edene sözünün fazla olanını tutanlara müjdelersun.*

Rivayetini ilgili kısmı Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sında ve *Şuabu'l-İmân*'ında aynı lafızlarla geçmektedir.

Heysemî, Nâsîh el-Anesî'yi tanımlıyor, diğer ricali sikadır, demiştir.¹⁹⁸

Aclûnî rivayetinin senedinin *zayıf* olduğunu söylemektedir.¹⁹⁹ Münâvî, İbn Abdî'l-Berr'in hadisin lafzının hasen olduğunu söylediğini ve İbn Abdilberr'in bundan lugavî manada hasen olduğunu kastettiğini, söylemektedir.²⁰⁰ Elbânî ise Nâsîh eş-Şâmî *mechûl* olduğu için *zayıf*, demiştir.²⁰¹

29-

إن الله يستحي من ذي الشيبة في الإسلام أن يعذبه²⁰²

¹⁹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, V, s. 71. Ayrıca bkz. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, s. 306; *Şuabu'l-İmân*, V, s. 75.

¹⁹⁸ Heysemî, *a.g.e.*, X, 229.

¹⁹⁹ Aclûnî, *a.g.e.*, II, 46.

²⁰⁰ Münâvî, *Feyzu'l-Kudr*, IV, s. 277.

²⁰¹ Elbânî, *a.g.e.*, VIII, s. 297-298.

²⁰² Gazâlî, *a.g.e.*, s. 281.

Süphestiz ki Allah İslam'da ihtiyarlamış kimseye azap etmekten haya eder.

Bu rivayet hadis metinleri arasında yer almamaktadır. Ancak Râğıp el-İsfahânî (v. 502/) “*ez-Zerîa ilâ Mekârimi ş-Şeria*” adlı eserinde aynı rivayete “şöyle denilir...” diye aynı ibarelere temrîz sığası ile yer vermiştir.²⁰³ Gazâlî de bu sözü kitabına alırken bu esere bakmış olması ihtimal dahilindedir. Fakat Gazâlî'nin bu rivayeti hadis olarak anlaşılabilen bir ifade tarzıyla aktarması düşündürüctür.

30-

استحبوا من الله حق الحياء²⁰⁴

Allah'tan hakkıyla hayâ edin.

Bu rivayet Tirmizî'nin *es-Sîmen*'inde şöyle yer almaktadır.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غُبَيْدٍ، عَنْ أَبِيانَ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ الصَّبَّاحِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مَرَّةَ الْهَنْدَلِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اسْتَحْبُوا مِنَ اللَّهِ حَقَّ الْحَيَاءِ. قَالَ: قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا نَسْتَحْيِي وَالْحَدَّ لِلَّهِ، قَالَ: لَيْسَ ذَلِكَ، وَلَكِنَّ الْإِسْتِحْيَاءَ مِنَ اللَّهِ حَقَّ الْحَيَاءِ أَنْ تَحْفَظَ الرَّأْسَ وَمَا وَعَى، وَالْبَطْنَ وَمَا حَوَى، وَلِتَذْكَرَ الْمَوْتُ وَالْبَلَى، وَمَنْ أَرَادَ الْأَجْرَةَ تَرَكَ زِينَةَ الدُّنْيَا، فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ اسْتَحْيَا مِنَ اللَّهِ حَقَّ الْحَيَاءِ.

هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ إِنَّمَا نَعْرِفُهُ مِنْ هَذَا الْوَجْهِ مِنْ حَدِيثِ أَبِيانَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنِ الصَّبَّاحِ بْنِ

محمد²⁰⁵

Bize Yahya b. Mûsa²⁰⁶ rivayet etti, dedi ki: Bize Muhammed b. Ubeyd²⁰⁷

Ebân b. İshâk'tan²⁰⁸, o da es-Sabbâh b. Muhammed'den²⁰⁹ o da Mürra el-

²⁰³ Râğıp el-İsfahânî, *ez-Zerîa ilâ Mekârimi ş-Şeria*, s. 207.

²⁰⁴ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 281; *İhyâ-u Ulûmü'd-Din*, I, s. 417; Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, IV, 220.

²⁰⁵ Tirmizî, *Kiyâme*, 24.

²⁰⁶ Yahya b. Mûsa b. Abdürabbihî b. Sâlim (v. 240/ 854) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Muhammed b. Ubeyd de vardır. Ebû Zîr'a, Dârakutnî ve Nesâî onun hakkında *sika*; İbn İshak *sika*, *me'mun*; demiştir. Bkz. *Mizzî*, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII, s. 6-9; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 377; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IV, s. 393-394.

²⁰⁷ Muhammed b. Ubeyd et-Tanâfisi (v. 205/ 820) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebân b. İshâk da vardır. Kendisinden hadis alanlar arasında da Yahya b. Mûsa da vardır. Yahya b. Maîn, Darakutnî, İcîlî, İbn Sa'd ve Nesâî onun hakkında *sika* demiştir. Bkz. *Mizzî*, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI, s. 54-59; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 197; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, s. 639-640.

²⁰⁸ Ebân b. İshâk el-Esdi, onun hakkında Yahya b. Maîn onun hakkında *leyse bihi be's* demiştir. İcîlî *sika*; Ebû'l-Feth el-Ezdi (v. 374/984) *metrük*, demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâ*" mda onu zikretmiştir. Bkz. İbn

Hemdâni'den²¹⁰ o da Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet etti, dedi ki: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: “Allah'tan hakkıyla hayâ edin.” Ya Rasulullah! Biz haya ediyoruz elhamdülillah, dedik, dedi. O da şöyle buyurdu: “Böyle değil. Fakat Allah'tan hakkıyla hayâ etmek , aklını ve onun anlayıp kavradığı iyi şeyleri koruman, karnı (dünyayı ve içini haramlardan) muhafaza etmen, ölümü ve eskiyip yaşlanmayı hatırlamandır. Kim ahireti isterse dünyanın süsünü terk eder. Kim böyle yaparsa Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş olur.” (Tirmizî:) Bu hadis garîbdir. Biz bu hadisi yalnız Ebân b. İshâk'ın Sabbah b. Muhammed'den rivayet ettiği tarihten biliyoruz, demiştir.

Sabbah b. Muhammed'in rivayetinde vehm olmasından dolayı hadisin zayıf olduğunu anlamaktayız.

31-

لا إيمان لمن لا حياء له²¹¹

Hayası olmayanın imanı da olmaz.

Elbânî bu rivayet hakkında *bâtıldır, münkerdir*, demiştir. Mâverdî bu rivayete “el- Emsâl” adlı eserinde şu senedle yer vermiştir: Ebû Mâlik el-Esdî²¹², Zührî'den²¹³ o da Mecmu' b. Hârise'den²¹⁴ o da amcasından (ra)... diye bu rivayeti zikretmiştir.²¹⁵

Hıbbân, *Kitâbu's-Sikât*, VIII, s. 130. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, II, s. 5; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 205; İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, s. 53.

²⁰⁹ Sabbah b. Muhammed b. Ebî Hâzim, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Mürra el-Hemdâni de vardır. Tirmizî ondan hadis rivayet etmiştir. Ukaylı onun hakkında hadisinde *vehm* vardır. *Mevkıf* hadisi *merfû* yapar, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XIII, s. 109-110; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 500; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, s. 639-640.

²¹⁰ Mürra b. Şürâhîl el-Hemdâni (v. 76/695) , kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Abdullah b. Mes'ud da vardır. Onun hakkında Yahya b. Mâim ve İbn Sa'd *sika* demiştir. İbn Hıbbân "*Kitâbu's-Sikât*" nda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *Kitâbu's-Sikât*, V, s. 446. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXVII, s. 379-381; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 253; İbn Hacer, *et-Tehzib*, IV, s. 48.

²¹¹ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 282.

²¹² Bişr b. Gâlib Ebû Mâlik el-Esdî, *zayıf* ve *meçhul* bir râvidir. Bkz. İbn Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkin*, I, 144.

²¹³ Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihab b. el-Hâris el-Kuraşî ez- Zührî (v. 124/742) , kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Ubeydullâh da vardır, kendisinden hadis rivayet edenler arasında Süfyân da vardır. Ebû Dâvud, 2200 hadisi vardır, yarısı müsneddir, demiştir. İbn Sa'd *sikâd*ı demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXVI, 419-443; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 219; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 696.

²¹⁴ Kendisi hakkında yeterli bilgiye ulaşamadık.

²¹⁵ Elbânî, *a.g.e.*, XII, 328, (5644).

32-

من قال لا إله إلا الله مخلصا دخل الجنة²¹⁶

Kim samimi bir şekilde "La ilâhe illallah" derse o cennete girer.

Bu rivayet *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de şöyle geçmektedir:

حدثنا علي بن عبد العزيز ثنا مسلم بن إبراهيم ثنا الهيثم ابن جمار ثنا أبو داود الدارمي عن زيد بن أرقم قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : من قال لا إله إلا الله مخلصا دخل الجنة قال وقال رسول الله صلى الله عليه و سلم : إخلاصه أن يحجزه عما حرم الله عليه²¹⁷

Bize Ali b. Abdu'l-Azîz rivayet etti. bize Müslim b. İbrâhîm rivayet etti, bize Heysem İbn Cemmâz rivayet etti, bize Ebû Dâvud ed-Dârimî, Zeyd b. Erkam'dan rivayet ederek şöyle dedi: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "*Kim samimi bir şekilde "La ilâhe illallah" derse o cennete girer. Dedi ki. Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: Onun (bu sözündeki) samimiyeti kendisini Allah'ın haram kıldıklarından alıkoymasdır.*"

İrâkî bu rivayet hakkında, Taberânî bu rivayeti *zayıf* bir isnadla rivayet etmiştir, demiştir.²¹⁸

33-

القبور إما حفرة من حفر النار أو روضة من رياض الجنة²¹⁹

Kabir ya ateş çukurlarından bir çukur ya da cennet bahçelerinden bir bahçedir.

Bu rivayet çok uzun bir metinle Tirmizî'nin *es-Sünen* 'inde geçmektedir. Biz senedi ve metnin ilgili kısmını almakla iktifa edeceğiz.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ وَهُوَ ابْنُ مَدُونِهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ الْحَكَمِ الْغَرْنَبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا غُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ الْوَلِيدِ الْوَصَّافِيُّ، عَنْ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

²¹⁶ Gazâlî, a.g.e, 291; *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, I, s. 297; Ebû Tâlib el-Mekkî, a.g.e, I, s. 366.

²¹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, V, s. 197.

²¹⁸ İrâkî, a.g.e, I, s. 352.

²¹⁹ Gazâlî, a.g.e, s. 292. *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, I, s. 302.

وَسَلَّمَ مُصَلَّاهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا الْقَبْرِ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ أَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفْرِ النَّارِ.

هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ، لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ.²²⁰

Bize Muhammed b. Ahmed²²¹ - o İbn Meddüveyh'tir- rivayet etti dedi ki: Bize el-Kâsım b. el-Hakem el-Uranî²²² rivayet etti, dedi ki bize Ubeydullah b. el-Velîd el-Vessâfî,²²³ Atıyye'den²²⁴ o da Ebû Sâid'den rivayet etti, dedi ki: Rasûlullah (sav) namazgahına girdi..... Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “ *Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe yahut cehennem çukurlarında bir çukurdur.* ”

(Tirmizî) bu hadis *garîb*tir, onu bu tarikten başka şekilde bilmiyoruz, demiştir.

Rivayetin *el-Mu'cemu'l-Evsat* 'taki tarikinde **إِنَّمَا** lafzı yer almamaktadır.

Rivayette yer alan bazı ravilerin za'İla cerh edilmiş olmasından dolayı rivayetin isnadının *zayıf* olduğu anlaşılmaktadır.

34-

نعم المال الصالح للرجل الصالح²²⁵

Sâlih mal, sâlih insan için ne iyidir.

Bu rivayet daha uzun bir metinle *Şuabu'l-İmân* 'da şöyle geçmektedir:

²²⁰ Tirmizî, Kıyame, 26. Ayrıca bkz. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VIII, 273;

²²¹ Muhammed b. Ahmed Hüseyin b. Meddüveyh, kendisinden hadis rivayet etti ettiği kimseler arasında Kâsım b. Hakem de vardır. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikât*" ında onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, IX, s. 148; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXIV, 346-347; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 154; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, s. 496.

²²² Kâsım b. Hakem el-Uranî (v. 208/823) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ubeydullah b. el-Velîd el-Vessâfî de vardır. Onun hakkında Ebû Zür'a *sadîk*, Nesâî *sika*, Ebû Hâtem hadisi yazılır, fakat delil olarak kullanılmaz, demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikât*" ında onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, V, s. 305; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXIII, 342-346; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 127; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, s. 409.

²²³ Ubeydullah b. el-Velîd el-Vessâfî kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Atıyye de vardır. Onun hakkında Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a ve Ebû Hâtim *zayıf* *l-hadis*, Nesâî *metrûku l-hadis*, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XIX, s. 173-175; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 688; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, s. 30.

²²⁴ Atıyye b. Sa'd el-Avfî, (v. 111/729) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Saîd el-Hudrî de vardır. Yahya b. Maîn onun hakkında *sika* demiştir. Ebû Zür'a *leyyin*; Ebû Hâtim *zayıf*, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XX, 145-148; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 27; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 114-115.

²²⁵ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 296; *İhyâ-ul Ulûmu'd-Dîn*, III, s. 234.

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ أنا أبو بكر بن إسحاق الفقيه و أبو بكر بن بالويه قالا : أنا بشر بن موسى ثنا عبد الله بن يزيد المقرئ ثنا موسى بن علي بن رباح يقول : سمعت أبي يقول : سمعت عمرو بن العاص يقول : بعث إلي رسول الله صلى الله عليه و سلم فأتيته فأمرني أن أخذ علي ثيابي و سلاحي ثم أتته قال : ففعلت ثم أتته و هو يتوضأ فصعد في النظر ثم طأطأ ثم قال : يا عمرو إني أريد أن أبعثك على جيش فينمك الله و يسلمك و أرحب لك رغبة صالحة من المال فقلت : يا رسول الله إني لم أسلم رغبة في المال و لكن أسلمت رغبة في الإسلام و أن أكون مع رسول الله صلى الله عليه و سلم فقال لي : يا عمرو : نعم المال الصالح للرجل الصالح²²⁶

Bize Ebû Abdullah b. el-İlâfîz haber verdi, bize Ebû Bekir b. İshâk el-Fakîlî ve Ebû Bekir b. Bâlûye haber verdi, dediler ki: Bize Bişr b. Mûsa haber verdi, bize Abdullah b. Yezîd el-Makrî'i rivayet etti, bize Mûsa b. Ali b. Rabâh²²⁷ şöyle diyerek rivayet etti: Babamdan²²⁸ şöyle dediğini işittim: Amr b. el-Âs şöyle derken işittim: Benî Rasulullah (sav) çağırdı ben de ona gittim. Bana elbisemi ve silahımı almamı sonra ona gelmemi emretti, Amr b. el-Âs şöyle dedi: Öyle yaptım sonra da O abdest aldığı sırada O'na (sav) geldim. Şöyle bir bakıp, sonra da başını eğdi ardından şöyle buyurdu: “*Ey Amr ben seni bir orduya göndermek istiyorum ki Allah seni ganimetlendirsün, seni selamete erıştırsin, senin için sâlih bir mal diliyorum.*” Ben de : Ey Allah'ın Rasûlü ben mal için Müslüman olmadım. Ancak Müslüman olup Rasulullah (sav) ile beraber olmak istedim. Bana şöyle buyurdu: “*Sâlih mal, sâlih insan için ne iyidir.*”

Elbânî bu rivayet hakkında *sahih* demiştir.²²⁹

35-

نعم العون على الدين المرأة الصالحة²³⁰

²²⁶ Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, II, 446.

²²⁷ Musa b. Ali b. Rabah el-Lahmî (v. 163/779) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Ali b. Rabah da vardır. Kendisine hadis rivayet ettiği kimseler arasında ise Abdullah b. Mübarek de vardır. Muhammed b. Sa'd'ın inşallah *sikâd*ı, Yahya b. Main, Nesâî, İclî *sikâd*ı demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXIX, 122-125; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 306; İbn Hacer, *et-Tehzib*, IV, 184-185.

²²⁸ Ali b. Rabah b. Kasir el-Lahmî (v. 114/732) kendisinden hadis rivayet eden kimseler arasında oğlu Musa b. Ali b. Rabah da vardır. İclî tabidir, *sikâd*ı, Nesâî *siku* demiştir. İbn Hibbân “*Kütubu's-Sikâ*” mda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kütubu's-Sikâ*, V, s. 161, Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XX, 426-430; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 39; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 161.

²²⁹ Elbânî, a.g.e, V, s. 62.

²³⁰ Gazâlî, a.g.e, s. 297.

Saliha bir kadın, dine ne güzel bir yardımcıdır.

Bu rivayet hakkında İrâki ve Sübkî "Herhangi bir isnad bulamadım" demiştir.²³¹ Elbânî ise aslı yoktur, demiştir.²³²

36-

إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: صَدَقَةٌ جَارِيَةٌ أَوْ عِلْمٌ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٌ
صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ²³³

Bir adam öldüğünde ameli kesilir. Ancak şu üçü dışında: Sadaka-i câriye bırakan veya kendisiyle istifade edilen ilim veya kendisine dua eden salih bir evlat bırakan kimse.

Bu rivayet şu lafızlarla Tirmizî'nin *es-Sünen* 'inde yer almaktadır:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: صَدَقَةٌ جَارِيَةٌ، وَعِلْمٌ يُنْتَفَعُ بِهِ، وَوَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ " هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ
صَحِيحٌ²³⁴

Bize Ali b. Hucr²³⁵ rivayet etti, şöyle dedi: Bize İsmâil b. Ca'fer²³⁶, el-Alâ' b. Abdurrahman²³⁷ dan o da babasından²³⁸ o da Ebû Hüreyre (ra) dan haber verdi ki

²³¹ İrâki, *a.g.e.*, I, s. 1447, Sübkî, *a.g.e.*, VI, s. 360.

²³² Elbânî, *a.g.e.*, V, s. 60.

²³³ Gazâlî, *Ihyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, I, 11.

²³⁴ Tirmizî, *Ahkâm*, 36.

²³⁵ Ali b. Hucr b. İyas b. Mukâtil es-Sa'dî (244/858), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında İsmâil b. Ca'fer de vardır. Nesâî *sikadır me'mundur*, *hâfızdır*; Ali b. Hamza el-Mervezî *hafızdır*, Hatib ise *sadık*, *mutkîn*, *hafızdır* demiştir. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 36; Bkz. Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XX, 355-361; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 148-149.

²³⁶ İsmâil b. Ca'fer el-Medenî (v. 180/ 796) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında el-Alâ b. Abdurrahmân da vardır. Yahya b. Main, Ebû Zîr'a, İbn Sa'd, Nesâî onun hakkında *sika* demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, III, s. 56-60; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 244; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, s. 145-146.

²³⁷ Alâ b. Abdurrahmân b. Ya'kup el-Hurakî, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Abdurrahmân b. Ya'kub da vardır. Ahmed b. Hanbel onun hakkında *sika* demiştir. Yahya b. Main ise *leyse bi hadisihi huçce* demiştir. Ebû Hâtim sâlih; Ebû Zîr'a *leyse hüve bi ekvâ mâ yekümü* demiştir. Nesâî *leyse bihi be's* demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâri*" nda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, V, s. 247, Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII, s. 520-523; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 105; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, s. 345-346.

²³⁸ Abdurrahman b. Ya'kub el-Cühenî, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Hüreyre de vardır. Ounun hakkında Nesâî *leyse bihi be's* demiştir. İclî ise *sika* demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVIII, s. 18-19; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 649; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, II, s. 567-568.

Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: “İnsan öldüğünde ameli kesilir. Ancak şu üçü dışında: Sadaka-i câriye bırakan, kendisiyle istifade edilen ilim ve kendisine dua eden salih bir evlat bırakan kimse.”

Bu hadis *hasen sahihtir*.

37-

تُخَيَّرُوا لِنُطْفَعِكُمْ²³⁹

Nutfeniz için elverişli olan (saliha kadını) seçiniz.

Bu rivayet daha uzun bir metinle *Sünenü İbn Mâce*'de şöyle geçmektedir.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا الْحَارِثُ بْنُ عِمْرَانَ الْجَعْفَرِيُّ عَنْ هِشَامِ بْنِ غَزْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُخَيَّرُوا لِنُطْفَعِكُمْ وَانْجَحُوا الْأَكْفَاءَ وَانْجَحُوا الْبُهْمَ²⁴⁰

Bize Abdullah b. Saîd²⁴¹ rivayet etti, bize el-Hâris b. İmrân el-Caferî²⁴², o da Hişam b. Urve'den²⁴³, o da babasından²⁴⁴ o da Âişe'den (ra) rivayetle Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “*Nutfeniz için hayırlı (eşler) seçiniz. Uygun/denk olanları evlendiriniz, onları nikahtayınız.*”

Rivayetin senedi muttasıl olsa da senedindeki Hâris b. İmrân'ın cerhi sebebiyle rivayetin *zayıf* olduğu görülmektedir.

²³⁹ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 298; *İhyâ-u Ulümü'd-Dîn*, II, s. 41; Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, II, 415.

²⁴⁰ İbn Mâce, Nikah, 46.

²⁴¹ Abdullah b. Saîd el-Hâfız Ebû Saîd el-Kindî (v. 257/871), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında el-Hâris b. İmrân el-Caferî de vardır. Onun hakkında Yahyâ b. Mâin *leyse bihi be's*, demiş, zayıf ravilerden rivayet ettiğini belirtmiştir. Ebû Hâtim *sika ve sadûk*; Nesâî, *sadûk* demmiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XV, 27-29; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 558; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, II, s. 345.

²⁴² el-Hâris b. İmrân el-Medeni el-Câferî, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Hişam b. Urve de vardır. Ebû Zûr'a *zaifu'l-hadis*, Ebû Hâtim *leyse bi kavi*, demmiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, V, 267-268; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 304; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, 335.

²⁴³ Hişam b. Urve Ebû'l-Münzir (v. 146/763) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Urve b. Zübeyr, kendisinden hadis alanlar arasında Hâris b. İmrân da vardır. Onun hakkında İclî *sika*; İbn Sa'd *sebt, hüccet*; Ebû Hâtim *sebt, imâmu'l-hadis* demmiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXX, 232-241; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 337; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IV, s. 275.

²⁴⁴ Urve b. Zübeyr b. el-Avvâm (v. 94/713) kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Hz. Âişe de vardır. Kendisinden hadis alanlar arasında oğlu Hişam b. Urve de vardır. Onun hakkında İbn Sa'd *sika, me'mum, sebt*; İclî *sika* demmiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XX, 11- Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 18; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 92-94.

38-

إياكم و خضراء الدمن²⁴⁵*Kötü çevrede yetişen güzel kadın (ın şerrinden) sakınınız.*Bu rivayet er-Rânehurmuzî'nin *el-Emsâl* adlı eserinde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا أَبِي، ثنا بِشْرُ بْنُ أَدَمَ، حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو المَدِينِيُّ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو المَكِّيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي وَجْزَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدِ اللَّيْثِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِيَّاكُمْ وَخَضْرَاءَ الدَّمَنِ»²⁴⁶

Bize babam rivayet etti, bize Bîşr b. Âdem rivayet etti, bana Ahmed b. Abdullah b. Ömer el-Medenî rivayet etti; bana Muhammed b. Ömer el-Mekkî, Yahya b. Saîd b. Dînâr'dan o da Ebû Vecze'den o da Atâ b. Yezîd el-Leysi'den o da Ebû Saîd el-Hudrî'den o da Nebî (sav)'den rivayet etti. şöyle buyurdu: *Kötü çevrede yetişen güzel kadın (ın şerrinden) sakınınız.*

Bu rivayet hakkında İrâkî *zayıf*²⁴⁷, Elbâni ise *çok zayıf* demiştir.²⁴⁸

39-

اطلبوا الحاجة عند حسان الوجوه²⁴⁹*İhtiyacınızı güzel yüzlü olanlardan talep ediniz.*Bu rivayet Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Evsâl* adlı eserinde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ الْأَزْدِيُّ قَالَ: نا عُبَيْدُ اللَّهِ ابْنُ عَائِشَةَ التَّمِيمِيَّ قَالَ: نا صَفْوَانَ بْنَ عَيْسَى، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَطَاءِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اطْلُبُوا الْحَوَائِجَ إِلَى حَسَنِ الْوُجُوهِ» لَمْ يَرَوْ هَذَا الْحَدِيثَ عَنْ أَبِي

²⁴⁵ Gazâli, a.g.e, s. 299; *İhyâ-u Ulîmü'd-Dîn*, II, s. 41.²⁴⁶ er-Rânehurmuzî, *el-Emsâli'l-Hadisü'l-Mervîye*, I, s. 188; Kudâi, *Müsnedü's-Sihâb*, II, s. 96, Ayrıca bkz. Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Çarîbu'l-Hadis*, III, 99-100; İbnü'l-Cevzi, *Çarîbu'l-Hadis*, I, 120-121.²⁴⁷ İrâkî, a.g.e, II, s. 971.²⁴⁸ Elbâni/a.g.e, I, s. 14.²⁴⁹ Gazâli, a.g.e, s. 300.

هُرَيْرَةَ، إِلَّا عَطَاءً، وَلَا عَنْ عَطَاءٍ، إِلَّا طَلْحَةَ، وَلَا عَنْ طَلْحَةَ إِلَّا صَفْوَانَ بْنَ عَيْسَى، تَقَرَّدَ بِهِ:
ابْنُ عَائِشَةَ²⁵⁰

Bize Ali b. Ahmed en-Nadr el-Ezdî rivayet etti, dedi ki: Bize Ubeydullah b. Âişe et-Teymî rivayet etti, dedi ki: bize Safvân b. İsâ, Talhâ b. Amr'dan o da Atâ'dan o da Ebû Hüreyre'den (ra) şöyle dedi: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: *İhtiyaçlarınızı güzel yüzlü olanlardan talep ediniz.*

Bu hadisi Ebû Hüreyre'den yalnız Atâ, ondan da yalnız Talha, ondan da yalnız Safvân b. İsâ rivayet etmiştir. İbn Âişe bu hadiste *teferrüt* etmiştir.

Bu rivayet hakkında Heysemî: Senedteki Talhâ b. Amr *metruktur*,²⁵¹ Ebû Dâvûd *leyse bi kavî*²⁵², demiştir.

Dolayısıyla rivayetin *zayıf* olduğu anlaşılmaktadır.

40-

إِذَا بَعَثْتُمْ رَسُولًا، فَاطْلُبُوا حَسْنَ الْوَجْهِ وَحَسْنَ الْإِسْمِ²⁵³

Bir elçi gönderdiğinizde güzel yüzlü ve güzel isimli olanı gönderin.

Bu rivayet *el-Mu'cemu'l-Evsat*'ta şu senedle yer almaktadır:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الصَّفَّارِ نَا جَعْفَرَ بْنَ عَوْنِ نَا عَمْرُ بْنُ رَاشِدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلْمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا بَعَثْتُمْ رَسُولًا فَابْعَثُوهُ حَسْنَ الْوَجْهِ حَسْنَ الْإِسْمِ لَمْ يَرَوْهُ هَذَا الْحَدِيثُ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ إِلَّا عَمْرُ بْنُ رَاشِدٍ"²⁵⁴

Bize Muhammed b. Yâkub rivayet etti, bize Ubde b. Abdullah es-Safâr rivayet etti, bize Ca'fer b. Avn rivayet etti, bize Ömer b. Râşid, Yahya b. Ebî Kesîr'den, o da Ebû Seleme'den o da Ebû Hüreyre'den (ra) şöyle dedi: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "*Bir elçi gönderdiğinizde güzel yüzlü ve güzel isimli olanı*

²⁵⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI, s. 129.

²⁵¹ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, VIII, s. 254.

²⁵² İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, IV, s. 359.

²⁵³ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 300; *İhyâ-u Ulûmu'l-Dîn*, IV, s.106.

²⁵⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VII, s. 367. Ayrıca benzeri bir rivayet için bkz. Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, X, 278.

gönderin.” Bu hadis, Ömer b. Râşid dışında Yahya b. Ebi Kesir’den rivayet edilmedi.

Rivayet *Müsnedü'l-Bezzâr*’da “ **إِذَا أُرِيدَتْ إِلَيَّ بِرِيدًا فَأَبْرُدُوهُ...** ” lafız farklılığıyla geçmektedir.

Bu rivayet hakkında Heysemî, Ömer b. Râşid’i İcflî’nin sikâ, hadis imamlarının cumhuru ise onu *zayıf* kabul ettiğini söylemiştir.²⁵⁵

41-

ما من أحد يدخل الجنة إلا برحمة. قيل ولا أنت يا رسول الله؟ قال " ولا أنا" ²⁵⁶

“O’nun rahmeti olmadan hiç kimse cennete giremez”. Sen de mi ey Allah’ın Rasulü? diye soruldu. “Ben de” buyurdu.

Bu rivayet Müslim’in *Sahih*’inde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنِي سَلْمَةُ بِنْتُ شَبِيبٍ، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ أُعَيْنٍ، حَدَّثَنَا مَعْقَلٌ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «لَا يَدْخُلُ أَحَدًا مِنْكُمْ عَمَلُهُ الْجَنَّةَ، وَلَا يُجِيرُهُ مِنَ النَّارِ، وَلَا أَنَا، إِلَّا بِرَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ» ²⁵⁷

Bana Seleme b. Şebîb²⁵⁸ rivayet etti. bize el-Hasen b. A’yen²⁵⁹ rivayet etti, bize Ma’kıl²⁶⁰ Ebû’z-Zübeyr’den²⁶¹ rivayet etti o da Câbir’den rivayet etti, dedi ki:

²⁵⁵ Hesemî, a.g.e, VIII, s. 47.

²⁵⁶ Gazâlî, a.g.e, s. 301, *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, IV, s.108.

²⁵⁷ Müslim, *Sıfatu'l-Münâfikîn*,77. Ayrıca bkz. Buhârî, Merdâ, 19, Rikâk, 18; İbn Mâce, Züht, 20.

²⁵⁸ Seleme b. Şebîb en-Neysâbüri (v. 247/861) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında el-Hasen b. A’yan da vardır. Onun hakkında Ebû Hâtim ve Muhammed el-Bağdâdî *sâdik*, Nesâî *mâ alimnâ bihi be's*: Ebû Nuaym *sikât*andır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XI, s.284-287; Zehebi, *el-Kâşif*, I, s. 453; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, s. 72-73.

²⁵⁹ el-Hasen b. Muhammed b. A’yan el-Harrânî (v. 210/ 825) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ma’kıl b. Ubeydullah da vardır. Ebû Hâtim ona yetiştim fakat ondan herhangi bir şey yazmadım demiştir. İbn Hibbân “*Kitâbu's-Sikât*” ında onu zikretmiştir. Buhârî, Müslim ve Nesâî ondan hadis rivayet etmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, VIII, s. 171, Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, VI, 206-208; Zehebi, *el-Kâşif*, I, s. 329; İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, 413.

²⁶⁰ Ma’kıl b. Ubeydullah el-Cezerî (v. 166/ 782) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû’z-Zübeyr de vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel *sâlihu'l-hadis*. Yahya b. Mâin *eyse bihi be's* demiştir. İbn Hibbân “*Kitâbu's-Sikât*” ında hata ederdî, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXVIII, s. 274-276; İbn Hacer, *et-Tehzib*, IV, 120.

²⁶¹ Muhammed b. Müslim Tedrus Ebû’z-Zübeyr (v. 128/746) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Hz. Câbir de vardır. Onun hakkında Yahya b. Main ve Nesâî *sika* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXVI, 402-410; Zehebi, *el-Kâşif*, II, s. 216; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 694-695.

Rasulullah (sav)'i şöyle buyururken işittim: “ *Sizden hiç birinizi ameli cennete girdirmez, ateşten korumaz. Ben de Allah'ın rahmeti olmadan giremem.*”

Buhârî'de ise rivayet bazı lafız farklılıklarıyla “ *لَنْ يَدْخُلَ أَحَدًا عَمَلُهُ الْجَنَّةَ* » قَالُوا: وَلَا « *ولا أنا، إلا أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللَّهُ بِفَضْلٍ وَرَحْمَةٍ* » şeklinde geçmektedir.

Rivayetin senedi muttasıl, ravileri ise güvenilirdir. Dolayısıyla isnadı *sahih* bir hadistir.

42-

عند أكل الصالحين تنزل الرحمة²⁶²

Sâlihlerin yemesi esnasında rahmet iner.

Bu rivayet hadis kaynakları arasında yer almamaktadır. Fakat sâlihlerin faziletine dair benzeri bir rivayet tabiiinden İbn Uycyne'nin sözü olarak *Hilyetü'l-Evliyâ* adlı eserde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا أَبُو حَامِدٍ ابْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ، ثنا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدِ الْجَعْفَرِيِّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ حَسَّانَ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُيَيْنَةَ، يَقُولُ: «عِنْدَ ذِكْرِ الصَّالِحِينَ تَنْزِلُ الرَّحْمَةُ»²⁶³

Bize Ebû Hâmid b. Muhammed b. el-Huseyn rivayet etti, bize Hüseyin b. Muhammed el-Cüaynî rivayet etti, bize Muhammed b. Hassân rivayet etti, dedi ki: İbn Uycyne'nin şöyle dediğini işittim: Sâlihlerin zikredildiği yere rahmet iner.

43-

ما من وعاء أبغض إلى الله تعالى من بطن مليء من حلال²⁶⁴

Allah Teâlâ için helal ile dolan karından daha çok buğzedilen bir kap yoktur.

Rivayet, bu şekilde hadis metinleri arasında yer almamaktadır.²⁶⁵

²⁶² Gazâlî, *a.g.e.*, s. 311.

²⁶³ Ebû Nuaym el-İsbahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VII, s. 285.

²⁶⁴ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 312; *İhyâ-u Ulümü'd-Dîn*, I, s. 235.

²⁶⁵ Benzer içerikli bir diğer hadis için 45 nolu hadise ve dipnotuna bakınız.

44-

البطنة أصل الداء والحمية أصل الدواء، وعزّدوا كل جسم ما اعتاد²⁶⁶

Mideyi tka basa doldurmak hastalıkların esasıdır. Perhiz (ölçülü yemek) ise ilaçların başıdır. Her bedeni buna alıştırm.

İrâkî bu rivayet hakkında "Aslını bulamadım" demiştir. Sübkî ise herhangi bir isnadını bulamadım, demiştir.²⁶⁷

45-

حسب ابن آدم لقيمات يقمن صلبيه ، فإن كان لا بد ، فثلث للطعام وثلث للشراب وثلث

للنفس²⁶⁸

Ademoğlanın belini doğrultacak kadar birkaç lokma yemesi yeterlidir. Bu mümkün olmazsa, (bundan fazla yemeye ihtiyaç duyarsa) midesinin üçte biri yemek, üçte biri içecek, üçte biri nefes alması için (hoş bırakması) uygundur.

Bu rivayetin bir benzeri İbn Mâce'nin *Sünen*'inde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الْأَحْمَصِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أُمِّي، عَنْ أُمِّهَا، أَنَّهَا سَمِعَتْ الْمُقَدَّمِ بْنَ مَعْدِ كَرِيبٍ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَا مَلَأَ آدَمِيَّ وَعَاءٌ شَرًّا مِنْ يَطْنٍ، حَسَبِ الْآدَمِيِّ، لُقَيْمَاتٍ يَقْمَنُ صَلْبِيَه، فَإِنْ غَلَبَتِ الْآدَمِيَّ نَفْسُهُ، فَثَلَّثَ لِلطَّعَامِ، وَثَلَّثَ لِلشَّرَابِ، وَثَلَّثَ لِلنَّفْسِ»²⁶⁹

Bize Hişâm b. Abdü'l-Melik el-Hımsî²⁷⁰ rivayet etti şöyle dedi: Bize Muhammed b. Harb²⁷¹ rivayet etti, şöyle dedi: Bana annem o da annesinden²⁷² rivayet etti, o demiştir ki, Mikdâm b. Ma'dî Kerîb'den duydum, şöyle dedi:

²⁶⁶ Gazâlî, a.g.e. s. 312; *İhyâ-u Ulümü'd-Dîn*, III, s. 87.

²⁶⁷ İrâkî, a.g.e. I, s. 972; Sübkî, a.g.e. VI, s. 335.

²⁶⁸ Gazâlî, a.g.e. s. 313; *İhyâ-u Ulümü'd-Dîn*, III, 81.

²⁶⁹ İbn Mâce, Et'ime 50. Ayrıca bkz. Tirmizî, Zühed, 47.

²⁷⁰ Hişâm b. Abdü'l-Melik el-Hımsî (v. 251/865), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Muhammed b. Harb de vardır. Onun hakkında Ebû Hâtim hadiste *mutkîn* idi; Ebû Dâvûd *sevhitir*, *zayıftır*; Nesâî *lâ be'se bih*, demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâh*" ında onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikâh*, VII, 571, Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXX, 223-226; Zehebi, *el-Kâşif*, II, 337; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IV, 273.

²⁷¹ Muhammed b. Harb el-Ebrâş el-Havlânî (v. 194/810), Mikdâm b. Ma'dî Kerîb (ra)'dan annesi, kendi annesinden rivayet etmiştir. Onun hakkında İclî ve Nesâî *sika*; Ebû Hâtim *sâlibu'l-hadis*, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV, 44-46; XXVIII, 459; Zehebi, *el-Kâşif*, II, s. 163; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 537-538.

²⁷² Muhammed b. Harb'in annesi ve onun annesinin kim olduğunu tespit edemedik.

Rasulullah (sav)'i şöyle buyururken işittim: “Ademoğlunun karından daha kötü doldurduğu bir kap yoktur. Ademoğlunun belini doğrultacak kadar (yemesi) yeterlidir. Nefsi ademoğluna galip gelirse (o zaman hiç değilseniz), üçte biri yemek, üçte biri içecek, üçte biri nefes için olmalıdır.”

Rivayette yer alan ravilerinden Muhammed b. Harb'in annesi ve onun annesi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Rivayette yer alan bu kişilerin *mechûlu'l-hal* olmasından dolayı tam bir değerlendirme yapılamamaktadır. Dolayısıyla rivayetin bu tarikden zayıf olduğu kanaatine varmış bulunmaktayız.

Rivayet Tirmizî'de ise farklı bir senedle بِحَسْبِ ابْنِ آدَمَ أَكْلَاتُ يَمَنَنْ وَتَلْتُ لِشَرَابِهِ وَتَلْتُ لِنَفْسِهِ”.....صَلْبُهُ، فَإِنْ كَانَ لَا مَخَالَ فُتِلْتُ ” lafızlarıyla geçmektedir. Tirmizî rivayetin bu tariki hakkında *hasen sahih* demiştir.²⁷³

46-

المؤمن يأكل في معي واحد والمنافق يأكل في سبعة أمعاء²⁷⁴

Mümin bir tek midesiyle yer, münafık ise yedi midesiyle yer.

Bu hadis Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebir* adlı eserinde şu senedle geçmektedir:

حدثنا الحسين بن إسحاق التستري ثنا إبراهيم بن الوليد بن محمد الأيلي حدثني أبي ثنا مبارك بن فضالة عن الحسن بن سمره قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :
المؤمن يأكل في معي واحد والمنافق يأكل في سبعة أمعاء²⁷⁵

Bize Hüseyin b. İshâk et-Tüsterî rivayet etti, bize İbrahim b. el-Velîd b. Muhammed el-Eyflî rivayet etti, bana babam rivayet etti, bize Mübârek b. Fedâle el-Hasan'dan o da Semure'den rivayet ederek şöyle dedi: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: “ Mümin bir tek midesiyle yer, münafık ise yedi midesiyle yer.”

Bu rivayet hakkında Heysemî, el-Velîd b. Muhammed el-Eyflî'den hadis imamları rivayet etmiştir, hiç kimse onu zayıf kabul etmemiştir, İbn Adî de “*el-Kâmil*” in de onu rivayet etmiştir, demiştir.²⁷⁶

²⁷³ Tirmizî, Zühd, 47.

²⁷⁴ Gazâfî, a.g.e, s. 313; İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn, III, s. 82; Ebû Tâlib el-Mekki, a.g.e, II, s.281.

²⁷⁵ Taberânî, *el-el-Mu'cemu'l-Kebir*, VII, s. 278.

إِنَّ الصَّوْمَ لِي وَأَنَا الَّذِي أَجْزِي بِهِ²⁷⁷

Şüphesiz oruç benim içindir onun mükâfatım verecek olan da benim.

Aynı ifadeler daha uzun bir metinle Müslim'in *Sahih*'inde şöyle geçmektedir:

و حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ أَبِي سِنَانٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَأَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ إِنَّ الصَّوْمَ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ إِنَّ لِلصَّائِمِ فَرْحَتَيْنِ إِذَا أَفْطَرَ فَرِحَ وَإِذَا لَقِيَ اللَّهَ فَرِحَ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَخُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ الْمَسْكِ²⁷⁸

Bize Ebû Bekir b. Ebî Şeybe²⁷⁹ rivayet etti, bize Muhammed b. Fudayl²⁸⁰ o da Ebû Sinan'dan²⁸¹ o da Ebû Sâlih'ten. o da Ebû Hureyre (ra)'dan ve Ebû Said (ra)'dan o ikisi şöyle dedi: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: “Allah azze ve celle “*Şüphesiz oruç benim içindir onun mükâfatım verecek olan da benim. Oruçtumun iki sevinci vardır: Orucu açtığı zaman ve Rabbine kavuştuğu zaman*” buyurur. “*Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki oruçlumun ağzımın kokusu, Allah katında miskden daha güzeldir.*”

Bu hadise yer alan raviler *sika*, hadisin senedi muttasıldır, dolayısıyla rivayetin *sahih* olduğu görülmektedir.

Rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ise “*وَإِذَا لَقِيَ اللَّهَ فَجَزَاهُ*” lafız farkıyla geçmektedir.

²⁷⁶ Heysemî, a.g.e, V, s. 25.

²⁷⁷ Gazâli, a.g.e, s. 314; *Ihyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, I, 231; Ebû Tâlib el-Mekkî, a.g.e, I, s.132;

²⁷⁸ Müslim, Siyâm, 164. Ayrıca Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XII s. 96.

²⁷⁹ Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (v. 235/849), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Muhammed b. Fudayl da vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel *sadık*, İclî ve İbn Hiraş *sika*, İbn Kâni *sikâdir*, *sebt* tir demiştir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 592; Bkz. Mizî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XVI, 34-41; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, 419-420.

²⁸⁰ Muhammed b. Fudayl b. Gazvân ed-Dabî (v. 194/810) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Sinân da vardır. Kendisinden hadis alan kimseler arasında ise Ebû Bekir b. Ebî Şeybe de vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel o Şii eğilimli biriydi ve *hasenu'l-hadis* tir demiştir. Yahya b. Ma'in *sika*; Ebû Zûr'a *sadık*; Ebû Hâtim *şeyh*; Ebû Dâvud ateşli bir Şiiydi; Nesâî *leyse bilî be's* demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâ*" ında onu zikretmiştir. Bkz. Mizî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XVII; 293-298; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 211; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, s. 676-678.

²⁸¹ Dirâr b. Müre Ebû Sinân eş-Şeybânî, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Sâlih de vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel *sebt*; Ebû Hâtim *sika*. *la be'se bilî*, Nesâî *sika*; İclî *sika* ve *sebt* tir, demiştir. Bkz. Mizî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XIII, 304-308; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 509; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, s. 228.

48-

تَنَاقَحُوا تَنَاسَلُوا تَكْتَرُوا فَإِنِّي مَبَاهٍ بِكُمْ الْأُمَّمَ²⁸²

Evleniniz, çoğalmız şüphesiz ki ben diğer milletlere karşı sizin (çokluğumuzla) övünürüm.

Bu rivayet daha uzun bir metinle Abdurrezzâk'ın *Musamef*'inde yer almaktadır. Biz ilgili kısmı almakla yetineceğiz:

عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرْتُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «تَنَاقَحُوا، تَكْتَرُوا، فَإِنِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَّمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ...»²⁸³

İbn Cüreyc'ten²⁸⁴, dedi ki: Bana Hişâm b. Sa'd'dan²⁸⁵, o da Saîd b. Ebî Hilâl'den²⁸⁶ haber verildi ki: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: *Evleniniz, çoğalmız şüphesiz ki ben diğer milletlere karşı kıyamet gününde (çokluğumuzla) övünürüm...*

Rivayet hakkında Aclûnî, bu rivayeti Abdurrezzâk Saîd b. Ebî Hilâl'den *mürsel* olarak rivayet etmiştir, demiştir.²⁸⁷

Ravilerden İbn Cüreyc'in tedlis yapan bir râvî olması, Hişâm b. Sa'd'ın *zayıf* râvî olarak kabul edilmesi ve rivayetin *mürsel* olmasından dolayı rivayetin *zayıf* olduğu anlaşılmaktadır.

49-

من أحب فطرتي فليستن بسنتي²⁸⁸

Kim benim fıtratımı severse benim sünnetimle sünnetlensin (amel etsin).

²⁸² Gazâlî, *a.g.e.*, s. 315; Ebü Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, II, s. 402.

²⁸³ Abdurrezzâk, *el-Musamef*, VI, 173.

²⁸⁴ Abdülmelik b. Abdülazîz b. Cüreyc(v. 149/766) , kendisinden hadis rivayet edenler arasında Hişâm b. Sa'd'ın olup olmadığını tespit edemedik. Onun hakkında Yahya b. Ma'in, sikadır, kitaptan rivayet eder, demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâat*" mda onu zikretmiştir ve tedlis yapardı, demiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikâat*, VII, s. 93; Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XVI, s. 338-352; Zehebî, *Kâşif*, I, s. 666; İbn Hacer, *Telzîb*, II, 216-217.

²⁸⁵ Hişâm b. Sa'd (v. 160/ 777) kendisinden hadis rivayet edenler arasında Saîd b. Ebî Hilâl de vardır. Ahmed b. Hanbel onun hakkında *muhkemu'l-hadis* değildir; Yahya b. Ma'in onun hakkında *zayıf*, Ebü Hâtîm kendisiyle delil getirilmez, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXX, s. 204-209; Zehebî, *Kâşif*, II, s. 336; İbn Hacer, *Telzîb*, IV, s. 270-271.

²⁸⁶ Saîd b. Ebî Hilâl (v. 135/ 752) tâbîndendir. Bkz. Zehebî, *Kâşif*, I, 445-446. Dolayısıyla rivayet *mürsel* olarak nakledilmiştir.

²⁸⁷ Aclûnî, *a.g.e.*, I, s. 318.

²⁸⁸ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 315; *Hyâ-u Ulümmü'd-Dîn*, II, 22.

Bu hadis daha uzun bir metinle senedli olarak Beyhakî'nin *es-Sîmenu'l-Kübrâ* adlı eserinde şöyle geçmektedir:

أخبرنا أبو طاهر الفقيه وأبو سعيد بن أبي عمرو قالوا ثنا أبو العباس محمد بن يعقوب ثنا محمد بن إسحاق الصغاني ثنا عبد الوهاب بن عطاء عن بن جريج عن إبراهيم بن ميسرة عن عبيد بن سعد عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : من أحب فطرتي فليستن بسنتي ومن سنتي النكاح²⁸⁹

Bize Ebû Tâhir el-Fakîhî ve Ebû Saîd b. Ebî Amr haber verdi şöyle dediler: Bize Ehû'l-Abbas Muhammed b. Ya'kup rivayet etti, bize Muhammed b. İshâk es-Sagâni rivayet etti, bize Abdulvehhab b. Ata', İbn Cüreyc'ten o da İbrahim b. Meysera'dan o da Ubeyd b. Sa'd o da Rasulullah (sav)'den rivayet etti: Şöyle buyurdu: "Kim benim fıtratımı severse benim sünnetimle sünnetlensin. Nikah da benim sünnetimdir."

Bu hadis hakkında Elbâni, İbn Cüreyc²⁹⁰ müdellistir ve an'ane ile rivayet etmiştir, dolayısıyla hadis zayıftır, demiştir.²⁹¹

50-

عَلَيْكَ بِدَاتِ الدِّينِ ، تَرَبُّثٌ بِدَاكِ²⁹²

Sen dindar olmanı tercih et, Allah senin hayrını versin.

Bu rivayet *Sahih'i Müslim*'de şöyle geçmektedir:

وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نَعِيرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ أَبِي سُلَيْمَانَ، عَنْ عَطَاءٍ، أَخْبَرَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَقِيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «يَا جَابِرُ تَزَوَّجْتَ؟» قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «بِعَزِّ، أَمْ

²⁸⁹ Beyhakî, *Sîmenu'l-Kübrâ*, VII, s. 124.

²⁹⁰ Abdülmelek b. Abdülaziz b. Cüreyc(v. 149/766), kendisinden hadis rivayet edenler arasında Hişâm b. Sa'd'ın olup olmadığını tespit edemedik. Onun hakkında Yahya b. Main, sikadır, kitaptan rivayet eder, demiştir. İbn Hibbân "Kitâbu's-Sikât"ında onu zikretmiştir ve tedlis yapardı, demiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâhu's-Sikât*, VII, s. 93; Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVI, s. 338-352; Zehebî, *Kâsîf*, I, s. 666; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 216-217.

²⁹¹ Elbâni, *a.g.e.*, VI, s. 12.

²⁹² Gazâlî, *a.g.e.*, s. 316, *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, II, 36.

ثَيِّبٌ؟» قُلْتُ: ثَيِّبٌ، قَالَ: «فَهَلَّا بَعَرْنَا ثَلَاثِيهَا؟» قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: إِنَّ لِي أَخَوَاتٍ، فَخَشِيتُ أَنْ تَدْخُلَ بَيْنِي وَبَيْنَهُنَّ، قَالَ: «فَذَلِكَ إِذْنٌ، إِنَّ الْمَرْأَةَ تَنْكُحُ عَلَى دِينِهَا، وَمَالِهَا، وَجَمَالِهَا، فَعَلَيْكَ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِيثَ يَدَاكَ»²⁹³

Bize Muhammed b. Abdullah b. Nümejr²⁹⁴ rivayet etti, bize Abdulmelik b. Ebî Süleyman²⁹⁵ rivayet etti, Ata'dan²⁹⁶, bana Câbir b. Abdullah haber verdi, şöyle dedi: Rasulullah (sav) zamanında bir kadınla evlendim. Rasulullah (sav) ile karşılaştım, şöyle buyurdu: "Ey Câbir evlendin mi?" Evet, dedim. "Dul mu, bekar mı?" diye sordu. Dul, dedim. Oynaşacağım bekar biri olsaydı olmaz mıydı? Ya Rasulullah benim kız kardeşlerim var. Benimle onlar arasına girmesinden korktum. O halde kadın dini, malı, güzelliği için, nikahlandı. Sen dindarı olanı tercih et, Allah senin hayrını versin."

51-

إياكم و خضراء الدمن²⁹⁷

Kötü çevrede yetişen güzel kadın (ın şerrinden) sakınınız.

52-

تَخَيَّرُوا لِنُظْفُغٍ²⁹⁸

Nüfuz için elverişli olan (saliha kadını) seçiniz.

²⁹³ Müslim, Radaâ, 54.

²⁹⁴ Muhammed b. Abdullah b. Nümejr el-Hemdânî (v. 234/848) kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Abdu'l-Melik b. Ebî Süleyman da vardır. Onun hakkında İclî *sikadır*, Ebü Hâfım *sikadır*, hadisiyle delil getirilir, Nesâî, *sikadır*, *me'mundur*, demiştir. Bkz. Mizzâ, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXV, 566-569; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 549; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 618.

²⁹⁵ Abdu'l-Melik b. Ebü Süleyman el-Küfî (v. 145/762) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Atâ, kendisinden hadis alan kimseler arasında ise Abdullah b. Nümejr de vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel *sika*; Ebü Zü'r'a *sika*; İclî *sika*, *sebt*; Ebü Zü'r'a *la be'se bihi*; Nesâî *sika* demiştir. Bkz. Mizzâ, *Tehzibu'l-Kemâl*; XVI; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 665; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, 613.

²⁹⁶ Ata' b. Ebî Rabâh, Ebü Muhammed el-Kuraşî (v. 114/732), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Câbir b. Abdulah da vardır. Onun hakkında İbn Sa'd kesiru'l- hadis, *sika* ve âtimdir, demiştir. Ebü Âsım es-Sekafî, Ata'nın kendisinden daha hayırlı olduğunu söylemiştir. Ebü Hâtim hac menâsikini en iyi bilen kişiydi, demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikât*" ında onu zikretmiştir. Bkz. Mizzâ, *Tehzibu'l-Kemâl*, XX, 69-80; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 21; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 101.

²⁹⁷ Bkz. hadis için 38 nolu hadis ve dipnotu.

²⁹⁸ Bkz. hadisin açıklaması için 37 nolu hadis ve dipnotu.

53-

إن سعدا لغيور و إن الله أغير منه²⁹⁹

Sa'd kiskançtır, Şüphesiz Allah ondan da kiskançtır.

Bu rivayet Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Evsât*'ında şöyle geçmektedir.

وَعَنْ زَوْجٍ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ
الآيَةُ: {وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِبَرِينَةٍ شَهَادَةٍ} [النور: 4] قَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ:
لَوْ أَنِّي رَأَيْتُ مَعَ أَهْلِي رَجُلًا، أَنْتَظِرُ حَتَّى أَجِيءَ بِبَرِينَةٍ؟ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ: «نَعَمْ» قَالَ: لَا وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ، وَلَوْ رَأَيْتُهُ لَعَاجَلْتُهُ بِالسَّيْفِ، فَقَالَ: «انظُرُوا يَا
مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ، مَا يَقُولُ سَيِّدُكُمْ، إِنَّ سَعْدًا لَغَيُورٌ، وَأَنَا أَغْيَرُ مِنْهُ، وَاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَغْيَرُ
مِنِّي»³⁰⁰

Ravh (b. el-Kâsım') dan o da Süheyl b. Ebi Sâlih'ten o da babasından o da Ebu Hureyre'den şöyle dedi: ne zaman ki: “ *İffetli kadına zina iftirası atan sonra da dört şahit getirmeyen(Nur:4)*” inzal oldu Sa'd b. Ubâde şöyle dedi: Eğer ben ailemin yanında bir adam olduğu halde görsem dört şahit getirinceye kadar bekleyecek miyim? Rasulullah (sav): “Evet”, diye buyurdu. O da, hayır, seni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki eğer ben onu görseydim kılıçla hemen onu öldürmeye çalışırdım. “ *Ey Ensar topluluğu efendinizin söylediğine bakınız. Şüphesiz ki Sa'd, kiskançtır. Ben ondan daha kiskançm, Allah azze ve celle benden de kiskançtır.*”

Heysemî bu rivâyetin senedi hakkında hakkında ricâlî *şahih* hadis ricâlîdir, demiştir.³⁰¹

54-

خير امتي أجدأؤها³⁰²

Ümmetimin en hayırlı olanları en hiddetli olanlardır.

²⁹⁹ Gazâli, *a.g.e.*, s. 319; *el-İhyâ*, II, s. 45.

³⁰⁰ Taberânî, *el-Mücemu'l-Evsât*, III, s. 160. Bkz. Benzeri bir hadis için Müslim, Tafak 8.

³⁰¹ Heysemî, *a.g.e.*, IV, s. 428.

³⁰² Gazâli, *a.g.e.*, s. 319; *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, III, 168.

Bu rivayet Beyhakî'nin *Şuabu'l-İmân*'ında şöyle geçmektedir:

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، أَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ حَسَنِ بْنِ غَقْبَةَ الشَّنْبَانِيَّ بِالْكُوفَةِ، نَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْمَرْزُوقِيَّ الْحَافِظُ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْفَرَّاءَ أَبُو جَعْفَرٍ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ قُنْبَرٍ، مَوْلَى عَلِيٍّ - وَكَانَ أَمَى عَلَيْهِ عَشْرُونَ وَمِائَةً سَنَةً - حَدَّثَنِي أَبِي قُنْبَرٍ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " خَيْرُ أُمَّتِي إِجْدَاؤُهَا، الَّذِينَ إِذَا غَضِبُوا رَجَعُوا " ³⁰³

Bana Ebû Abdullah el-Hâfîz rivayet etti, bana Kûfe'de Ebû'l-Hasen Ali b. Hasen b. Ukbe eş-Şeybânî haber verdi, bize Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Mervezî el-Hâfîz haber verdi, bize Muhammed b. Osmân el-Ferrâî Ebû Ca'fer rivayet etti, bize Abdullah b. Kanber- Ali'nin mevlâsı- yüz yirmi yaşına gelmişti- rivayet etti, bana Ebû Kanber, Ali (ra)'dan o da Rasulullah (sav)'den rivayet etti, buyurdu ki: *Ümmetimin en hayırlıları en hiddetli olanlardır ki onlar sinirlendiklerinde geri dönenlerdir.*

Bu rivayet hakkında Irâkî, Beyhakî *zayıf* bir isnadla rivayet etmiştir, demiştir. ³⁰⁴

55-

الصبر نصف الإيمان ³⁰⁵

Sabır imanın yarısıdır.

Bu rivayet Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebir* adlı eserinde İbn Mes'ud'dan *mevkuf* olarak şöyle rivayet olunmuştur:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الصَّائِغُ، ثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، ثنا أَبُو مَعَاوِيَةَ، ثنا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي ظَبْيَانَ، عَنْ عُلَقَمَةَ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: " الصَّبْرُ نِصْفُ الْإِيمَانِ: وَالْيَقِينُ الْإِيمَانُ " ³⁰⁶

³⁰³ Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, X, s. 535.

³⁰⁴ Irâkî, I, a. g. e, 1064.

³⁰⁵ Gazâlî, a. g. e, s. 323; *İhyâ-u Ulûmu'l-Dîn*, IV, s. 61; Ebû Tâlib el-Mekki, a. g. e, I, 132.

³⁰⁶ Taberânî, a. g. e, IX, s. 104; *Şuabu'l-İmân*, I, s. 74.

Bize Muhammed b. Ali es-Sâi', rivayet etti, bize Saïd b. Mansûr rivayet etti, bize Ebû Muâviye rivayet etti, bize A'meş Ebû Zabyân'dan o da Alkame'den rivayet etti, dedi ki: Abdullah (b. Mes'ud) şöyle dedi: "*Sabr imamnı yarısıdır, yakını ise imandır.*"

Görüldüğü üzere bu *merfû* değil *mevkuf* bir rivayettir. Bu rivayet hakkında Heysemî, ricâli *sahih*dir, demiştir.³⁰⁷

56-

الصوم نصف الصبر³⁰⁸

Oruç sabrın yarısıdır.

Bu hadis Tirmizî'nin *Sünen*'inde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا هَنَّاذُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَخْوَصِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ جُرَيْبِ النَّهْدِيِّ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ، قَالَ: عَدَّهَنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَدِي أَوْ فِي يَدِهِ: «التَّسْبِيحُ نِصْفُ الْمِيزَانِ، وَالْحَمْدُ يَمْلَأُهَا، وَالتَّكْبِيرُ يَمْلَأُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، وَالصَّوْمُ نِصْفُ الصَّبْرِ، وَالطُّهُورُ نِصْفُ الْإِيمَانِ». هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ. وَقَدْ رَوَاهُ شُعْبَةُ، وَسُقْيَانُ النَّوْزِيُّ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ³⁰⁹

Bize Hennâd³¹⁰ rivayet etti, dedi ki: Bize Ebû'l-Ahvas³¹¹, Ebû İshâk'tan³¹² o da Cürayy en-Nehdî'den³¹³ o da Benî Süleym'den bir adandan rivayet etti şöyle dedi: Rasulullah (sav) onları elime veya kendi eline saydı: "*Teshih*" "*mizan*"m

³⁰⁷ Heysemî, a.g.e, I, s. 79.

³⁰⁸ Gazâli, a.g.e, s. 324; *Ihyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, I, 230.

³⁰⁹ Tirmizî, Deavât, 87.

³¹⁰ Hennâd b. es-Serî b. Mus'ab b. Ebi Bekr el-Kâfi (v. 243/857), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû'l-Ahves de vardır. Ebû Hâtim *sadük*, Nesâi *sika* demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXX, 311-314; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 339; İbn Hacer, *et-Tehzib*, 285-286.

³¹¹ Sellam b. Süleym Ebû Ahves (v. 179/795), kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Ebû İshâk ve Hennâd vardır. Onun hakkında Yahyâ b. Maïn *sika* ve *mutkûn*; İclî, Ebû Zûr'a ve Nesâi *sika*; demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâi*"'nda onu zikretmiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XII, s. 282-285; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 474; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, 138.

³¹² Amr b. Abdullah b. Ubeyd Ebû İshâk es-Sebî el-Kûfi (v. 127/745) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Cürayy en-Nehdî de vardır. Onun hakkında Yahyâ b. Maïn, Nesâi, İclî ve Ebû Hâtim *sika* demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXII, 102-110; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 82; İbn Hacer, *et-Tehzib*, 284-285.

³¹³ Cürayy b. Külcyb en-Nehdî el-Kâfi, kendisinden hadis rivayet eden kimseler arasında İbn İshâk da vardır. Kendisi hakkında detaylı bir bilgi yer almamaktadır. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, IV, 554-555; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 292; İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, 298.

yarıstır ve "el-*Hamdü li'llah*" mîzamu doldurur. *Tekbîr* (Allah-u Ekber) yer ve gökler arasını doldurur. *Oruç sabrın yarıstır. Temizlik imanın yarıstır.*"

(Tirmizî şöyle dedi:) Bu hadis *hasendir*. Onu Şu'be ve Süfyân es-Sevrî, İbn İshâk'tan rivayet etmiştir.

Ebu İshâk es-Sebî, Cürayy en-Nehdî'den o da Rasûlullah (sav)'den rivayet etmiştir. Cürayy tabiidir.³¹⁴

Cürayy en-Nehdî hadîsî Benû Süleym'den bir şahıstan aktarmaktadır. Cürayy tabiundan olduğuna göre onun hadîsî aktardığı kişi Benû Süleym'den bir sahabî olmalıdır. Hadîste sahabî ismi hafzedilip *meçhûlu'l-ayn* olarak "racül (adam)" denilmesi dikkate alınınca burada kim olduğu tespit edilemeyen sahabî bir râvî düşmüş olmaktadır. Bu durumda hadîsî *mürsel* olarak değerlendirmeliyiz. *Mürsel* hadîs de zayıf hadîs çeşitlerindedir. O halde bu hadîs *zayıf hadîs* olmalıdır.

Tirmizî'nin "Bu hadîs *hasendir*, bu hadîsî Şübe ve Süfyân es-Sevrî de İbn İshâk'tan rivayet etmiştir." Demesi buradaki *mübhem* rivayet problemini çözmediği için pek isabetli görülmemektedir. Ancak Tirmizî'nin vâkif olduğu bu iki rivayette bu *mübhem* râvî açıklığa kavuşturulmuş mudur? Onu da tespit etme imkânına sahip değiliz. Çünkü Tirmizî ondan rivayetinin senedini tam olarak vermemektedir.

57-

المؤمن يغبط والمنافق يحسد³¹⁵

Mü'min gıpta eder, münafık hased eder.

Bu rivayet için İrâkî *merfu* olarak aslını bulamadım, Fudayl b. İyad'ın (v. 187/803) sözüdür, demiştir. İbn es-Sübkî ise, her hangi bir isnadını bulamadım, demiştir.³¹⁶ Aclunî ise *Keşfu'l-Hafâ*'sında bu rivayet için Fudayl b. İyad'ın sözüdür³¹⁷, demiştir.

³¹⁴ Alâî, *Câmiu'l-Tahsil fi Ahkâmü'l-Merâsîl*, I, s. 154.

³¹⁵ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 325; *Ihyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, III, s. 189.

³¹⁶ İrâkî, *a.g.e.*, I, s. 1088, Sübkî, *a.g.e.* VI, s. 344.

³¹⁷ Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, s. 295.

58-

لا حسد إلا في اثنتين: رجل آتاه الله مالا فجعله في حق ورجل آتاه الله حكمة فهو

يقضي بها³¹⁸

Ancak şu iki kişiye haset edilir: Allah'ın kendisine mal verdiği ve o malı hak yolda harcayan kimseyle, Allah'ın kendisine hikmet verdiği ve onunla hüküm veren kimse.

Bu hadis Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahih* adlı eserinde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا سَفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ عَلَى غَيْرِ مَا حَدَّثَنَا
الرُّهْرِيُّ قَالَ سَمِعْتُ قَيْسَ بْنَ أَبِي حَازِمٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَسَلَطَ عَلَى هَلَكْتِهِ فِي الْحَقِّ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ
الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهُ³¹⁹

Bize Hümejdî³²⁰ rivayet etti, bize Süfyan³²¹, rivayet etti, bize İsmail b. Ebî Hâlid³²², Zühri'nin bize aktardığından farklı olarak şunu rivayet etti, dedi ki: Kays b. Ebî Hâzım'ı³²³ şöyle derken işittim: Abdullah b. Mes'ud'u şöyle derken işittim: Nebî (sav) şöyle buyurdu: “*Ancak şu iki kişiye haset edilir: Allah'ın kendisine mal verdiği ve o malı hak yolda harcayan kimseyle, Allah'ın kendisine verdiği hikmetle hüküm veren ve onu öğreten kimse*”

³¹⁸ Gazâlî, *a.g.e.* s.326; Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.* II, s. 80.

³¹⁹ Buhârî, İlim, 15. Ayrıca bkz. Buhârî, Zekat, 5; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin, 268.

³²⁰ Abdullah b. Zübeyr b. İsa Ebû Bekir Humeydî (v. 219/834) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Süfyan da vardır. Ahmed b. Hanbel imâm, Ebû Hâtim *sika*, imâm; İbn Sa'd *sika* ve *kesiru'l-hadis*, demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikât*" ında onu zikretmiştir. Bkz. Mizzâ, *Tehzibu'l-Kemâl*, XIV, 512-517; Zehebî, *el-Kâsîf*, I, 552; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, s. 334-335.

³²¹ Süfyan b. Uyeyne b. Ebî İmrân (v. 198/813) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında İsmâil b. Ebî Hâlid de vardır. Onun hakkında İclî *sika* ve hadiste *sebtîr*; Ahmed b. Hanbel Kur'an ve sünnet konusunda fakihler arasında ondan daha bilgisini görmedim, demiştir. İbn Sa'd, *sika*; Ebû Hâtim hüccet, *sika*, imâm; İbn Hîrâş ise *sika me'mun*, *sebt* demiştir. Bkz. Mizzâ, *Tehzibu'l-Kemâl*, XI, s.177-196; Zehebî, *el-Kâsîf*, I, 449; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, 59-60.

³²² İsmâil b. Ebî Hâlid el-Köfî (v.146/763) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Zühri de vardır. Kendisinden hadis afanlar arasında ise Süfyan da vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, İclî, Nesâî *sika*, demiştir. Mevsilî (v. 671/ 1272) ise hüccet demiştir. Bkz. Mizzâ, *Tehzibu'l-Kemâl*, III, s. 69-74; Zehebî, *el-Kâsîf*, I, 245; İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, 147-148.

³²³ Kays b. Ebî Hâzım Ebû Abdullah el-Becelî (v. 98/716) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbn Mes'ud da vardır. Yahyâ b. Maîn onun hakkında *sika* demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikât*" ında onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, V, s. 307, Mizzâ, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXIV, 10-16; Zehebî, *el-Kâsîf*, II, 138-139; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 444-445.

Rivayet Müslim'in *Sahih* 'inde de aynı lafızlarla geçmektedir.

Rivayetın senedi muttasıl, ravileri güvenilirdir. Dolayısıyla rivayetın isnadının *sahih* olduğunu görüyoruz.

59-

أول ما خلق الله العقل فقال له أقبل فأقبل ثم قال له أدير فأدير ثم قال الله عز و جل وعزتي وجلالي ما خلقت خلقا أكرم على منك بك أخذ وبك أعطي وبك أثيب وبك أعاقب³²⁴

Allah'ın yarattığı ilk şey akıldır. Ona gel dedi o da geldi. Sonra git dedi, o da gitti. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah buyurdu ki: İzzetim ve celâlim hakkı için bana göre senden daha şerefli bir mahluk yaratmadım. Ben seninle alırım seninle veririm, seninle sevap kazandırırım, seninle cezalandırırım.

Bu rivayet Hakim et-Tirmizî'nin en-*Nevâdir*'inde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، نَا أَبُو هَمَّامٍ الْوَلِيدُ بْنُ شَجَاعٍ، نَا سَعِيدُ بْنُ الْفَضْلِ الْفَرَسِيُّ، نَا عَمْرُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ الْعَتَكِيُّ، عَنِ أَبِي غَالِبٍ، عَنِ أَبِي أَمَامَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ الْعَقْلَ قَالَ لَهُ: أَقْبِلْ، فَأَقْبَلَ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: أَدْبِرْ، فَأَدْبَرَ، فَقَالَ: وَعِزَّتِي مَا خَلَقْتُ خَلْقًا أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْكَ، بَكَ أَخَذُ، وَبِكَ أُعْطِي، وَبِكَ التُّوَابُ، وَ عَلَيْكَ الْعِقَابُ»³²⁵

لَا يُرْوَى هَذَا الْحَدِيثُ عَنْ أَبِي أَمَامَةَ إِلَّا بِهَذَا الْإِسْنَادِ، تَفَرَّدَ بِهِ: أَبُو هَمَّامٍ

Bize Muhammed b. Yahya rivayet etti, bize Ebû Hemmâm el-Velîd b. Şîcâ' rivayet etti, bize Saîd b. Fadl el-Kuraşî rivayet etti, bize Ömer b. Ebî Sâlih el-Atekî, Ebû Gâlib'den o da Ebû Ümâme'den rivayet etti, şöyle dedi: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: " Allah akli yaratınca ona gel, dedi, geldi; dön dedi döndü. Sonra buyurdu ki: "İzzetime yemin olsun ki senden daha hoşuma giden bir şey yaratmadım. Seninle alırım , seninle veririm seninle sevap veririm seninle azap ederim."

Bu hadis, Ebû Ümâme'den sadece bu isnadla rivayet edilmiştir.

³²⁴ Gazâlî, a.g.e, s. 331; *Ihyâ-u Ulûnu 'd-Dîn*, I, 83.

³²⁵ Hakim et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl fi Ehâdisü'r-Resûl*, II, s. 353.

İbn Hacer el-Askalânî: Ömer b. Ebî Sâlih bilinmeyen (mechûlu'l-hâl) bir ravidir, *münkerât*tan rivayet eder, akıl ve faziletine dair rivayetleri *bâtıldır*, demiştir. Ukayfi ise onun hakkında *münkeru'l-hadis*³²⁶, demiştir.³²⁷

Sâğânî bu rivayet hakkında ittifakla mevzudur, demiştir.³²⁸

60-

لا دين لمن لا عقل له³²⁹

Aklı olmayanın dini (sorumluluğu) da yoktur.

Bu rivayet Beyhakî'nin *Şuabu'l-İmân* adlı eserinde şöyle geçmektedir:

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ أنا أبو علي الحسين بن محمد الصغاني بمرورنا يحيى بن
سأسويه نا حامد بن آدم نا أبو غانم عن أبي الزبير عن جابر بن عبد الله قال : قال رسول الله
صلى الله عليه وسلم : قوام المرء عقله و لا دين لمن لا عقل له³³⁰

Bize Ebû Abdullah el-Hâfız haber verdi, bize Merv'de ki Ebû Aî el-Hüseyn b. Muhammed es-Sâğânî haber verdi. Yahya b. Sâsiye rivayet etti, bize Hâmid b. Âdem rivayet etti, bize Ebû Cânim Ebû'z-Zübeyr'den o da Câbir b. Abdullah'dan haber verdi şöyle dedi: Rasullullah (sav): *Kişinin kemali aklı ileddir. Aklı olmayanın dini (sorumluluğu) da yoktur.*

Bu rivayet hakkında Aliyyu'l-Kârî. Nesâî'den naklen "*Bâtıldır. münkerdir*" demiştir.³³¹

61-

لا يعجبكم إسلام امرئ حتى تعلموا عقدة عقله³³²

³²⁶ *Münkeru'l-hadis*: Cerhîn Zehebî'ye göre beşinci. İrâkî'ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir ravinin hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani itibar için alınır. (Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis İstidlâları Sâz-İtğû*, s. 212-213)

³²⁷ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, VI, s. 118.

³²⁸ Aclûnî, a.g.e, I, s. 300.

³²⁹ Gazâlî, a.g.e, 331.

³³⁰ Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, IV, s. 157.

³³¹ Aliyyu'l-Kârî, a.g.e, I, 207.

Bir kimsenin aklını (dini kavrama seviyesini) bilinceye kadar onun Müslümanlığı hoşunuza gütmesin.

Bu rivayet Beyhakî'nin *Şuabu'l-İmân* adlı eserinde şöyle yer almaktadır:

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ أنا أبو بكر محمد بن عبد الله الشافعي نا عبد الله بن الحسن بن أحمد نا عبد الله بن جعفر الرقي نا عبيد الله بن عمرو عن إسحاق بن راشد عن نافع عن ابن عمر قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : لا يعجبكم إسلام امرئ حتى تعلموا عقدة عقله³³³

Bize Ebû Abdullah el-Hâfiz haber verdi, bize Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah eş-Şâfi haber verdi, bize Abdullah b. Hasen b. Ahmed haber verdi, bize Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî haber verdi, bize Ubeydullah b. Amr İshak b. Râşid'den, o da Nâfi'den rivayet etti, o da İbn Ömer'den rivayet etti, şöyle dedi: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: *Bir kimsenin akıl derecesini bilinceye kadar onun Müslümanlığı hoşunuza gütmesin.*

Bu rivayet hakkında Ukaylî *münker*, demiştir. Rivayetin İbn Ömer tariki *zayıf* kabul edilmiştir.³³⁴

62-

إذا تقرب الناس لخالقهم بأبواب البر فتقرب أنت بعقلك. تتنعم بالدرجات والزلفى: عند الناس فى الدنيا عند الله فى الآخرة³³⁵

İnsanlar iyilik kapılarından yaratıcılarına yaklaştıkları vakit sen de aklınla yaklaş. Yakınlaşma derecelerini insanlar yanında dünyada, Allah katında ise ahirette elde edersin.

Bu rivayet İbn Şâhîn'in *et-Terğîb* 'inde şöyle geçmektedir:

³³² Gazâlî, *a.g.e.*, s. 331.

³³³ Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, IV, s.156.

³³⁴ Suyûtî, *Câmin' l-Ehâdis*, XVII, s. 193.

³³⁵ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 332; *Ihyâ-u Ulûmü 'd-Dîn*, I, 86.

حَدَّثَنَا الْبَاغْدِيدِيُّ، وَأَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرَّقْفِيُّ، قَالَا: ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ النَّوْرِ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْفَضْلِ، ثنا سُفْيَانُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا عَلِيُّ، إِذَا تَقَرَّبَ النَّاسُ إِلَى خَالِقِهِمْ بِأَبْوَابِ الْبِرِّ، فَتَقَرَّبَ إِلَيْهِ بِأَنْوَاعِ الْعَقْلِ، فَتَسْبِقَهُمْ بِالزُّلْفِ وَالذَّرَجَاتِ عِنْدَ النَّاسِ فِي الدُّنْيَا، وَعِنْدَ اللَّهِ فِي الْآخِرَةِ»³³⁶.

Bize el-Bağdâdî ve Ahmed b. Abdullah er-Rakkî rivayet ettiler, dediler ki : Bize Muhammed b. Abdî'n-Nûr rivayet etti, bize Ahmed b. Fadl rivayet etti, bize Süfyan o da Habîb b. Ebî Sâbit'ten, o da Âsım b. Damrâ'dan, o da Hz. Ali'den rivayet etti. dedi ki: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: *Ey Ali! İnsanlar iyilik kapılarından yaratıcılarına yaklaştıkları vakit sen de aklınla yaklaş ki onları geçesin. Yakınlaşma dereceleri insanlar yanında dünyada olur, Allah katında ise âhirette olur.*

Bu rivayet hakkında Irâkî zayıf. demiştir.³³⁷

63-

الشيخ في قومه ، كالنبي في أمته³³⁸

Kavmi içinde yaşlı olan kimse, immeti içindeki peygamber gibidir.

Bu rivayet hakkında Aliyyu'l-Kârî şöyle demiştir: Bu rivayeti İbn Hlibban ve Deylemî tahrir etmiştir, çok zayıftır. Şeyhimiz (İbn Hacer el-Askalânî) ve diğerleri mevzû olduğunu ve selevin sözü olduğunu söylemiştir.³³⁹

64-

ما خلق الله خلقا أكرم من العقل³⁴⁰

Allah, akıldan daha şerefli bir varlık yaratmamıştır.

Bu lafızlarla rivayet, hadis metinleri arasında yer almamaktadır.³⁴¹

³³⁶ İbn Şâhin, *et-Terğîb*, I, s. 84.

³³⁷ Irâkî, *a.g.e.* I, s. 102.

³³⁸ Gazâlî, *a.g.e.* 333; *İhyâ-ı Ulümü'd-Dîn*, I, 83.

³³⁹ Aliyyu'l-Kârî, *el-Masnu' fi Ma'rifeti'l-Hadis el-Mevzû*, s.115.

³⁴⁰ Gazâlî, *a.g.e.* 333; *el-İhyâ*, III, s.16.

الْكَيْسُ مِنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ³⁴²

Akıllı kimse kendisini hesaba çeken ve ölümden sonrasına hazırlanandır.

Bu rivayet İbn Mâce'nin *Sünen*'inde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الْجَنْصَبِيُّ حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي مَرْزِيمٍ عَنْ
ضَمْرَةَ بِنْتِ حَبِيبٍ عَنْ أَبِي يَتْلَى شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَيْسُ
مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا ثُمَّ تَمَتَّى عَلَى اللَّهِ³⁴³

Bize Hişam b. Abdulmelik el-Hmsî³⁴⁴ rivayet etti, bize Bakıyye b. Velid³⁴⁵ rivayet etti, bize İbn Ebû Meryem³⁴⁶ o da Damra b. Habîb³⁴⁷, den o da Ebî Ya'la Şeddâd b. Evs'ten³⁴⁸ rivayet etti, şöyle dedi: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: *Akıllı kimse nefsinin hesaba çeken ölümden sonrasına hazırlanandır. Aciz ise nefsinin hevasına tabî olan sonra da Allah'tan istekte bulunan kimsedir.*

Ravilerden İbnu Ebî Meryem'in *münkeru'l-hadis* olmasından dolayı rivayet zayıftır.

³⁴¹ Benzer manaya gelebilecek bir rivayet için bkz. 59 nolu rivayet ve dipnotu.

³⁴² Gazâlî, *a.g.e.*, s. 340; *Ihyâ-u Ulûmu'd-Din*, II, s. 331.

³⁴³ İbn Mâce, *Zühûd*, 31.

³⁴⁴ Hişam b. Abdü'l-Melik el-Hmsî (v. 251/865), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Bekıyye b. el-Velid de vardır. Onun hakkında Ebû Hâtim hadiste *mutkin* idi; Ebû Dâvüd *şeytir. zayıftır*; Nesâî *la be'se bih*, demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikât*" mda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, VII, 571, Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXX, 223-226; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 337; İbn Hacer, *et-Tehzib*, IV, 273

³⁴⁵ Bekıyye b. el-Velid Sâid b. Kâb Ebû Yühmid el-Kelâî (v. 197/812) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Meryem, kendisinden hadis alan kimseler arasında da Hişam b. Abdulmelik de vardır. İbn Sa'd, İclî, Ebû Zür'a onun hakkında *sika*, Ebû Hâtim hadisi yazılır fakat delil olarak kullanılmaz, demiştir. Bcyhâkî *hüccet* olmadıgı konusunda görüş birliği vardır, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, IV, 192-199; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 273; İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, 239-241.

³⁴⁶ Ebû Bekîr Abdullah b. Ebî Meryem el-Ğassânî (v. 156/773) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Damrâ b. Habîb de vardır. Yahya b. Maîn onu *zayıf* olduğunu söylemiştir. Onun hakkında er- Râzi *zayıf ve münkeru'l-hadis*; Ebû Hâtim *zaifü'l-hadis*, Nesâî ve Darakutnî *zayıf*, demiştir.

³⁴⁷ Damrâ b. Habîb b. Suheyb ez-Zübeydî kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Şeddâd b. Evs de vardır. Yahya b. Maîn, İbn Sa'd onun hakkında *sika* demiştir. Ebû Hâtim *la be'se bih*, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XIII, 314-315; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 510; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, 229.

³⁴⁸ Ebû Ya'la Şeddâd b. Evs (v. 58/678) sahâbidir.

66-

بني الدين على النظافة³⁴⁹Din temizlik üzerine bina edilmiştir.³⁵⁰

67-

لَا تَدْخُلُ الْمَلَايِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَا صُورَةٌ³⁵¹

Köpek ve resmin bulunduğu yere melekler girmez.

Bu rivayet Buhârî'nin *Sahih*'inde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَفِظْتُهُ مِنَ الزُّهْرِيِّ كَمَا أَنَّكَ هَا هُنَا أَخْبَرَنِي
عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا
تَدْخُلُ الْمَلَايِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَا صُورَةٌ³⁵²

<> 11

Bize Ali b. Abdullah³⁵³ rivayet etti, o bize Süfyan rivayet etti, demıştır, (Süfyan) şöyle dedi: Onu Zühri'den³⁵⁴ senin burada bana Ubeydullah'ın³⁵⁵ o da İbn Abbas'tan, o da Talha'dan (ra), o da Rasulullah (sav) 'den naklederek haber verdğin gibi ezberledim. Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Köpek ve resmin bulunduğu yere melekler girmez.”

³⁴⁹ Gazâlî, *a.g.e.*, s.221 ve s. 342.

³⁵⁰ Bkz. 8 nolu hadis ve dipnotu.

³⁵¹ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 342: *İhvâ-u Ulümü'd-Dîn*, I, s.49.

³⁵² Buhârî, *Bedu'l-Halk*, 17. Ayrıca bkz. Buhârî, *Bedu'l-Halk*, 7, Megâzî, 12; Libâs, 88; Müslim, *Libâs*, 83-84,87; İbn mace, *Libâs*, 44; Sayd, 11; Tirmizî, *Edeph*, 44.

³⁵³ Ali b. Abdullah b. Ca'fer b. el-Medenî (v. 234/848) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne de vardır. İbn Mehdi onun hakkında, Rasulullah (sav)'in hadislerini en iyi bilen insandır, demıştır. Nesâî sanki Allah Tealâ onu bunun için yaratmış, demıştır. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXI, s. 5-34; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s.42; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 176-180.

³⁵⁴ Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihab b. el-Hâris el-Kuraşî ez- Zühri (v. 124/742), kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Ubeydullah da vardır, kendisinden hadis rivayet edenler arasında Süfyan da vardır. Ebû Dâvud, 2200 hadisi vardır, yarısı müsneddır, demıştır. İbn Sa'd *sikadı* rivayet edenler arasında Süfyan, *et-Tehzib*, XXI, 419-443; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 219; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 696.

³⁵⁵ Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe İbn Mes'ud (v. 98/716)'un kendisinden hadis rivayet eden kimseler arasında Muhammed b. Müslim, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında ise Abdullah b. Abbâs da vardır. Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe İbn Mes'ud hakkında Ebû Zür'â *sikadı*, *memundur*, *inamdır*, İclî *sikadı* demıştır. Bkz. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XIX, 73-76; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 682; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 15.

Rivayetin senedi muttasıl, ravileri güvenilirdir. Rivayetin Buhârî'nin *Sahih*'inde yer alıyor olmasından da onun *sahih* olduğunu anlamaktayız.

Rivayetin Müslim'in *Sahih*'indeki ve İbn Mâce'nin *Sünen*'indeki tarikinde fazla olarak *وَلَا تُعَاتِلِينَ* lafzı yer almaktadır. Tirmizî'de ise *وَلَا صُورَةَ تَمَاتِيلِينَ* lafız farklılığı vardır.

68-

من قال لا إله إلا الله مخلصاً دخل الجنة³⁵⁶

*Kim samimi bir şekilde "La ilâhe illallah" derse o cennete girer.*³⁵⁷

69-

من ازداد علماً ولم يزد هدى لم يزد من الله إلا بعداً³⁵⁸

Kim ilimi çoğaltır da hidayeti artırmazsa, onun ancak Allah'tan uzaklığı artar.

Bu rivayet hakkında Sübkî herhangi bir isnad bulamadım, demiştir.³⁵⁹

70-

اختلف أمتي رحمة³⁶⁰

Ümmetimin ihtilafı rahmettir.

Bu rivayeti el-Makdîsî "el-Hücee" de, Beyhakî "er-Risâletu'l-Eşariye" de, senedsiz bir şekilde kaydetti. Huleymî, el-Kâdî Hüseyin, İmamul-Hareameyn ve diğerleri o rivayeti aktardılar. Suyûtî bazı hafızlar kitaplarında tahrir etmiştir, ancak bize ulaşmadı, demiştir.³⁶¹

³⁵⁶ Gazâlî, a.g.e, s. 350.

³⁵⁷ Bkz. hadis için, 32 nolu hadis ve dipnotu.

³⁵⁸ Gazâlî, a.g.e, s.343. *Ihyâ-u Ulîmu'd-Dîn*, I, s.59. Ayrıca bkz. Deylemî, *Firdavsul-Ahbâr*, III, s. 602.

³⁵⁹ Sübkî, a.g.e, VI, 289.

³⁶⁰ Gazâlî, a.g.e, s. 360. *el-Ihyâ*, I, s. 27.

³⁶¹ Suyûtî, *Câmi'l-Ehadis*, I, s. 124.

İrâkî hadisin isnâdı zayıftır, demiştir.³⁶² Elbâni rivayet hakkında aslı yoktur, demiştir.³⁶³

71-

مَنْ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ لِيُبَاهِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ ، وَيُعَارِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ ، دَخَلَ النَّارَ³⁶⁴

Kim ilmi cahillere karşı övünmek, âlimlere karşı gösteriş için öğrenirse cehenneme girer.

Bu rivayetin benzeri *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de şu sened ve lafızlarla yer almaktadır:

حَدَّثَنَا أَبُو الْجَهْمِ عَمْرُو بْنُ حَارِمٍ، ثنا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ خَالِقِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «مَنْ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ لِيُبَاهِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ، وَيُعَارِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، فَهُوَ فِي النَّارِ»³⁶⁵

Bize Ebû'l-Cehm Amr b. Hâzım rivayet etti, bize Süleyman b. Abdü'l-Hâlık b. Zeyd, babasından, o da Muhammed Abdülmelik b. Mervân'dan, o da babasından, o da Ümmü Seleme'den o da Rasûlullah (sav)'den rivayet etti, Nebî (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Kim ilmi âlimlere karşı övünmek, cahillere karşı gösteriş için öğrenirse cehenneme girer.*”

Heysemî, Abdü'l-Hâlık b. Zeyd için zayıf demiştir.³⁶⁶ Nesâî ise *leyse hi sika*³⁶⁷, İbn Hacer ise *leyyin*³⁶⁸ demiştir. Hadisin isnadı bu sebeple zayıftır.

72-

إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ لَوْلَا³⁶⁹

Şüphe yok ki sizin için benim durumum, babanın oğluna olan durumu gibidir.

³⁶² İrâkî, a.g.e, I, s. 36.

³⁶³ Elbâni, a.g.e, I, s. 141.

³⁶⁴ Gazâlî, s. 361.

³⁶⁵ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXII, s. 284.

³⁶⁶ Heysemî, a.g.e, I, 249.

³⁶⁷ Nesâî, *Kitâbu'd-Duafa ve'l-Metrûkin*, s.170

³⁶⁸ İbn Hacer, *Lisânu'l-Afzân*, V, s. 78.

³⁶⁹ Gazâlî, a.g.e, s. 363; *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, I, 55.

Bu rivayet İbn Mâce'nin *Sünen*'inde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ أَنبَأَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ ابْنِ عَجَلَانَ عَنْ الْقَعْقَاعِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ لَوْلِيهِ أَعْلَمُكُمْ إِذَا أَتَيْتُمُ الْغَابِطَ فَلَا تَسْتَقْبِلُوا الْقَبِيلَةَ وَلَا تَسْتَذْبِرُوهَا وَأَمْرٌ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ وَنَهَى عَنِ الرَّوْتِ وَالرَّمَةِ وَنَهَى أَنْ يَسْتَطِيبَ الرَّجُلُ بِيَمِينِهِ³⁷⁰

Bize Muhammed b. es-Sabbah³⁷¹ rivayet etti, bize Süfyan b. Uyeyne³⁷² İbn Aclân'dan³⁷³ o da el-Ka'ka'a b. Hakîm'den³⁷⁴ o da Ebû Sâlih'ten³⁷⁵, o da Ebû Hureyre'den haber verdi: Rasulullah (sav) “ *Şüphesiz yok ki benim size karşı durumum babanın oğluna olan durumu gibidir. (Din ile ilgili konuları) size öğretiyorum, siz def-i hacet için çıktığınızda kibleye yönelmeyin ve arkanızı da dönmeyin*” buyurdu. Sonra üç taşla taharetlenmeyi emretti, taharete tezek ve çürümüş kemik'in kullanılmasından menetti. Ve kişinin sağ eliyle taharetlenmesini menetti.

Rivayetin senedi muttasıl, ravileri güvenilirdir. Dolayısıyla rivayetin isnadının *sahih* olduğu görülmektedir.

³⁷⁰ İbn Mâce, Tahâre, 16.

³⁷¹ Muhammed b. es-Sabbâh Süfyan b. Ebî Süfyan el-Cerçerâî (v.240/854) kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne de vardır. Onun hakkında Ebû Zûr'a *sika*, Ebû Hâtîm *sâlihu'l-hadis* demiştir. İbn Hibbân "Kitâbu's-Sikâi" mda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikâi*, IX, s. 78, Mizzî, *Tezhibu'l-Kemâl*, XXV, s. 384-387; Zehebî, *el-Kâsîf*, II, 181-182; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 592-593.

³⁷² Süfyan b. Uyeyne b. Ebî İmrân (v. 198/813) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbn Aclân da vardır. Onun hakkında İclî *sika* ve hadiste *sebtîr*; Ahmed b. Hanbel Kur'an ve sünnet konusunda fakihler arasında ondan daha bilgilisini görmedim, demiştir. İbn Sa'd, *sika*; Ebû Hâtîm hüccet, *sika*, imam; İbn Hürâş ise *sika me'nun*, *sebt* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tezhibu'l-Kemâl*, XI, s.177-196; Zehebî, *el-Kâsîf*, I, 449; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, II, 59-60.

³⁷³ Muhammed b. Aclân el-Kuraşî el-Medenî (v. 138/755) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında el-Ka'ka'a b. Hakîm de vardır. Onun hakkında Almed b. Hanbel, Ebû Hâtîm, Nesâî ve Yahya b. Maîn onun hakkında *sika* demiştir. Ebû Zûr'a *sadîk*, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tezhibu'l-Kemâl*, XXVI, 101-108; Zehebî, *el-Kâsîf*, II, 201-202; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 646.

³⁷⁴ el-Ka'ka'a b. Hakîm, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Sâlih de vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn onun hakkında *sika* demiştir. Ebû Hâtîm *leyse bi hadisihi be'sün*, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tezhibu'l-Kemâl*, 623-624; Zehebî, *el-Kâsîf*, II, s. 138; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 443.

³⁷⁵ Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân, (v. 101/719) Kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Hureyre, kendisinden hadis alan kimseler arasında el-Ka'ka'a b. Hakîm de vardır. İbn Maîn, *sika*, Ebû Hâtîm ve İclî *sikadır*, *sâlihu'l-hadis*ti, Ebû Zûr'a *sikadır*. *mistekimu'l-hadis*ti, dedi. Bkz. Mizzî, *Tezhibu'l-Kemâl*, VIII, 513; Zehebî, *el-Kâsîf*, I, 386; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, 579-

73-

لو نهى الناس عن فت البعر لفتوه وقالوا ما نهينا عنه إلا وفيه شيء.³⁷⁶

Eğer insanlar tezeği parçalamaktan nehyedilselerdi onu parçalarlardı ve biz onun içinde hiçbir şey olmadığı halde biz bunu yapmaktan nehyedilmedik, derlerdi.

Bu rivayet hakkında İrâkî, “Zayıf ve mürsel bir rivayet olarak Hasen el-Basrî'nin sözünden başka bir halde bulamadım. Onu İbn Şâhin (v. 385/995) rivayet etmiştir”, demiştir.³⁷⁷

74-

إنا معشر الأنبياء أمرنا أن ننزل الناس منازلهم و نكلم الناس بقدر عقولهم³⁷⁸

Biz peygamberler topluluğuna insanların seviyelerine inmemiz ve akıllarının yetebileceği ölçüde konuşmamız emredildi.

Bu rivayetin benzeri Deylemî'nin *Firdevsü'l-Ahbâr* adlı eserinde şöyle geçmektedir.

أمرنا أن نُكَلِّم النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ³⁷⁹

Bu rivayet hakkında Aclûnî *Keşfu'l-Hafâ*'sında, Deylemî bu rivayeti İbn Abbas'tan *merfu* olarak çok zayıf ve *mechul* bir senedle rivayet etti, demiştir.³⁸⁰

75-

ما أحد يحدث محدث قومًا حديثًا لا تبلغه عقولهم إلا كان ذلك فتنة على بعضهم.³⁸¹

Bir kavme akıllarının erişemediği bir hadis söyleyen kimsede yoktur ki, bu hadis onlardan bir kısmı için fitne olmasın.

³⁷⁶ Gazâlî, a.g.e, 366; *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, 1, 57.

³⁷⁷ İrâkî, a.g.e, 1, s. 69.

³⁷⁸ Gazâlî, a.g.e, s. 367; *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, 1, s. 99.

³⁷⁹ Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, 1, 483.

³⁸⁰ Aclûnî, a.g.e, 1, 484.

³⁸¹ Gazâlî, a.g.e, 367; *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, 1, 57.

Bu rivayet Müslim *Sahih*'inde İbn Mes'ud'dan *mevkuf* olarak şöyle nakledilmiştir:

وَحَدَّثَنِي أَبُو الطَّاهِرِ، وَحَرَمَلَةُ بْنُ يَحْيَى، قَالَا: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: «مَا أَنْتَ بِمَخْدُتٍ قَوْمًا حَدِيثًا لَا تَبْلُغُهُ عَقُولُهُمْ، إِلَّا كَانُوا لِيُغَضِبَهُمْ فُتْنَةً»³⁸²

Bana Ebü't-Tâhîr³⁸³ ve Harmele b. Yahya³⁸⁴ rivayet etti, dediler ki bize İbn Vehb³⁸⁵ haber verdi, dedi ki: Bana Yunus³⁸⁶, İbn Şihab'dan³⁸⁷ o da Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den³⁸⁸ İbn Mes'ud'un şöyle dediğini söyledi: Sen bir kavme akıllarının erişemeyeceği bir hadis rivayet edersinde o yalnız onlardan bir kısmı için bir fitne olur.

Bu *mevkuf* rivayetin senedinde *inkıta* olduğundan dolayı *zayıf* olduğu görülmektedir.

³⁸² Müslim, Mukaddime, 3.

³⁸³ Ahmed b. Amr b. Abdullah Ebü't-Tâhîr (v. 250/864) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbn Vehb da vardır. Onun hakkında Nesâî *sika*, Ebü Hâtim *la be'se bih*, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, I, 315-317; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 200; İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, 38-39.

³⁸⁴ Harmele b. Yahya (v.243/857) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbn Vehb de vardır. Onun hakkında Ebü Hâtim hadisi yazılır fakat delil olarak getirilmez; Ukaylî (v. 322/934) *sika* inşaallah, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, V, s. 648-651; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 317; İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, 372-373.

³⁸⁵ Abdullah b. Vehb b. Müslim (v. 197/ 812) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Yunus b. Yezid, kendisinden hadis alanlar arasında ise Ebü't-Tâhîr ve Harmele b. Yahya da vardır. Yahya b. Mâin onun hakkında *sika*; Ebü Hâtim *sulûk*; Ebü Zür'a *sika*, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XVI, 277-286; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 606; İbn Hacer, *et-Tehzib*, 453-454.

³⁸⁶ Yunus b. Yezid b. Ebi'n-Nic'ad, Yunus İbni Yezid b. Müşkât b. Ebi'n-Nicad el-Eyflî de denilir (v. 159/776) kendisinden hadis aldığı kimseler arasında İbn Şihab ez-Zühri de vardır. Ebü Zür'a la be'se bih, İbn Hiraş *sadıktur*, İclî ve Nesâî *sika* demiştir. İbn Hibbân "*Kitabu's-Sikâ*" ında onu zikretmiştir. İbn Sa'd ise hüccet değildir demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXXII, 551-558; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 404; İbn Hacer, *et-Tehzib*, IV, 474.

³⁸⁷ Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihab b. el-Hâris el-Kuraşî ez-Zühri (v. 124/742), kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Ubeydullah b. Abdullah da vardır, kendisinden hadis rivayet edenler arasında Yunus b. Yezid de vardır. Ebü Dâvud, 2200 hadisi vardır, yarısı müsneddir, demiştir. İbn Sa'd *sikadır* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXVI, 419-443; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 219; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 696.

³⁸⁸ Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe İbn Mes'ud (v. 98/716)'un kendisinden hadis rivayet eden kimseler arasında Abdullah b. Vehb de vardır fakat onun hadis rivayet ettiği kimseler arasında Abdullah b. Mes'ud yoktur. Dolayısıyla hadisin bu kısmında bir inkıta söz konusudur. Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe İbn Mes'ud hakkında Ebü Zür'a *sikadır, memnundur, imamdır*, İclî *sikadır* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XIX, 73-76; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 682; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 15.

76-

كَلِمَا النَّاسِ بِمَا يَغْرِفُونَ وَ دَعَا مَا يَنْكُرُونَ أَتْرِيدُونَ أَنْ يَكْتَدِبَ، اللَّهُ وَرَسُولُهُ³⁸⁹

İnsanlara anlayacakları seviyede konuşun, yadırgayıp karşı çıkacakları şeyleri söylemeyin. Allah ve Resulü'nün yalanlanmasını ister misiniz?

Bu rivayet Buhârî'nin *Sahîhi*'inde Hz. Ali'den *mevkuf* olarak şöyle yer almaktadır:

وَقَالَ عَلِيٌّ: «حَدَّثُوا النَّاسَ، بِمَا يَغْرِفُونَ أَتُحِبُّونَ أَنْ يَكْتَدِبَ، اللَّهُ وَرَسُولُهُ». حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ مَرْوَانَ بْنِ حَرْبٍ عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ عَنْ عَلِيٍّ بِذَلِكَ³⁹⁰

Hz. Ali şöyle dedi: İnsanlara bildikleri şeylerle konuşun. Allah ve Resulünün yalanlanmasını ister misiniz? Bize Ubeydullah b. Musa³⁹¹, Ma'ruf b. Harrabuz'dan³⁹² o da Ebû't-Tufeyl³⁹³ den o da Hz. Ali'den böyle rivayet etti.

Hadisin ravileri güvenilir, senedi muttasıldır, dolayısıyla hadisin isnadı sahihtir.

77-

مَنْ كَتَمَ عِلْمًا نَافِعًا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَلْجَمًا بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ³⁹⁴

Kim faydalı bir ilmi gizlerse kıyamet günü ateşten bir gemle gemlenmiş olarak gelir.

Bu rivayet Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'in'de şöyle geçmektedir:

³⁸⁹ Gazâfî, a.g.e, s. 367; *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, I, 36.

³⁹⁰ Buhârî, İlm, 49.

³⁹¹ Ubeydullah b. Musâ b. Ebî Muhtâr (v. 213/828) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Mâruf b. Harrabûz da vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn *sika*; Ebû Hâtim *sadîk ve sika*; İclî *sika* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIX, s. 164-169; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 687; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 28-29.

³⁹² Ma'ruf b. Harrabuz Ebû't-Tufeyl, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû't-Tufeyl'de vardır. Onun hakkında Ebû Hatim hadisi yazılır, demiştir. Yahya b. Maîn onun hakkında *zayyif*, demiştir. İbn Hibbân "*Kütübü's-Sikâ*" nda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kütübü's-Sikâ*, V, 439, Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVIII, 264-266; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 280; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IV, 118-119.

³⁹³ Âmir b. Vâsile b. Abdullah Ebû't-Tufeyl Kinânî (v. 102/720) sahabidir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIV, 79-81; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 527; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, II, s. 272.

³⁹⁴ Gazâfî, a.g.e, s. 368; *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, I, s. 57; Ebû Tâlib el-Mekki, a.g.e, I, s. 265.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ مَنْدَةَ الْأَصْبَهَانِيُّ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ سَنَدِيلَةَ، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَيُّوبَ الْفَرَسَانِيُّ، ثنا أَبُو هَانِيئِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ خَلِيفَةَ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ كَتَمَ عِلْمًا يَغْلَمُهُ أَلْجَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ»³⁹⁵

Bize Muhammed b. Yahya b. Mende el-Esbehâni rivayet etti, bize Abdullah b. Dâvud Sendîle rivayet etti, bize İbrahim b. Eyyüb el-Firsâni rivayet etti, bize Ebû Hâni' İsmâil b. Halîfe Ma'mer'den o da Zâide'den, o da el-A'meş'ten, o da Ebû Sâlih'ten o da Abbas'tan o da Nebi (sav)'den rivayet etti, şöyle buyurdu: *Kim bir ilmi gizlerse kıyamet günü ateşten bir gemle genlenmiş olarak gelir.*

Heysemî ve Ebû Hâtim, İbrahim b. Eyyüb el-Firsânî hakkında *mechûl*, demiştir.³⁹⁶

Ravinin mechul olmasından dolayı rivayetin *zayıf* olduğunu anlamaktayız.

78-

من سن سنة سينة فعليه وزرها ووزر من عمل بها الي يوم القيامة³⁹⁷

Kim kötü bir uygulama başlatırsa onun günahını ve kıyamete kadar onunla amel edenlerin günahını yüklenir.

Bu rivayetin benzeri Müslim'in *Sahih*'inde çok uzun bir metinle yer almaktadır. Biz yalnızca konumuzu ilgilendiren kısmı ele alacağız. Şöyle ki:

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى الْعَنْزَبِيُّ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةَ، عَنْ عُونَ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنِ الْمُنْذِرِ بْنِ جَرِيرٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَنْدَرِ النَّهَارِ..... وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سِنَّةً سَيِّئَةً، كَانَ عَلَيْهِ وَزْرُهَا وَوَزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ»³⁹⁸

³⁹⁵ Taberâni, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, XI, s. 5; *el-Mucemu'l-Evsat*, V, s. 108.

³⁹⁶ Heysemî, *a.g.e.*, I, s. 220, İbn Hacer, *Lisânu'l-Mfîdân*, I, s. 247.

³⁹⁷ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 371; *el-Ihyâ*, I, 33.

³⁹⁸ Müslim, *Zekât*, 69.

Bana Muhammed b. Müsennâ el-Anezî³⁹⁹ rivayet etti, bize Muhammed b. Ca'fer⁴⁰⁰ haber verdi, bize Şûbe⁴⁰¹, Avn b. Ebû Cühayfe'den⁴⁰² o da el-Münzîr b. Cerîr'den⁴⁰³ o da babasından (Cerir b. Abdullah) haber verdi, şöyle dedi: Biz öğlenin ortasında Rasulullah (sav)'in yanındayken..... "Kim İslâm'da kötü bir uygulama başlatırsa onun günahını ve kendisinden sonra onunla amel eden kimsenin günahını, onların günahlarından hiçbir şey eksiltilmeksizin yüklemir." buyurdu.

Rivayetin senedi muttasıl, ravileri güvenilir olduğundan dolayı rivayetin *sahîh* olduğunu anlıyoruz.

79-

نعم المال الصالح للرجل الصالح⁴⁰⁴

Sâlih mal, sâlih insan için ne iyidir.

80-

تعس عبد الدراهم، تعس عبد الدراهم، ولا انتعش، وإذا شريك فلا انتعش⁴⁰⁵

Dirhem ve dinara tapanlar helak olsun. Rahat yüzü görmesin, ayağına diken battığında çıkarana bulamasın!

³⁹⁹ Muhammed b. Müsennâ b. Ubeyd b. Kays b. Dînar: el- Anezî (v.252/866) hadis rivayet ettiği kimseler arasında Muhammed b. Ca'fer de vardır. Yahya b. Maîn onun hakkında *sikâcîr* demıştır. Nesâî onun için *la he 'se bil* demıştır. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâi*" mda onu zikretmiştir. Ebû Hâtîm *sâlihu'l hadis, sadik* demıştır. ez-Züheli ise *huccettir*, demıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI, 359-365; Zehebi, *el-Kâşif*, I, 391; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III,687.

⁴⁰⁰ Muhammed b. Ca'fer Gunder (v. 194/810) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Şu'be de vardır. Onun hakkında Ebû Hâtîm ve İclî *sika*; İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâi*" mda onu zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV, 5-9; Zehebi, *el-Kâşif*, I, 161; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, 531-532.

⁴⁰¹ Şu'be b. Haccâc el-Hâfız (v. 160/777) kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Avn b. Ebû Cühayfe de vardır. Onun hakkında Nesâî Süfâyândan daha sebtir. Süfâyân Sevrî onun hakkında hadiste mü'minlerin emiridir, demıştır. İbn Sa'd *sika, me'mun, sebt, huccettir*; İclî *sikadur*, demıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XII, s. 379-395; Zehebi, *Kâşif*, I, 485; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, s. 166-169.

⁴⁰² Avn b. Ebû Cühayfe (v.116/734)kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Münzîr b. Cerîr de vardır. Kendisinde hadis alanlar arasında Şube de vardır. Onun hakkında Ebû Hâtîm ve Nesâî *sika*, demıştır. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâi*" mda onu zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII, 207-209; Zehebi, *el-Kâşif*, II, s. 101; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, s. 338.

⁴⁰³ Münzîr b. Cerîr b. Abdullah, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Cerîr b. Abdullah da vardır. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâi*" mda onu zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVIII, 502; Zehebi, *el-Kâşif*, II, 295; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IV, 153.

⁴⁰⁴ Gazâlî, *â.g.e.* s. 374. Bkz. 34 nolu hadisin dipnotu.

⁴⁰⁵ Gazâlî, *â.g.e.* 376; *İhyâ-u Ulümü'd-Dîn*, III, 234; Ebû Tâlib el-Mekkî, *â.g.e.*, s. 154.

Bu rivayet Buhârî'nin *Sahih*'inde daha uzun bir metinle şu şekilde geçmektedir:

زَادَنَا عَمْرُو، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «تَبِعَسَ عَبْدُ الدِّيَّانَرِ، وَعَبْدُ الدَّرَاهِمِ، وَعَبْدُ الْخَمِيصَةِ، إِنْ أُعْطِيَ رَضِي، وَإِنْ لَمْ يُعْطَ سَخِطَ، تَبَسَ وَانْتَقَسَ، وَإِذَا شَبِكَ فَلَا تَنْتَقَسْ، طَوْبَى لِعَبْدٍ أَخَذَ بِعُنَانِ فَرَسِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، أَمْنَعَتْ رَأْسَهُ، مُغْبِرَةً قَدَمَاهُ، إِنْ كَانَ فِي الْجِرَاسَةِ، كَانَ فِي الْجِرَاسَةِ، وَإِنْ كَانَ فِي السَّافَةِ كَانَ فِي السَّافَةِ، إِنْ اسْتَأْذَنَ لَمْ يُؤْذَنَ لَهُ، وَإِنْ شَفَعَ لَمْ يُشَفَعْ»⁴⁰⁶

Bize Amr⁴⁰⁷ ziyade olarak şunları da rivayet etti: Bize Abdurrahman b. Abdullah b. Dînâr,⁴⁰⁸ babasından⁴⁰⁹, o da Ebû Sâlih'ten, o da Ebû Hureyre'den o da Nebî (sav)'den haber verdi, şöyle buyurdu: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: “*Dinarın kulu, dirhemın kulu süslü elbisenin kulu kahrolsun ona bunlar verilirse razı olur, verilmezse kızar.Tepetakla yuvarlansın, ayağına diken battığında çıkararak bulamasın! Allah yolunda atının yularını tutmuş, saçı başı dağınık, ayakları tozlu kula ne mutlu. Ona bekçilik görevi verilse onu yapar. Su taşıma görevi verilse en güzel şekilde yerine getirir. İzin istese izin verilmez! Şefaati etse şefaati kabul edilmez!*”⁴⁰⁶

Hadisin senedi muttasıl, ravileri Buhârî'nin kriterlerine göre güvenilirdir, dolayısıyla hadisin isnadı, sahihtir.

⁴⁰⁶ Buhârî, Cihad ve Siyer, 69.

⁴⁰⁷ Amr b. Merzûk el-Bâhîlî (v. 224/839) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Abdurrahman b. Abdullah b. Dînâr, kendisinden hadis alanlar arasında ise Buhârî de vardır. Onun hakkında Ebû Hâtîm ve İbn Sa'd *sikar*, es-Sâcî (v. 307/919) *sadîk*; İcî *zayif*, demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikât*" unda onu zikretmiştir ve hata edebilir, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII, 224-229; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 88; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 303-304.

⁴⁰⁸ Abdurrahman b. Abdullah b. Dînâr el-Kuraşî, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Abdullah b. Dînâr da vardır. Yahya b. Ma'in onun hakkında *zayif* demiştir. Ebû Hâtîm *leyyûn*, hadisi yazılır fakat delil olarak getirilmez, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVII, s. 208-210; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 632; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, II, 521-522.

⁴⁰⁹ Abdullah b. Dînâr el-Kuraşî el-Adevî (127/745), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Süheyl b. Ebû Sâlih, de vardır. Ahmed b. Hanbel onun hakkında *sikadır, müstekimu'l-hadistir*; Nesâî ve İcî *sikadır*, demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikât*" unda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, V, s.10, Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIV, 472-473; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 549; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, II, 328.

من أصبح آمناً في سربه معافى في بدنه وله قوت يومه فكأنما حيزت له الدنيا
بحذافيرها⁴¹⁰

Kim kendi barınağında bedeni sağlam ve kendisinin bir günlük yiyeceği olduğu halde emin bir şekilde sabahlarsa sanki dünyanın her şeyi ona tahsis edilmiş gibi olur.

Bu rivayet Tirmizî'nin *Sünen*'inde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَالِكٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ جَدَّاشِ الْبَغْدَادِيُّ قَالَا حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا
عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي شَمِيلَةَ الْأَنْصَارِيُّ عَنْ سَلْمَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَخْصَنٍ الْخَطْمِيِّ عَنْ أَبِيهِ
وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ آمِنًا فِي سَرْبِهِ
مُعَافَى فِي جَسَدِهِ عِنْدَهُ قُوَّةٌ يَوْمَهُ فَكَأَنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا قَالَ أَبُو عِيسَى هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ
غَرِيبٌ⁴¹¹

Bize Amr b. Mâlik⁴¹² ve Mahmud b. Hıdâş el-Bağdâdî⁴¹³ rivayet ettiler, dediler ki: Bize Mervân b. Muaviye rivayet⁴¹⁴ etti, bize Abdurrahman b. Ebî Şümeyle el-Ensârî⁴¹⁵ o da Seleme b. Ubeydullah b. Mihsan el-Hatmî'den⁴¹⁶, o da babasından rivayet etti ki –o sahâbi idi- dedi ki Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “ Sizden kim kendi barınağında vücudu sağlam ve kendisinin bir günlük yiyeceği olduğu halde emin bir şekilde sabahlarsa sanki dünya hazırlanmış gibi olur.”

⁴¹⁰ Gazâlî, a.g.e, s. 381; *Hyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, III, s. 170.

⁴¹¹ Tirmizî, Cihad ve Siyer, 34; İbn Mâce, Zührt, 9.

⁴¹² Amr b. Mâlik b. Ömer er-Râsibî kendisinden hadis alanlar arasında Mervân b. Muaviye de vardır. Onun hakkında İbn Adî *mimkeru'l-hadis*, demiştir. Ebû Zühr'a ise hadisini terk etmiştir. İbn Hibbân hata ederdi demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXII, s. 207-209; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 87; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 300.

⁴¹³ Mahmud b. Hıdâş et-Talkânî el-Bağdâdî (v. 250/864) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Mervân b. Muaviye de vardır. Yahya b. Maîn onun hakkında *sika ve lâ be'se bihi* demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikât*" ında zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, IX, s. 202. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXVII, s. 298-300; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 244-245; İbn Hacer, *et-Tehzib*, IV, s. 35.

⁴¹⁴ Mervan b. Muaviye (v. 193/809) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Abdurrahman b. Ebî Şümeyle de vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel *sebt* ve bâfiy; Yahya b. Maîn ve Nesâî *sika* demiştir. Ebû Hâtim *sadük*; İcî *sika* ve *sebt* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXVII, 403-409; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 254; İbn Hacer, *et-Tehzib*, IV, 52-53.

⁴¹⁵ Abdurrahman b. Ebî Şümeyle el-Ensârî kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Seleme b. Ubeydullah b. Mihsân da vardır. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikât*" ında onu zikretmiştir. Yahya b. Maîn onun hakkında *meshûr*, demiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, VII, s. 79. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XVII, 175-176; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 516; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, s. 516.

⁴¹⁶ Seleme b. Ubeydullah b. Mihsan kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikât*" ında onu zikretmiştir. Ukaylî *la yutâbu bi hadisihi*, demiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, VI, s. 398. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XI, s. 295-296; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 453; İbn Hacer, *et-Tehzib*, II, 73-74.

Rivayetin Ibn Mâce tarîkinde ise *مُعَاوَى فِي جَسَدِهِ* lafzı ile *أَمِنَّا فِي سِرِّيهِ* lafzı arasında takdim te'hir vardır.

Tirmizî bu hadis, *hasen* ve *garib*tir, demiştir.⁴¹⁷

82-

الخلق كلهم عيال الله فأحب الخلق إلى الله انفعهم لعيله⁴¹⁸

Yaratılmışların hepsi Allah'ın iyâlidir, yaratılmışların en sevimsisi ise ailesine en faydalı olanıdır.

Bu rivayet Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inde şöyle geçmektedir:

حدثنا محمد بن الفضل السقطي ثنا إسحاق بن كعب ثنا موسى بن عمير عن الحكم عن إبراهيم عن علقمة عن عبد الله قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : الخلق كلهم عيال الله فأحب الخلق إلى الله انفعهم لعيله⁴¹⁹

Bize Muhammed b. el-Fadl es-Sekatî rivayet etti, bize İshâk b. Ka'b rivayet etti, bize Mûsa b. Umeyr el-Hakem'den o da İbrâhîm'den o da Alkame'den o da Abdullah'tan rivayet etti, şöyle dedi: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: *Yaratılmışların hepsi Allah'ın iyâlidir, yaratılmışların en sevimsisi ise ailesine en faydalı olanıdır.*

Heysemî Musa b. Umeyr hakkında *metrîktur*, demiştir.⁴²⁰ Nesâî ise *leyse bi sika*⁴²¹, demiştir.

Ravisinin *metrîk* olmasından dolayı rivayetin *zayıf* olduğunu anlamaktayız.

83-

من طلب رزقه على ما سن فهو جهاد⁴²²

⁴¹⁷ Tirmizî, Cihad ve Siyer, 34.

⁴¹⁸ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 383; Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, II, s.7.

⁴¹⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, X, s. 86.

⁴²⁰ Heysemî, *a.g.e.*, VIII, s. 249.

⁴²¹ Nesâî, *Kütübü'd-Du'vâ ve'l-Metrûkin*, s.224.

⁴²² Gazâlî, *a.g.e.*, s. 385.

Kim rızıkını sünnet olan helal yoldan isterse o (bu çabası) cihad gibidir.

Bu rivayet badis metinleri arasında yer almamaktadır. Gazâlî'nin bu rivayeti hangi kaynaktan aldığını da tespit edemedik.

84-

إن المؤمن ليجر في كل شيء حتى اللقمة يضعها في فم امرأته⁴²³

Mü'min, karısının ağzına koyduğu lokmaya varıncaya kadar her şeyden sevap kazanır.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْعِزَّارِ عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ سَعْدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ عَجِبْتُ لِلْمُسْلِمِ إِذَا أَصَابَهُ خَيْرٌ حَمِدَ اللَّهَ وَشَكَرَ وَإِذَا أَصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ اخْتَسَبَ وَصَبَرَ الْمُسْلِمُ يُوجِرُ فِي كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى فِي اللَّقْمَةِ يَرْفَعُهَا إِلَى فِيهِ⁴²⁴

Bu rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde şöyle geçmektedir:

Bize Muhammed b. Ca'fer⁴²⁵ rivayet etti, bize Şu'be⁴²⁶ o da, Ebî İshak'tan⁴²⁷ o da Ayzâr⁴²⁸, dan, o da Ömer b. Sa'd'dan⁴²⁹ o da babası Sa'd'dan o da Rasulullah (sav)'den rivayet etti ki O (sav) şöyle buyurdu: “*Müslümanın durumuna şaşırđım, ona bir hayır isabet ederse Allah'a hamdeder ve şükreder; ona bir musibet isabet*

⁴²³ Gazâlî, a.g.e., s. 386; *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, II, s. 163.

⁴²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, s. 113.

⁴²⁵ Muhammed b. Ca'fer Gunder (v. 194/810) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Şu'be de vardır. Onun hakkında Ebû Hâtim ve İclî *sika*; İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâ*"'nda onu zikretmiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV, 5-9; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 161; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, 531-532.

⁴²⁶ Şu'be b. Haccâc el-Hâfız (v. 160/777) kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Ömer b. Süleymân da vardır. Onun hakkında Nesâî Süfâyandan daha sebtir. Süfâyân Sevrî onun hakkında hadiste mü'minlerin emiridir, demiştir. İbn Sa'd *sika*, *me'mun*, *sebt*, *hüccettir*; İclî *sika*dır, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XII, s. 379-395; Zehebî, *Kâşif*, I, 485; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, s. 166-169.

⁴²⁷ Amr b. Abdullah b. Ubeyd Ebû İshâk es-Sebî el-Kûfî (v. 127/745) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ayzar b. Hurays da vardır. Onun hakkında Yahyâ b. Maîn, Nesâî, İclî ve Ebû Hâtim *sika* demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII, 102-110; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 82; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, 284-285.

⁴²⁸ Ayzâr b. Hurays el-Abdî, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ömer b. Sa'd da vardır. Onun hakkında Nesâî *sika*, demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâ*"'nda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikâ*, V, s.283. Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII, 578-579; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 108; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 354.

⁴²⁹ Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkâs (v. 66/685), kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Sa'd b. Ebî Vakkâs da vardır. Onun hakkında İclî *sika*, demiştir. Yahyâ b. Maîn onun hakkında Hüseyin'i öldüren nasil *sika* olur, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXI, 356-360; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 61; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 227.

ederse karşılığın Allah'tan bekler ve sabreder. Müslüman olan kimseye karısının ağzına lokma verinceye kadar her şeyden sevap verilir."

Rivayet hakkında Şuayb el-Arnâvût isnâdı *hasen*, demiştir.⁴³⁰

85-

أَكثَرُوا مِنْ ذَكَرِ هَازِمِ اللَّذَاتِ، فَإِنَّهُ مَا ذَكَرَهُ أَحَدٌ فِي ضَيْقٍ إِلَّا وَسِعَهُ عَلَيْهِ، وَلَا فِي سَعَةٍ إِلَّا ضَيَّقَهَا عَلَيْهِ⁴³¹

Lezzetleri kesen şeyi çokça hatırlayınız. Çünkü sıkıntı anında kim onu hatırlarsa kendisine ancak bir ferahlık olur. Bolluk içinde olan kimseye ise o ancak bir sıkıntı olur. (kendini toparlar)

Bu rivayet Beyhakî'nin *Şuabu'l-İmân* adlı eserinde şöyle yer almaktadır:

أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بَشْرَانَ، أَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ سَلْمَانَ بْنِ الْحَسَنِ النَّجَّادِ إِمْلَاءً، ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ، وَمُعَاذُ بْنُ الْمَثْنَى، قَالَا: ثَنَا عِيسَى بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبِرْكِيُّ، ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غَمْرٍو، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَكْثَرُوا ذِكْرَ هَازِمِ اللَّذَاتِ، فَإِنَّهُ لَمْ يَذْكُرْهُ أَحَدٌ فِي ضَيْقٍ إِلَّا وَسِعَ عَلَيْهِ، وَلَا ذَكَرَهُ فِي سَعَةٍ إِلَّا ضَيَّقَهَا عَلَيْهِ"⁴³²

Bize Ebû'l-Hüseyn b. Büşrân haber verdi, bize Ebû Bekir Ahmed b. Selmân b. el-Hasen en-Neccâd *imlâ* olarak haber verdi, bize Ahmed b. Ali ve Muâz b. el-Müsennâ rivayet etti, dediler ki: Bize İsâ b. İbrâhim el-Birakî rivayet etti, bize Abdu'l-Azîz b. Müslim rivayet etti, bize Muhammed b. Amr o da Alkame'den o da Ebû Seleme'den o da Ebû Hureyre'den rivayet etti dedi ki: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "*Lezzetleri kesen şeyi çokça hatırlayınız. Çünkü sıkıntı anında kim onu hatırlarsa kendisine ancak bir ferahlık olur. Bolluk içinde olan kimseye ise o ancak bir sıkıntı olur. (kendini toparlar, azgınlık yapmaz)*"

⁴³⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, III, s. 113.

⁴³¹ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 393; *el-Ihyâ*, IV, 289.

⁴³² Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, XIII, s. 139-140. Benzeri bir rivayet için, Tirmizî, *Zühd*, 4; Nesâî, *Conâiz*, 3.

(Beyhakî şöyle demiştir:) Bu rivayetin isnadı *hasendir*.⁴³³

Rivayetin Tirmizî ve Nesâî'nin *Sünen*'indeki tarîkinde ise yalnız “ **اَكْتَرُوا ذِكْرَ**
هَٰذِهِمُ اللَّذَاتِ ” lafzı yer almaktadır. Tirmizî rivayet hakkında *hasen garîb* demiştir.⁴³⁴

86-

مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ كَرِهَ اللَّهُ لِقَاءَهُ⁴³⁵

Kim Allah'a kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever, kim Allah'a kavuşmaktan hoşlanmazsa Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz.

Bu rivayet Buhârî'nin *Sahîh*'inde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أَسَامَةَ عَنْ يَزِيدَ عَنْ أَبِي بَرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى عَنْ
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ كَرِهَ اللَّهُ
لِقَاءَهُ⁴³⁶

Bana Muhammed b. Alâ⁴³⁷ rivayet etti, bize Ebû Üsâme⁴³⁸, Büreyd'den⁴³⁹ o da Ebû Bürde'den⁴⁴⁰ o da Ebû Mûsâ'dan o da Rasulullah (sav)'den rivayet etti, şöyle buyurdu: “*Kim Allah'a kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever, kim Allah'a kavuşmaktan hoşlanmazsa Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz.*”

Rivayetin senedi muttasıl, ravileri güvenilirdir. Dolayısıyla rivayetin *sahîh* olduğunu anlamaktayız.

⁴³³ Beyhakî, *a.g.e.*, XIII, s. 139.

⁴³⁴ Tirmizî, *Zühed*, 4; Nesâî, *Cenâiz*, 3.

⁴³⁵ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 396; *İhyâ-u Ulûmü'd-Din*, IV, s. 330; Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, II, s. 72.

⁴³⁶ Buhârî, *Rikâk*, 43.

⁴³⁷ Muhammed b. Alâ b. Küreyb el-Hemdânî Ebû Küreyb el-Kâfi el-Hâfiz (v. 248/862) kendisinin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Vekî b. Cerrâh da vardır. Nesâî, *lâ be'se bih*, demiştir. Ebû Hatim'in babası ise *sadük* demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâk*" ında onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikâk*, IX, s. 105; Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI, s. 243-247; Zehebi, *el-Kâşif*, II, s. 208; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, s. 667.

⁴³⁸ Hammâd b. Üsâme b. Zeyd el-Kuraşî Ebu Üsâme el-Kufî (v.201/816), hadis rivayet ettiği kimseler arasında Büreyd de bulunmaktadır. İclî onun hakkında *sıkaydı* ve ashâbı hadisîn âlimlerinden sayılırdı, demiştir. İbn Hibbân "*Kitâbu's-Sikâk*" ında onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikâk*, VI, s. 22. Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VII, 217-223; Zehebi, *el-Kâşif*, I, 348; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, 477.

⁴³⁹ Büreyd b. Abdullah b. Ebû Bürde, kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Abdullah b. Ebî Bürde de vardır. Onun hakkında Yahya b. Ma'in ve İclî *sika*, Ebû Hâtim *leyse bi metin* ve hadisi yazılır, demiştir. Nesâî ise *leyse bih be's* demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, IV, 50-51; Zehebi, *el-Kâşif*, I, 265; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, 218-219.

⁴⁴⁰ Ebû Bürde b. Ebû Mûsâ el-Eş'arî (v. 107/ 725) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Ebû Mûsâ el-Eş'arî de vardır. Onun hakkında İbn Sa'd ve İclî *sika*; İbn Hiraş *sadük*, demiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXIII, s. 66-71; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IV, 484-485.

رُبَّ حَامِلٍ فَعِهَ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ وَرُبَّ حَامِلٍ فَعِهَ لَيْسَ بِفَقِيهِ⁴⁴¹

Nice anlayış sahipleri vardır ki kendisinden daha anlayış sahibi kimselere (hadisleri) naklederler. Nice fıkah öğrenip nakleden kimseler vardır ki fukih değillerdir.

Bu rivayet çok uzun bir metinle Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde yer almaktadır. Biz şimdi sadece ilgili kısmı ele alacağız.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ مِنْ وَلَدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي أَنْبَاءِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ خَرَجَ مِنْ عِنْدِ مَرْوَانَ نَحْوًا مِنْ نَصْفِ النَّهَارِ فَقُلْنَا مَا بَعَثَ إِلَيْهِ السَّاعَةَ إِلَّا لِشَيْءٍ سَأَلَهُ عَنْهُ فَقُمْتُ إِلَيْهِ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ أَجَلُ سَأَلْنَا عَنْ أَشْيَاءَ سَمِعْنَاهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ نَضَرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مِنْهَا حَدِيثًا فَحَفِظَهُ حَتَّى يَبْلُغَهُ غَيْرَهُ فَإِنَّهُ رَبُّ حَامِلٍ فَعِهَ لَيْسَ بِفَقِيهِ وَرُبَّ حَامِلٍ فَعِهَ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ⁴⁴²

Bize Yahya b. Said⁴⁴³ rivayet etti, bize Şu'be⁴⁴⁴ rivayet etti, bize Ömer b. Hattâb (ra)'ın çocuğu olan Ömer b. Süleyman⁴⁴⁵, o da Abdurrahman b. Ebân b. Osman'dan⁴⁴⁶ o da babasından⁴⁴⁷ rivayet etti ki Zeyd b. Sâbit, Mervân'ın yanından gündüzün yarısına doğru çıktı. Biz de onu bu saatte ona götürülecek ancak soracağı bir soru sebep olabilir, dedik. Kalktum ve ona sordum. O da "Evet Rasulullah

⁴⁴¹ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 405.

⁴⁴² Ahmed b. Hanbel, XXXV, s. 467. Ayrıca bkz. 7 nolu hadisin dipnotu.

⁴⁴³ Yahya b. Said b. Ferrûh el-Kattân et-Teymîni (v. 198/813) kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Şübe de vardır. Onun hakkında Ebû Zûr'a *sikâllândır*, Ebû Hâtîm *sikâdur*, Ebû Hâtîm *sikâdur*, *sebtîr*, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXXI, 329-342; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s. 366; İbn Hacer, *et-Tehzib*, VI, 357-359.

⁴⁴⁴ Şu'be b. Haccâc el-Hâfiz (v. 160/777) kendisinden hadis aldığı kimseler arasında Ömer b. Süleyman da vardır. Onun hakkında Nesâî Süfyândan daha sebtîr. Süfyân Sevri onun hakkında hadiste mü'minlerin emiridir, demiştir. İbn Sa'd *sika, me'mun, sebt, hüccettir*; İclî *sikâdur*, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XII, s. 379-395; Zehebî, *Kâşif*, I, 485; İbn Hacer, *Tehzib*, II, s. 166-169.

⁴⁴⁵ Ömer b. Süleyman b. Âsim b. Ömer b. Hattâb el-Adevî kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında Abdurrahman b. Ebân b. Osman da vardır. Yahya b. Main ve Nesâî onun hakkında *sika*, Ebû Hâtîm *salih* demiştir. İbn Hibbân "*Kütübu's-Sikâ*"nda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kütübu's-Sikâ*, VII, s. 173; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXI, 380-381; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 62; İbn Hacer, *et-Tehzib*, III, 231.

⁴⁴⁶ Abdurrahman b. Ebân b. Osmân kendisinden hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Ebân b. Osmân da vardır. Onun hakkında Nesâî *sika*, demiştir, İbn Hibbân "*Kütübu's-Sikâ*"nda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kütübu's-Sikâ*, VII, s.66; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XVI, 292-295; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s. 619; İbn Hacer, *et-Tehzib*, IV, 483-484.

⁴⁴⁷ Ebân b. Osman b. Affân (v. 105/723) onun hakkında İclî ve İbn Sa'd *sika*, demiştir. İbn Hibbân "*Kütübu's-Sikâ*"nda onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kütübu's-Sikâ*, IV, s. 37; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, II, 16-19; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 256; İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, 54-55.

(sav)'den duyduğum bazı şeyleri bize sordu, dedi. Rasulullah (sav)'i şöyle buyururken işittim”dedi: “ *Allah bizden bir hadis işitip de onu ezberleyip başkasına ulaştıran kimsenin yüzünü ağartsın. Nice fikh öğrenip nakleden vardır ki fakih (aktardığını iyice anlamış) değildir. Nice anlayış sahipleri vardır ki kendisinden daha iyi anlayan bir kimseye (hadisleri) naklederler.”*

Rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin güvenilir olduğu görülmektedir. dolayısıyla rivayetin *sahih* olduğunu anlamaktayız.

Çalışmamızın konusu olan Gazâlî'nin *Mizânu'l-Amel* adlı eserinde yer alan rivayetlerin şimdi de tahricini tablo halinde arz edip değerlendirmesini yapacağız. Ulaştığımız neticeleri sonuç bölümünde takdim ederek tezimizi tamamlayacağız.

II- MİZÂNÜ'L-AMEL ADLI ESERDE GEÇEN HADİSLERLE İLGİLİ TABLOLAR

Gazâlî'nin *Mizânu'l-Amel* adlı eserinde geçen 87 rivayetle ilgili oluşturulan tablolar öncelikle rivayetlerle ilgili verilmiş hükümlerden elde edilen sonuçların bir arada olduğu bir tablo ile değerlendirilecektir. Hadislerden İrâkî ve Sübkî'nin aslını bulamadım dediği rivayetlerin karşısına "Aslı bulunamadı" ibaresi yazılmıştır. Ayrıca Kütüb-ü Sitte'de yer alan rivayetleri belirtmek için "k.s." kısaltması kullanılmıştır.

Tablo 1: Mizânu'l-Amel Adlı Eserde Geçen Hadislerin Sihhat Derecesine Göre Genel Dağılımı

1. HADİS	Mevzû	31. HADİS	Mevzû	61. HADİS	Mevzû
2. HADİS	Zayıf	32. HADİS	Zayıf	62. HADİS	Zayıf
3. HADİS	Sahih (k.s.)	33. HADİS (k.s.)	Zayıf	63. HADİS	Mevzû
4. HADİS	Ulaşılamadı	34. HADİS	Sahih	64. HADİS	Ulaşılamadı
5. HADİS	Sahih (k.s.)	35. HADİS	Aslı bulunamadı	65. HADİS (k.s.)	Zayıf
6. HADİS	Hasen Sahih (k.s.)	36. HADİS (k.s.)	Hasen Sahih	66. HADİS	8. hadis ile aynı
7. HADİS	Zayıf (k.s.)	37. HADİS (k.s.)	Zayıf	67. HADİS (k.s.)	Sahih
8. HADİS	Aslı Bulunamadı	38. HADİS	Zayıf	68. HADİS	32. Hadis ile aynı
9. HADİS	Mevzû	39. HADİS	Zayıf	69. HADİS	Aslı Bulunamadı
10. HADİS	Hasen (k.s.)	40. HADİS	Zayıf	70. HADİS	Mevzû

11. HADİS	Zayıf	41. HADİS	Sahih (k.s.)	71. HADİS	Zayıf
12. HADİS	Mevzû	42. HADİS	Ulaşılamadı	72. HADİS	Sahih(k.s.)
13. HADİS	Hasen Sahih (k.s.)	43. HADİS	Ulaşılamadı	73. HADİS	Zayıf
14. HADİS	Sahih (k.s.)	44. HADİS	Aslı Bulunamadı	74. HADİS	Zayıf
15. HADİS	Ulaşılamadı	45. HADİS	Zayıf (k.s.)	75. HADİS	Sahih (k.s.)
16. HADİS	Sahih (k.s.)	46. HADİS	Sahih	76. HADİS	Sahih (k.s)
17. HADİS	Sahih (k.s.)	47. HADİS	Sahih (k.s)	77. HADİS	Zayıf
18. HADİS	Sahih (k.s.)	48. HADİS	Zayıf	78. HADİS	Sahih (k.s.)
19. HADİS	Sahih	49. HADİS	Zayıf	79. HADİS	34. hadis ile aynı
20. HADİS	Aslı Bulunamadı	50. HADİS	Sahih (k.s.)	80. HADİS	Sahih (k.s)
21. HADİS	Zayıf (k.s.)	51. HADİS	38. hadis ile aynı	81. HADİS	Hasen Garib(k.s.)
22. HADİS	Zayıf	52. HADİS	37. hadis ile aynı	82. HADİS	Zayıf
23. HADİS	Zayıf	53. HADİS	Sahih	83. HADİS	Ulaşılama dı
24. HADİS	10. hadis ile aynı	54. HADİS	Zayıf	84. HADİS	Hasen
25. HADİS	Zayıf (k.s.)	55. HADİS	Sahih	85. HADİS	Hasen
26. HADİS	Sahih	56. HADİS	Zayıf (k.s.)	86. HADİS	Sahih (k.s)
27. HADİS	Mevzû	57. HADİS	Mevzû	87. HADİS	Sahih
28. HADİS	Zayıf	58. HADİS (k.s.)	Sahih		
29. HADİS	Mevzû	59. HADİS	Mevzû		

30. HADİS	Zayıf (k.s.)	60. HADİS	Mevzû		
-----------	--------------	-----------	-------	--	--

Tablo 2: Gazâlî'nin Mizânu'l-Amel Adlı Eserinde Geçen Hadislerin Sıhhat Derecesine Göre Dağılımı

	SAHİH	HASEN	ZAYIF	MEVZÛ	ULAŞILAMADI	ASLI BULUNAMAYAN
ADET	24	7	26	13	6	5
ORAN	%29.63	% 8.641	%32.099	% 16.049	% 7.407	% 6.173
TOPLAM = 81 RİVAYET (6 adet hadis tekrarı hariç)						

Tablo 3: Kütüb'ü Sitte'de Yer Alan Hadislerin Dağılımı

Eserde yer alan 81 hadisin 31 tanesi Kütüb'ü Sitte'de yer almaktadır. Bu da eserde yer alan hadislerin toplamının % 38.271'ine tekâbülmektedir. Bu hadislerin yüzde dağılımını tabloda ele almak istiyoruz.

	Buhârî'nin Sahîbi	Müslim'in Sahîbi	Tirmizî'nin es-Süneni	Ebü Dâvud'un es-Süneni	Nesâî'nin es-Süneni	İbn Mâce'nin es-Süneni	Kütüb-ü Sittede Olmayan Hadisler
ADET	10	6	7	1	1	6	50
ORAN	% 12.345	% 7.407	% 8.641	% 1.234	% 1.234	% 7.407	% 61.728
TOPLAM 81 RİVAYET							

Tablo 4: Mizânu'l-Amel'e, Kûtu'l-Kulûb ve İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn Adh Eserlerden Alınan Rivayetlerin Dağılımı

	Kûtu'l-Kulûb	İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn	İki Eserde de Yer Alan	Her İki Eserde de Bulunmayan
ADET	7	47	12	15
ORAN	% 8.641	% 58.024	% 14.14	% 18.518
TOPLAM:		81 RİVAYET		

Tablo 5: Makbûl ve Merdûd Rivayetlerin Dağılımı Tablosu

	MAKBÛL RİVAYETLER	MERDÛD RİVAYETLER
ADET	31	50
ORAN	%38.271	% 61.728
TOPLAM = 81 RİVAYET		
(6 adet hadis tekrarı hariç)		

III-RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yaptığımız tahrir çalışması ile ilgili sonuç kısmına geçmeden önce çalışmamızla ulaştığımız neticeleri maddeler halinde sunmak istiyoruz.

1- Gazâlî'nin *Mizânu'l-Amel* adlı eserinde toplam 87 adet rivayet, merfu hadis veya kudsi hadis olarak kitaba alınmıştır.

2-Hadisler eserde herhangi bir sened zikredilmeden nakledilmektedir. Bu sebeple Gazâlî'nin rivayetleri eserine hangi isnadı ile aldığını tespit etmek mümkün olamamaktadır.

3- Rivayetlerden 4 tanesi (1,4,5,59 no ile incelenen rivayetler) *kudsi hadis* olarak esere alınmıştır.

4- Kudsi hadis olarak esere alınan rivayetlerden 2 tanesinin (3 ile5 nolu rivayet) *sahih*, 1 tanesinin (59 nolu rivayet) *mevzû* olduğu tespit edilmiştir. 1 rivayetin ise (1 nolu rivayet) Kâbu'l-Ahbâr'ın rivayet ettiği Tevrat'tan bir ayet olduğu görülmektedir.

5- Eserde yer alan rivayetlerden 3 tanesi, hadis kaynaklarında *mevkuf* olarak geçerken, esere Hz. Peygambere raf edilerek alınmıştır. (55,75,76 nolu rivayetler)

6-Merfu olarak esere alınan rivayetlerden 1 tanesinin maktû (73 nolu rivayet), 1 tanesinin (57 nolu rivayet) Fudayl b. İyad (v.187/803) adında bir sâfiye ait söz olduğu görülmektedir.

7- 6 tane rivayet tekrarı vardır. (8 ile 66 nolu, 10 ile 24 nolu, 37 ile 52 nolu, 38 ile 51 nolu, 32 ile 68 nolu, 34 ile 79 nolu rivayetler)

8- Toplam 71 adet *merfu* olduğu tespit edilen hadis vardır.

9- Merfu rivayetlerin 19'unun *sahih*, (14, 16, 17, 18,19,26,34,41, 46, 47, 50, 53, 58, 67,72,78, 80, 86, 87 nolu rivayetler) 6 tanesinin *hasen* veya *hasen sahih* (6, 10, 13, 36, 84, 85 nolu rivayetler), 1 tanesinin ise *hasen* garîb olduğunu (81 nolu rivayet); 26 tanesinin *zayıf* (2, 7, 11, 21, 22, 23, 25, 28, 30, 32, 33, 37, 38, 39, 40, 45, 48,49, 54, 56,

62, 65, 71, 74, 77, 82 nolu rivayetler)12 tanesinin *mevzû* (1, 9, 12, 27, 29, 31, 35, 57, 60, 61, 63, 70 nolu rivayetler) olduğunu görmekteyiz.

10- Rivayetlerden 6 tanesi (4, 15, 42, 43, 64, 83) ise temel hadis kaynaklarında bulunamamıştır.

11- Merfu olarak esere alınan rivayetlerden Irâkî veya Sübkî'nin aslını bulamadım dediği 5 rivayet (8, 20, 35, 44, 69 nolu rivayetler) vardır.

12- Rivayetlerden 8'i *mânen* rivayet edilmiştir. (1, 8, 9, 13, 39, 42, 53, 71 nolu rivayetler)

13- Buhârî ve Müslim'in ittifak ettikleri (*muttefekun aleyh*) 6 adet rivayet (5, 14, 18, 41, 58, 67 nolu rivayetler) vardır.

14- Gazâlî bazı hadisleri alırken *taktî* (hadisin bir kısmını aktarma) yapmıştır. (Örneğin 10, 16, 19, 21, 54, 56 nolu rivayetler)

15- Rivayetlerden 31 tanesi Kütüb'ü Sitte'de yer almaktadır. Bu da eserde yer alan rivayetlerin % 38.271'ine tekâbül etmektedir.

16- Gazâlî'nin eserine aldığı hadislerden 7 tanesi sadece Ebû Talib el-Mekkî'nin *Kâtu'l-Kulûb* adlı eserinde, 47 tanesi sadece Gazâlî'nin *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn* adlı esere, 12 tanesi ise hem *İhyâ'*da hem de *Kâtu'l-Kulûb* adlı eserde yer. 15 tane rivayet ise her iki eserde de yer almaktadır.

17- Dolayısıyla *Mizânu'l-Amel*'de yer alan hadislerin % 8.641'i *Kâtu'l-Kulûb* adlı eserde, % 58.024'ü ise *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn* adlı eserde, %14.814'ü ise her iki eserde de yer almaktadır. %18.518'i ise her iki eserde de yer almamaktadır.

Oranlardan da anlaşılacağı üzere bu eserde yer alan rivayetlerin toplamda % 23.455'i Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Kâtu'l-Kulûb* adlı eserinde geçmektedir. Dolayısıyla *Mizânu'l-Amel*'in tümüyle bu esere dayandığını düşünemeyiz. Sonuç olarak bu eserdeki rivayetlerin, Gazâlî'nin *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn* adlı eserindeki rivayetlere (toplamda 59 rivayet = % 72.838) benzerlik arz ettiğini görmekteyiz.

17- Eserde yer alan rivayetlerin % 38.271'inin makbûl, % 61.728'inin ise merdûd rivayetlerden oluştuğunu anlamaktayız.

Maddeler halinde sıralamaya çalıştığımız bu hususlar tüm rivayetlerle ilgili genel tespitlerdir. Şimdi de sonuç bölümünde elde ettiğimiz sonuçları arz ederek araştırmamızı tamamlamak istiyoruz.

SONUÇ

Gazâli, akli ve nakli ilimlerin pek çoğunda derinleşmiş, hayatını ilme adanmış birçok ilmi alanda iz bırakan müstesna bir şahsiyettir. Gazâli'nin İslam düşüncesindeki etkisi ve belirleyiciliği günümüzde devam etmektedir. Pek çok alanda yüzden fazla eser bırakmış, asırlardır İslam Dünyasına ışık tutmuş ve tutmaya devam edecek değerli bir âlimdir.

Bu çalışmamızda Gazâli'nin hayatı, eserleri, özelde *Mizânu'l-Amel* adlı eserini ve bu eserde yer alan rivayetlerin tahlilini ele aldık.

Gazâli'nin hadisleri ele almada mütesâhil olarak tanınan bir ilim adamı olması sebebiyle araştırmamızda Gazâli'nin bu eserindeki hadislerinin temel hadis kaynaklarındaki yerini araştırarak, râvi durumlarını ele alıp, hadislerin sıhhat derecelerini tespit etmeye çalıştık.

Araştırmamızda Gazâli'nin senedsiz olarak escrine aldığı rivayetlerin lafzına en uygun olan senedli rivayetleri tespit ederek, tahrir ve değerlendirmesini yapmış bulunmaktayız.

Gazâli bir muhaddis veya hadis hafızı olmaması ve kendisinin hadis alanındaki vukufiyetinin yetersiz olduğunu ifade eden bir âlim olması sebebiyle eserinde birtakım mevzu ve aslı olmayan rivayetlerin de var olduğunu görmekteyiz. Elbette ki Gazâli'nin bu rivayetleri kasten eserine almış olduğu düşünülemez. Eserdeki rivayetler arasında zayıf rivayetlerin yanı sıra mevzu rivayetlerin de yer alması, Gazâli'nin bu rivayetleri bizzat hadis kaynaklarından değil de güvenilir gördüğü başka eserlerden almış olduğu intibahı bizde uyandırmış bulunmaktadır.

Bu çalışma sonucunda eserde yer alan rivayetlerin bir kısmının mânen rivayet edilmiş olduğunu da tespit etmiş bulunmaktayız. Dolayısıyla Gazâli'nin mânen rivayetini caiz olduğu düşüncesinden hareketle eserine bu türden rivayetleri almış olduğunu düşünmekteyiz.

Ayrıca Gazâli'nin bu eserinde yer alan rivayetlerin 59 tanesinin (% 72.838) onun halk' arasında en meşhur eseri olan *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn* adlı eserinde de yer alıyor

olması bu değerli eserin, ahlak alanında yazmış olduğu *Mizânu'l-Amel*'i de etkileyen ve şekillendiren bir mihenk taşı olduğunu göstermektedir. Ayrıca rivayetlerden 31 tanesi Kütüb'ü Sıtte'de yer almaktadır. Bu da eserde yer alan rivayetlerin % 38.271'ine tekâbü'l etmektedir.

Bu küçük hacimli eserde yer alan rivayetlerin sıhhat derecelerini tespit ederek okuyucunun eserden istifadesinin daha sağlıklı olmasına katkıda bulunmaya çalıştık. Netice olarak toplamda 6 adet rivayet tekrarıyla birlikte 87 adet olan rivayetlerden, 24 tanesinin *sahih*, 7 tanesinin *hasen*, 26 tanesinin *zayıf*, 13'ünün *mevzû* olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Ayrıca rivayetlerden 6 tanesi, ulaşabildiğimiz hadis kaynaklarında yer almamaktadır. 5 adet rivayet hakkında İrâkî ve Sübkî aslını bulamadım, demiştir.

Sonuç olarak eserde yer alan rivayetlerin % 38.271'inin makbûl, % 61.728'inin ise merdûd rivayetlerden oluştuğunu tespit etmiş bulunmaktayız.

Çalışmamız boyunca ele aldığımız Gazâlî'nin *Mizânu'l-Amel* adlı eseri onun derin ahlak anlayışından çok önemli nüveler taşıyan bir eserdir. Bu kıymetli eserde yer alan rivayetlerin tahririni yaparak, eserin okuyucu tarafından anlaşılması noktasında bir ışık tutabilmiş olmayı arzu etmekteyiz.

Çalışmamızın bu yönüyle daha sonra eser üzerine yapılacak çalışmalara da mütevâzi bir katkı sağlamasını ummaktayız. Gayret bizden tevîk Allah'tandır.

BİBLİYOGRAFYA

- **Abdurrezzâk**, Ebû Bekir, Hemmâm b. Nâfi el-Hımyerî es-Sanânî (v. 211/826), *el-Musannef*, I- XI, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût, 1983.
- **Aclûnî**, İsmâil b. Muhammed (v. 1162/1749), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlî'l-İlbâs aamma ştehera mine'l-Ehdâis alâ Elsineti'n-Nâs*, I-II, Beyrût, 1996.
- **Ahmed b. Hanbel** (v. 241/855), *el-Müsned*, I-I., Müessesetü'r-Risale, thk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut, 1996.
- **Akın**, Hanefî, "Gazâli'nin Hayatı" *TYB Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1 , Ocak, Ankara, 2011.
- **Alâî**, Salahu'd-Dîn Ebû Saîd Halîl b. Keykeldî (v. 761/ 1360), *Câmiu'l-Tahsil fi Ahkâmü'l-Merâsil*, I. Âlimu'l-Kütüb, Beyrût, 1986.
- **Alfiyyü'l-Kârî**, Ali b. Muhammed el-Kârî (v.1014/1605), *el-Masmu' fi Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzâ'*, Mektebetü'l-Matbûâu'l-İslâmîyye, Halep, 1969.
- **Aydınlı**, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV yay., İstanbul 2011.
- **Beyhakî**, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn (458/1066), I-XIV *el-Câmi li Şuabi'l-İmân*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2003.
_____, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
_____, *ez-Zühdi'l-Kebîr*, Dâru'l-Cinân, Beyrût, 1987.
- **Bezzâr**, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdu'l-Hâlık b. Hallâd b. Ubeydullah el-Atekî, (v. 292/905) *Müsnedü'l-Bezzâr*, I-XVIII, Mektebetü'l-Ulûmu ve'l-Hikme, Medine, 1988.
- **Buhârî**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (v. 256/870), *el-Câmiu's-Sahih*, I-VIII, Çağrı yay., İstanbul, 1992.
- **Çağrı**, Mustafa, "Gazâli", *DJA*, XIII, İstanbul, 1996.
- **Çakan**, İsmail Lütî, *Hadis Edebiyatı*, M.Ü. Yay. İstanbul, 1985.
- **Dârakutnî**, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer (v. 385/ 995), *ed-Duafâ ve'l-Metrükîn*, Mektebetü'l-Mearif, Riyad, 1984.
- **Demirci**, Mehmet, "Gazâli'nin Tasavvufteki Üstadları", *D.E.Ü.İ.F. Dergisi II*, İzmir, 1985.
- **Deylemî**, Ebû Şücâ' el-Hemedânî (v. 509/1115), *Firdevsü'l-Ahbâr*, I-III, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1987.
- **Ebû Davud**, Süleyman b. Eş'as es-Sicîstânî (v. 275/888), *es-Sünen*, I-V, Şerike'tü Beşâir'il-İslâmîyye, Hindistan, 2006.
- **Ebû Tâlib el-Mekkî**, Muhammed b. Ali b. Atıyye el Hârisî (v. 386/1006), *Kâtu'l-Kulûb fi Muâmeleti'l-Mahbûb ve Vasfi Tarki'Mürîd ilâ Makâmi'l-Tevhîd*, I-II, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrût, 2005.

- **Ebû Ubeyd**, Kâsım b. Sellâm (v. 224/839), *Ğaribu'l-Hadis*, I-IV, el-Meârifü'l-Osmâniyye, Haydarâbâd, 1964.
- **Elbânî**, Muhammed Nâsirüddin (v. 1420/1999), *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daife ve'l-Mevdüa*, Mektebetü'l-Meârif li'n-Neşri ve't-Tevzi', Riyâd, 2004.
- _____, *Daifu'l-Câmi's-Sağir ve Ziyâdetühü*, el-Mektebetü'l-İslâmî, trs.
- **Esbebânî**, Ebû Şeyh (v. 369/674), *el-Azame*, I-V, Dâru'l-Âsime, Riyâd, thz.
- _____, *Kitâbü'z-Zühdi'l-Kebîr*, Kütübü's-Sekâfi, Beyrut, 1987.
- **Gazâlî**, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî (v. 505/1111), *İhyâ-u Ulûnu'd-Dîn*, Dâru'l-Eseriyye, 2009.
- _____, *Mizânü'l-Amel*, Dâru'l-Meârif, Mısır, 1964.
- _____, *el-Munkız mine'd-Dalâl*, Dâru'l-Kütübü'l-Hadise, Mısır, trs.
- **Haddâd**, Muhammed b. Muhammed (v. 1374/1954), *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhyâ li'l-İrâkî ve Ibn Subkî ve'z-Zebîdî*, I-VII, el-Âsime bi'n-Neşr, Riyâd, thz.
- **Hakîm et-Tirmizî**, Muhammed b. Ali (v. 320/932), *Nevâdiru'l-Usul fi Ehâdisi'r-Resûl*, I-IV, Dâru'l-Ciyâl, Beyrût, trz.
- **Heysemî**, Nuruddîn Ali b. Ebû Bekir (v. 807/1404) *Mecmeu'z-Zevâid*, I-XII, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 2001.
- **İrâkî**, Ebû'l-Fadl Zeynuddîn Abdurrâhîm b. Hüseyin b. Abdurrâhmân (v. 806/1405) *el-Muğni an Hamli'l-Esfâr fi Tahrîci mâ fi'l-İhyâ mine'l-Ahbâr*, Dâru'l-İbn Hazm, Beyrût, 2005.
- **İsbahanî**, Ebû Nuaym (v. 430/1039) *Hilyetu'l-Evliya*, I-X, Dâru's-Seâde, Mısır, 1974.
- **İbnü'l-Cevzî**, Cemâluddîn Abdurrâhmân b. Ali b. Muhammed (v. 597/1201), *Ğaribu'l-Hadis*, I-II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1985.
- _____, *el-Mevdüâ*, I-III, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medîne, 1968.
- _____, *el-Duağâ ve'l-Metrukîn*, Kitâbu'l-İlmiyye, I-VI, Beyrût, 1986.
- **İbn Hacer el-Askalânî**, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali (v. 273/886), *Tehzibu'l-Tehzib*, I-IV, Müessesetür-Risâle, 1995.
- _____, *Lisânü'l-Mizân*, I-X, Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, Beyrût, 2002.
- **İbn Hallikân**, Ebu Abbâs Şemsü'd-Dîn Ahmed b. Muhammed (v. 608-681), *Vefeyâtu'l-A'yan ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, I-VIII, Dâr Sader, Beyrut, 1978.
- **İbn Hibbân**, Ebû Hâtim el-Bustî (v. 354/965), *Kitâbu's-Sikât*, I-IX, Dâiratu'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1973.
- _____, *el-Mecrühîn mine'l-Muhaddisin ve'l-Duağâ ve'l-Metrukîn*, I-III, Dâru'l-Va'y, Haleb, 1973
- **İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (v. 273/886), *es-Sünen*, Çağrı yay. I-II, İstanbul, 1992.

- **İbnu's- Salah** Ebu Amr Osman b. Abdurrahman çş-Şchruzûri (v. 643/1245), *Ulûmu'l-Hadîs*, I-II, Dâru'l-Fikr, Suriye, 1986.
- **İbn Şâhin**, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî (v. 385/995), *el-Terğîb fi Fedâilü'l-A'mâl*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 2004.
- **Kudâî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Süllâme b. Ca'fer (v. 454/1062), *Müessesetü'ş-Şihâb*, I-II, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1986.
- **Karabulut**, Ali Rıza, "Gazâlî'nin Eserleri", *E.Ü.G.N.T.T.E.* yayın no: 7, Kayseri, 1988.
- **Karlîga**, H. Bekir "Gazzâlî", *DİA*, XIII, İstanbul, 1996.
- **Koçyiğit**, Talat, *Hadis Usulü*, TDV yay. , Ankara, 1997.
- **Mizzî**, Ebû'l-Haccac Cemalüddîn Yusuf b. Abdîrrahman (v. 742/1341), *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâ'î'r-Ricâl*, I-XXXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1983.
- **Muhammed Tâhîr b. Alî** es-Siddîkî el-Hindî el-Fettenî (v. 986/1578) *Tezkiratu'l-Mevdûât*, I, İdâretü'l-Tibâatü'l-Müniriyye, 1924.
- **Münâvî**, Muhammed Abdürrauf (v. 1031-1622), *Feyzu'l-Kadîr*, I-VI, Dâru'l-Ma'rifetü, Beyrût, 1972.
- **Müslim**, Ebû'l-Huseyn b. Haccac el-Kuşeyrî (v. 261/875) , *el-Câmiu's-Sahîh*, I-V, Çağrı yay., İstanbul, 1992.
- **Nesâî**, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (v. 303/ 915), *Kitabu es-Sünenü'l Kübrâ*, I-V (I-III), Çağrı yay. İstanbul, 1992.
- _____, *Kitâbu'd-Duağâ ve'l-Metrukîn*, Müessesetü'l-Kütübü's-Sekafiyye, Beyrut, 1985.
- **Oruç**, Cemil, "Gazâlî'nin Yaşadığı Döneme Kadar İslam Eğitiminin Yapısı ve Gazâlî'de Eğitim İmkânı" *EKEV Akademi Dergisi*, Erzurum, yıl: 14, sayı :45, Erzurum, 2010.
- _____, "Gazâlî'de Ahlâkî Degerler Eğitimi", *TYB Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 1, Ocak, Ankara, 2011.
- **Râğîb el-İsfahânî** , Hüseyin b. Muhammed (v. 502/1108), *ez-Zerfa ilâ Mekârimü'ş-Şer'ia*, Dâru's-Selâm, Kâhire, 2007.
- _____, *Tefsîru Râğîb el-İsfahânî*, Dâru'l-Vatan, Riyad, 2003.
- **er-Râmhurmuzî** (v. 360/971), *el-Emsâlü'l-Hadisü'l-Merviyye*, I-IV, Daru's-Selefi, Bombay, 1983.
- **Sübki**, Tâcuddîn Ebû Nasr b. Abdülvehhâb b. Ali b. Abdî'l-Kâfî (v. 771/1369), *Tabakâtu'ş-Şafîyyetü'l-Kübrâ*, I-X, Hicr, 1992.
- **Sâğânî** (v. 650/1252) Rızaüddîn el-Hasen b. Muhammed b. el-Hasen. *el-Mevdûâr*, Dâru'l-Me'mun li't-Türâs, Şam, 1984.
- **Suyûtî**, Celaleddîn Abdurrahman b. Ebibekr (v. 911/1505). *Câmiu'l-Ehâdis*, I-II, Dâru'l-Fikr, baskı yeri yok, trs.

_____, *el-Leâliü'l-Masnüa fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdüa*, I-II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1996.

• **Taberânî**, Ebû'l-Kâsm Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb (v. 360/971), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XXV, Mektebet-i İbn Teymiyye, Kahire, 1994.

_____, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I-X Dâru'l-Harameyn, Kâhire, 1995.

_____, *el-Mu'cemu's-Sâğîr*, I-II, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût, 1985.

• **Tirmizî**, Ebü İsa Muhammed b. İsa (v. 279/892), *es-Sünen*, I-V, Çağrı yay., İstanbul, 1992.

• **Ukayfî**, Ebu Ca'fer Muhammed b. Amr (v. 322/ 934), *ed-Duafüu'l-Kebîr*, I-IV, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût, 1984.

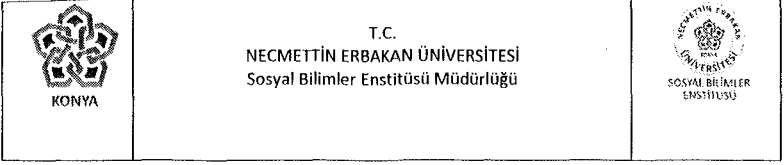
• **Zebîdî**, Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed el-Huseynî Murtazâ (v. 1205/1791), *İthâfu's-Sâdeti'l-Müttekîn bi Şerhi lhyâi Ulûmi'd-Dîn*, I-X, Müessesetu't-Târîhi'l-Arabî, Beyrut, 1994.

• **ez-Zehbî**, Şemsuddin Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Dimeşkî (v. 748/1347), *el-Kaşif fi Mârifeti Men Lehü Rivayetün fi'l-Kütüb's-Sitte*, Daru'l-Kible li's-Sekafeti'l-İslâmiyye, I-II, Cidde, trs.

_____, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, I-XX, Müessetu'r-Risâle, Beyrût, 1984.

_____, *Telhîsu Kitâbi'l-Mevdüât li'bni'l-Cevzî*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 1998.

• **Zeylâî**, Ebü Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Muhammed (v. 762/ 1361) *Tahrîcu Ehâdîsi'l-Keşşâf*, I-IV, Dâr İbn Huzeyme, Riyâd, 1993.

ÖZGEÇMİŞ

Büşra Sultan ÖZDEMİR, 1989 yılında Konya'nın Selçuklu ilçesine bağlı Dumlupınar mahallesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kâzım Özenç-Seçen İlköğretim Okulunda tamamladı. Konya Selçuklu Mahmut Sâmî Ramazanoğlu Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden 2008 yılında mezun olduktan sonra aynı yıl Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazanarak burada üniversite eğitimine başladı. 2012 yılında buradan da mezun olarak İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmeni olarak Niğde'nin Bor ilçesine bağlı Bor İmam Hatip Lisesi'nde öğretmenlik hayatına başlamıştır. Halen Antalya Kepez Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde öğretmenlik yapmaktadır.

İletişim Bilgileri:

TEL: 05536058155

E posta: bsrsltn1@hotmail.com

متون الروايات بالحروف الهجائية

أ

الإيمان بضغ وسبغون بابا أذناها إماطة الأذى عن الطريق 6

اختلاف أمتي رحمة 70

استحيوا من الله حق الحياء 30

اطلبوا الحاجة عند حسان الوجوه 39

أكثروا من ذكر هازم اللذات، فإنه ما ذكره أحد في ضيق إلا وسعه عليه، ولا في سعة إلا

ضيقها عليه 85

أعدى عدوك نفسك التي بين جنبيك 12

أعرفكم بنفسه أعرّفكم بربه 1

إذا بعثتم رسولاً، فاطلبوا حسن الوجه وحسن الاسم 40

إذا تقرب الناس لخالقهم بأبواب البر فتقرب أنت بعقلك. تنتعم بالدرجات والزلفى: عند الناس

في الدنيا عند الله في الآخرة 62

أذا مات الرجل انقطع عمله إلا من ثلاث: صدقة جارية أو علم ينتفع به أو ولد صالح يدعو

له 36

إن استطعت أن تعمل في الرضى لله فاعمل وإلا ففى الصبر على ما تكره خير كثير 22

إن الله يستحي من ذى الشيبة في الإسلام أن يعذبه 29

إن سعدا لغيور و إن الله أغير منه 53

إن الصائم لي وأنا الذي أجزي به 47

إن لربكم في أيام دهركم نفحات لا فتعرضوا لها 2

إنما معشر الأنبياء أمرنا أن ننزل الناس منازلهم ونكلم الناس بقدر عقولهم 74

إنما أنا لكم مثل الولد لوئده 72

أول ما خلق الله العقل فقال له أقبل فأقبل ثم قال له أدير فأدير ثم قال الله عز وجل وعزتي

وجلالى ما خلقت خلقا أكرم على منك بك أخذ وبك أعطي وبك أثيب وبك أعاقب 59

إن المؤمن ليؤجر في كل شيء حتى اللقمة يضعها في فم امرأته 84

خ

خير أمتي أجدأؤها 54

الخلق كلهم عيال الله فأحب الخلق إلى الله انفعهم لعياله 82

ر

رَبِّ حَامِلٍ فِيهِ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ وَرَبِّ حَامِلٍ فِيهِ لَيْسَ بِفَقِيهِ 7, 87

ش

شيبنتي هود و اخواتها 26

الشيخ في قومه ، كالنبي في أمته 63

ص

الصبر نصف الإيمان 55

الصوم نصف الصبر 56

ط

طال شوق الأبرار إلى لقائي وأنا إلى لقائهم أشد شوقاً 4

طول العمر في طاعة الله 23

طوبى لمن تواضع من غير منقصة وذل في نفسه من غير مسكنة 28

ع

العلماء ورثة الأنبياء 24

عند أكل الصالحين تنزل الرحمة 42

عليك بذات الدين , تربث يداك 50

ف

فضل العالم على العابد كفضل القمر ليلة البدر على سائر الكواكب 10

إياكم و خضراء الدمن 51,38

ب

البظنة أصل الداء والحمية أصل الدواء، وعودوا كل جسم ما اعتاد 44
بني الدين على النظافة 8

ت

تَخَيَّرُوا لِلنُّطْفِكُمْ 37,52

تعس عبد الدراهم، تعس عبد الدنانير، ولا انتعش، وإذا شبك فلا انتعش 80
تفكر ساعة خير من عبادة ستين سنة 9
تَنَاجَوْا تَنَاسَلُوا تَكْتَبُوا قَاتِي مَبَاهِ بِكُمْ الْأُمَّمَ 48

ج

جعلت قرة عيني في الصلاة 21

جاهدوا أهواءكم كما تجاهدون أعداءكم 15

جهاذك هواك 13

ح

حسب ابن آدم لقيمات يقمن صلبه ، فإن كان لا يد ، فثلث للطعام وثلث للشراب وثلث

للنفس 45

حسنوا أخلاقكم 20

الْحِجْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ 25

حُقَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُقَّتِ النَّارُ بِالشُّهُواتِ 18

من سن سنة سينة فعليه وزرها و وزر من عمل بها الي يوم القيامة 78

المؤمن يغبط والمنافق يحسد 57

من تقرب إلي شبرا تقربت إليه ذراعا و من أتاني يمشي أتيته هرولة 5

من قال لا إله إلا الله مخلصا دخل الجنة 33

من قال لا إله إلا الله مخلصا دخل الجنة 68- 32

المؤمن يأكل في معي واحد والمنافق يأكل في سبعة أمعاء 46

من ازداد علما ولم يزد هدى لم يزد من الله إلا بعدا 69

ن

الناس كلهم موتى إلا العالمون ، والعالمون كلهم موتى إلا العاملون ، والعاملون كلهم موتى إلا

المخلصون ، والمخلصون على خطر عظيم 27

نَضَرَ اللهُ امْرَأً سَمِعَ مَقَالَتِي فَوَعَاها ثُمَّ اِداها كَمَا سَمِعها فَرُبَّ خَامِلٍ فِقْهٍ غَيْرِ فِقْهِيهِ وَرُبَّ خَامِلٍ فِقْهٍ

إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ 7

نعم العون على الدين المرأة الصالحة 35

نعم المال الصالح للرجل الصالح 34

هـ

هو أن تغفر عن ظلمك و تعطي من حرمك و تصل من قطعك و تحسن لمن أساء اليك 11

لا

لا إيمان لمن لا حياء له 31

لا تَدْخُلِ الْمَلَأِئِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَا صُورَةٌ 67

لا حسد إلا في اثنتين: رجل آتاه الله مالا فجعله في حق ورجل آتاه الله حكمة فهو يقضي بها 58

لا دين لمن لا عقل له 60

لا يعجبكم إسلام امرئ حتى تعلموا عقدة عقله 61

فَرَعُ اللَّهِ مِنَ الْخَلْقِ 19

ق

القبر إما حفرة من حفر النار أو روضة من رياض الجنة 33

ك

كلّموا النَّاسَ بِمَا يَغْرِفُونَ و دعوا ما ينكرون أتريدون أن يُكذَّبَ، اللَّهُ وَرَسُولُهُ 76
الْكَيْسُ مَنْ ذَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لَهَا بَعْدَ الْمَوْتِ 65

ل

لو نهى الناس عن فت البعر لفتوه وقالوا ما نهينا عنه إلا وفيه شيء 73
لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ إِنَّمَا الشَّدِيدُ مَنْ مَلَكَ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ

م

ما أحد يحدث محدث قوما حديثا لا تبلغه عقولهم إلا كان ذلك فتنة على بعضهم 75
ما خلق الله خلقا أكرم من العقل 64
ما من أحد يدخل الجنة إلا برحمته. قيل ولا أنت يا رسول الله؟ قال " ولا أنا " 41
ما من وعاء أبغض إلى الله تعالى من بطن مليء من حلال 43
ما من احد الا وله شيطان و ان الله قد اعانني على شيطاني حتى ملكته
ما سلك عمر فجا إلا سلك الشيطان فجا غيره
مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ وَمَنْ كَرِهَ اللَّهُ لِقَاءَهُ كَرِهَ اللَّهُ لِقَاءَهُ 86
من أحب فطرتي فليستن بسنتي 49
من أصبح آمنا في سربه معافى في بدنه وله قوت يومه فكانما حيزت له الدنيا بحذافيرها 81
مَنْ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ لِيُبَاهِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ ، وَيَمَارِي بِهِ الْعُلَمَاءَ ، دَخَلَ النَّارَ 71
من كتم علما نافعا جاء يوم القيامة ملجما بلجام من نار 77
من طلب رزقه على ما سن فهو جهاد 83

يُنزَلُ اللهُ كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا، حِينَ يَبْقَى ثَلَاثُ اللَّيْلِ الْأَخِيرِ فَيَقُولُ: هَلْ مِنْ دَاعٍ فَاسْتَجِيبْ لَهُ، هَلْ مِنْ مُسْتَرْحِمٍ فَأَرْحَمَهُ 3